

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

1

ЛІСТАПАДА
1991 г.
№ 44 (3610)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ХТО БАІЦЦА «ШОКАВАЙ ТЭРАПІІ»?

Думкі радавога спажыўца.

СТАР. 2

НА ШТО МЫ ЗДОЛЬНЫЯ?

Васіль БЫКАЎ: «Працэс станаўлення беларускай дзяржаўнасці нельга ўціскаць у эканамічныя рамкі. Усім рэспублікам на шляху да незалежнасці давядзецца пайсці на пэўныя страты. Гэта непазбежна. Каб зрабіць выратавальную аперацыю, трэба вытрымаць нейкі боль. Дзеля гэтага, каб была перспектыва наперадзе, каб можна было захаваць жыццё, нацыю».

Яўген НОВІКАЎ: «Дэмакраты ніколі так не ставілі пытанне — «накарміць народ». Мы хочам адзінага — стварыць такія ўмовы, каб народ накарміў сябе сам. А гэта значыць — пайсці на рэформу дачыненняў уласнасці».

СТАР. 3, 4

СВЯТА МАКСІМА

ў Ніжнім Ноўгарадзе.

СТАР. 5

СУСТРЭЧА З БАЦЬКАЎШЧЫНАЙ

Рэдактар нью-йоркскага «Беларуса» Янка Запруднік — пра наведанне Беларусі.

СТАР. 7

КАЛІ МАЎЧАЦЬ ЗВАНЫ

Апавяданне Ірыны Жарнасек.

Вершы Васіля Сахарчука і Алеся Давыдава.

СТАР. 5, 8—9

ШТО ЗА ПРАФЕСІЯ...

Рыскі да творчага партрэта Зінаіды Браварскай.

СТАР. 10—11

ЗБЕРАГЧЫ І ПАМНОЖЫЦЬ

Распрацавана новае заканадаўства аб ахове помнікаў і гісторыка-культурнай спадчыны.

СТАР. 12

Заўтра — Дзяды. Памянем продкаў, нашых папярэднікаў. Далучымся да вечнасці...

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Кола Дзён

У выступленні Б. Ельцына на з'ездзе народных дэпутатаў РСФСР, якое прагучала ультыматывна ў дачыненні да суверэнных рэспублік, пранавана, так бы мовіць, альтэрнатыва. Альбо рэспублікі ідуць у фарватэры новай эканамічнай палітыкі Масквы (новы НЭП?), альбо пераходзяць на разлікі з Расіяй па сусветных цэнах, уводзяць уласную валюту і г. д. Такім чынам, пагадненне аб эканамічным супольніцтве ператвараецца ў пусты паперку. А ілюзіі адносна будучыні Саюза развіваюцца канчаткова.

Па сутнасці, у Беларусі ніякага выбару няма — толькі паскарэнне ўласных рэформ, эканамічная самастойнасць.

Да «вызвалення» цэн засталася...

24 КАСТРЫЧНІКА

У Вільні пабывала з афіцыйным візітам дэлегацыя Беларусі на чале са Старшынёй ВС рэспублікі С. Шушкевічам. Ён правёў перагаворы са Старшынёй ВС Літвы В. Ландсбергісам, выступіў у літоўсім парламенце. Вынікам візіту стала падпісанне Дэкларацыі аб прынцыпах добрасуседскіх адносін паміж Рэспублікай Беларусь і Літоўскай Рэспублікай.

25 КАСТРЫЧНІКА

Парламент Украіны дазволіў, нарэшце, украінскім дэпутатам прыняць удзел у сесіі Вярхоўнага Савета СССР. Але толькі ў якасці назіральнікаў і толькі ў Савеце Рэспублік. Старшынёй Савета Рэспублік выбраны А. Алімжанав. Савет Саюза выбраў сваім старшынёй К. Лубчанку.

26 КАСТРЫЧНІКА

Выявіліся правапераемнікі КПСС, якія прэтэндуць на частку яе маёмасці. Гэта Народная партыя свабоднай Расіі (раней — «Камуністы Расіі за дэмакратыю») на чале з А. Руцінім і Сацыялістычная партыя працоўных. Устаноўчыя з'езды гэтых партый прайшлі ў Маскве.

94 працэнты ўдзельнікаў рэфэрэндуму ў Туркменіі выказаліся за незалежнасць сваёй рэспублікі.

27 КАСТРЫЧНІКА

У Маскве пачалася сустрэча намеснікаў міністраў фінансаў краін «сямёркі» з прадстаўнікамі 12 рэспублік. Абмяроўваліся пытанні выплаты знешняга доўгу былога Саюза ССР.

На выбарах у польскі сойм найбольшую колькасць галасоў сабрала партыя Т. Мазавецкага — экс-прэм'ера Польшчы.

28 КАСТРЫЧНІКА

аднавіў работу ў з'езд народных дэпутатаў РСФСР, які пачаўся яшчэ ў ліпені. Пасля праграмага выступлення Б. Ельцына прайшлі выбары Старшынёй Вярхоўнага Савета. Ім стаў Р. Хасбулатаў. Намеснікі Старшынёй ВС Б. Ісаеў і С. Гарачава неадкладна падалі ў адстаўку.

Прэзідэнт Расіі выдаў указ аб мараторыі на ядзерныя выпрабаванні на тэрыторыі РСФСР тэрмінам на адзін год.

Пераможцам на выбарах прэзідэнта Чачэнскай рэспублікі аб'яўлены генерал Дж. Дудаеў. Большая частка насельніцтва Чачэна-Інгушэці ў выбарах не ўдзельнічала. Расійскі парламент лічыць іх незаконнымі.

29 КАСТРЫЧНІКА

У Мінску падпісана гандлёва-эканамічнае пагадненне паміж Беларуссю і Малдовай.

Прэзідэнт СССР М. Гарбачоў правёў у Мадрыдзе перагаворы з прэзідэнтам ЗША Дж. Бушам. Гарбачоў сустрэўся таксама з прэм'ер-міністрам Ізраіля І. Шаірам.

30 КАСТРЫЧНІКА

Вярхоўны Савет Беларусі правёў закрытае пасяджэнне па эканамічных пытаннях.

У сталіцы Іспаніі пачалася міжнародная канферэнцыя па Блізкім Усходзе.

Дзяржбанк СССР выпусціў у зварот купоны вартасцю 200 рублёў.

Сваё 70-годдзе адзначыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.

ХТО БАІЦЦА «ШОКАВАЙ ТЭРАПІІ»?

Думкі радавога спажыўца

Так, усім нам трэба сёння згадзіцца і змірыцца, што з глыбокай эканамічнай ямы, у якую дружна ішлі мы пад сцягамі «кіруючай і накіроўваючай» сем дзесяткаў гадоў, можа выцягнуць толькі адно — рынак. Бо рынак — гэта воля, свабода гаспадарання, шырокі прастор для творчасці ўсіх і кожнага. Помніце словы паэта: «Воля и труд человека дивные дивы творят».

Здаецца, сур'ёзнай альтэрнатывы рынку ніхто і не выстаўляў. Ды і не можа выстаўіць. Бо яе проста не існуе ў прыродзе. Пра што сведчыць сусветная практыка.

Дык чаму ж мы ўсё топчамся на месцы, чаму ж так моцна трымаемся, як той п'яны за плот, выбранага ў семнаццатым за нас, без нашай згоды гібельнага для мільёнаў людзей, адхіленага самім жыццём «сацвыбару»?

Бо — прывыклі да рабства, бо — прывычаліся хадзіць нагамі ўверх. А вяртацца ў натуральны чалавечы стан, ізноў станавіцца на ногі, аказваецца, не проста, нават вельмі балюча.

Але трэба, бо інакш — яшчэ большая яма. Прорва, гібель. Галоўная непрыемнасць, што чакае нас пры пераходзе на рыначную эканоміку, гэта непазбежны скачок уверх цэн на тавары народнага і «народнага» (калі ёсць такія) спажывання. Інакш кажучы — «шокавая тэрапія».

Толькі давайце падумаем, што страцім і што набудзем усе мы, кінуўшыся ў гэтую бурліваю і незнаёмую раку пад назвай — Рынак.

Вядома, «шокавая тэрапія» закране кожнага з нас, праз яе ўсім нам трэба прайсці, бо пе-

райсці раку і не замачыцца — немагчыма.

На мой погляд, больш за ўсё баіцца «шокавай тэрапіі» наша старая кіраўнічая наменклатура, якую ў сваёй пераважнай большасці не пахіснулі вятры апошніх падзей і якая па-ранейшаму займае ўсе «ключавыя» крэслы ў дзяржаве. Чаму яна? Ды таму, што пераход да рынку адбірае ў яе самую верную, самую важную, можна сказаць, бяздонную крыніцу абагачэння — таварны дэфіцыт. Ён жа, дэфіцыт, існуе толькі для звычайнага, не звязанага з мафіяй пакупніка. Для кіруючай наменклатуры яго, дэфіцыту, не было і няма. Любому, нават невялікаму па рангу начальніку варта толькі зняць тэлефонную трубку, як на яго стала з'явіцца ўсё, што ён жадае. Як на казаным абрусе. Больш таго, наменклатура бярэ гэты дэфіцыт заўсёды з запасам, колькі можа. Для тагнага перапродажу на чорным рынку. Як у сябе дома, так і «за бугром». Інакш кажучы, яна становіцца ўладальнікам не створанага ёю, а атрыманага выключна дзякуючы сваёму службоваму становішчу самага хадзючага тавару, чана на які значна вышэйшая за яго намінальны кошт і які з гэтай прычыны вельмі хутка ператвараецца для наменклатурышчыкаў у «залаты цяцек». Вось механізм нараджэння нашай наменклатурнай буржуазіі, якая перажывае цяпер свой бурны рост, свой «залаты вена».

Акрамя наменклатуры, «шокавая тэрапія» вельмі непажаданая тысячам работнікаў гандлю, праз чыя рукі праходзіць усё тавары. Яны гэтак жа, як і наменклатура, з якой цесна «супрацоўнічаюць», зрошчваючыся ў адно цэлае, не толькі сябе забяспечваюць патрэбнымі таварамі, але і чорны рынак, які дае ім толькі адзін Бог ведае якія «прыбыткі».

Немалы «навар» ад размеркавальнай эканомікі трапляе яшчэ ў правахоўныя органы, якім таксама ж вельмі цяжка ўстаяць перад спакусай пагрэць рукі на «ўсенародным» дабры.

Пры такім узаемадзеянні названых «катэгорый» нашага грамадства вырас нябачны гіганцкі спрут мафіі, які паглынае ўсё, што вырабляецца ў нашай краіне і што прывозіцца з-за мяжы, раздуваючыся да невераежных памераў, паралізуючы ўсю народную гаспадарку, пагражаючы самымі непрадбачнымі вынікамі.

З пераходам да рынку, калі ўсё тавары можна будзе свабодна купіць па іх рыначным кошце і цяпершнім «размеркавальнікам», і проста пакупніку, кіраўніча наменклатура разам са сваімі «сябрамі» амаль цалкам пазбаўляецца бяздоннай ценявой крыніцы ўзбагачэння. А гэта найвялікшы выйгрыш для працоўных. Акрамя таго, пры рыначных адносінах наменклатуры самой трэба будзе ісці на працу ў вытворчасць прадуктаў спажывання, прыдзецца працаваць сваіх рук здабываць сабе хлеб, бо людзі не жадаюць карміць дармаедаў. Ці не таму яна, наша родная наменклатура, і цягне гэтак з рынкам, бясконца адкладвае пераход да яго, усяляк пужаючы нас, радавых «спажыўцоў», «шокавай тэрапіяй»?

Калі ўдумацца, для нашага народа гэта не такі ўжо страшны чорт, як малое наменклатура, да якой падключыліся і новыя «народныя дабрадзеі» — афіцыйныя прафсаюзы, што ўвесь час дапамагалі прыгнаць народ і цяпер раптам кінуліся «абараняць» яго, выступаючы за «фіксаваныя цэны».

Вядома ж, «шокавая тэрапія» з яе непазбежным павышэннем цэн вельмі балюча ўдарыць па кішані «радавога спажыўца». Але што яму, калі падумаць, гэтак павышэнне, калі ён і ў вочы не бачыць большасці тавараў? А калі «дастае» іх, то

ўсё роўна з вялікай пераплатай — для яго практычна цэны ўжо цяпер павышаны. З'яўленне на паліцах магазінаў тавараў па рыначных цэнах аб'ектыўна пойдзе ў рэшт на карысць яму, працоўнаму чалавеку. Перш за ўсё таму, што цяпер ён будзе пераплачваць не гандлёва-наменклатурнай мафіі, што паразітуе на народным целе, а тым, хто вырабляе тавар, гэтакім жа, як і ён сам, сумленным працаўнікам, якія вырочаныя грошы пусцяць у справу, на пашырэнне сваёй вытворчасці, што прычыніцца да паступовага зніжэння цэн. Да таго ж за павышэнне цэн малазабеспечанымі слаямі нашага грамадства, трэба думаць, будзе выплачвацца нейкая кампенсацыя. І яшчэ — просты пакупнік будзе пазбаўлены ад зневажальных чэргаў і яшчэ больш зневажальных «блатаў». Але самае галоўнае: працоўны чалавек стане — не на паперы, а ў сапраўднасці — гаспадаром сродкаў вытворчасці, а значыць і сваёй долі.

Кожны дзень размеркавальнай эканомікі толькі паглыбляе крызіс. Дзяржаўныя прадпрыемствы працуюць сёння па сутнасці на мафію, якая ліхаманкава скупілае ўсё, што можа, так што ў недалёкім часе здолее скупіць усіх нас. Жорсткія захады супраць мафіі нічога не зменчаюць: хіба можна спыніць гэтым катастрафічную лавіну спекуляцыі, што нарастае з кожным днём? Мала што зменіць тут і рабочы кантроль: дзе гарантыя, што і ён не трапіць у сетку мафіі?

Толькі свабодныя, рыначныя цэны могуць спыніць гэтую лавіну. Але тут усё яшчэ азіраецца па баках наш урад, урад суверэнай Беларусі, не робячы ні кроку ў напрамку да рынку. Ён, відавочна, таксама бег «шокавай тэрапіі». Баіцца, з яна можа выклікаць усеагульную незадаволенасць, інакш кажучы, баіцца свайго народа, не верыць яму. Але гэта фатальная памылка, якая можа дарага нам каштаваць. Гэтай памылкі, думаецца, народ і праўда яму не даруе. Як сведчаць апошнія падзеі (праграмае выступленне Б. Ельцына), у Расіі гэта зразумелі.

Кастусь ЦВІРКА.

ЧАС ІСЦІНЫ?

Сёння ў Мінску завяршаецца Усесаюзная канферэнцыя «Радыебіялагічныя вынікі аварыі на Чарнобыльскай АЭС»

Слова «ўсесаюзная» ў цяперашняй сітуацыі можа падацца і недарэчным. Але справа не ў назве. Са знікненнем саюзных структур (у прыватнасці, саюзнай Акадэміі навук) праблемы, выкліканыя катастрофай у Чарнобылі, не стануць прасцей. Пацярпелыя рэспублікі рызыкуюць застацца сам-насам з Чарнобылем. Сёння, бадай, як ніколі патрэбна каардынацыя дзеянняў — у прыватнасці, навукоўцаў з розных рэспублік, занятых вывучэннем і прагназіраваннем уплыву радыяцыі

на жывую прыроду, на чалавека.

На жаль, некаторыя вучоныя з Расіі і Украіны так і не змаглі прыехаць у Мінск з-за нейкіх складанасцяў, што ўзніклі ў іх у апошні момант.

Старшыня Навуковага савета па праблемах радыебіялогіі АН СССР, сустаршыня аргкамітэта канферэнцыі прафесар А. Бурлакова, гаварыла на адкрыцці аб тым, што радыебіялогію спрабавалі і спрабуюць паставіць на службу палітыцы. Але сапраўдная навука не павінна ад яе залежаць. Прафе-

сар адзначыла ролю беларускіх вучоных у падрыхтоўцы канферэнцыі, падкрэсліла іх прынцыповую пазіцыю ў пошуках і адстойванні ісціны.

У сваім дакладзе А. Бурлакова на вестках, атрыманых у шматлікіх эксперыментах, паказала: няма прастай, лінейнай залежнасці паміж велічыняй дозы радыяцыі і ўздзеяннем яе на жывыя аб'екты. Аказваецца, малыя дозы часцей выклікаюць розныя адхіленні і захворванні ў людзей, чым дозы больш моцныя (да пэўнай мяжы, зразумела). Вось чаму немагчыма знайсці адназначную сувязь паміж узроўнем радыяцыйнага забруджвання тэрыторыі і ростам захворванняў! Вось адкуль размовы пра «радыефобію», якую нібыта раздмухваюць некампетэнтныя журналісты!

Тут не месца разглядаць механізм уздзеяння розных доз радыяцыі на жывую клетку, на арганізм. Гэта справа вучоных, якія дзеля гэтага і сабраліся. Важна, што выснову прафесара А. Бурлаковай падтрымаў у сваім дакладзе старшыня аргкамітэта канферэнцыі, акадэмік АН Беларусі Я. Канапля, які

прывёў звесткі нашых вучоных аб росце імунных, эндокрынных, сардэчна-сасудзістых, нервовых і некаторых іншых захворванняў у забруджаных рэгіёнах рэспублікі.

Дарэчы, як падкрэслівалі самі вучоныя, апісаная з'ява — не нейкае сенсацыйнае адкрыццё. Яна была вядома вучоным (у прыватнасці, замежным) ўжо даўно. Але гэтаму факту не надавалі належнай увагі. Як «ажучы, калі афіцыйна прызнаюць тэорыю не адпавядае фактам, тым горш... для фактаў. У дадзеным выпадку гэта азначае, што ва ўгоду «выгаднай» тэорыі прынесена ў ахвяру не толькі ісціна, але — жыццё многіх людзей.

Словы — аб тым, што навука павінна служыць не тэорыям, не палітыцы, а толькі ісціне, а значыць людзям — як быццам аксіёма. Але як цяжка даюцца нам самыя відавочныя ісціны.

Віталій ТАРАС.

НАША РАДА

«АДНА З УМОЎ САМАЗАХАВАННЯ НАЦЫІ...»

Чытачы «ЛіМа» адказваюць на пытанне: «Які лёс культурных будынкаў, іншых старадаўніх пабудоў, паркаў, сядзіб, млыноў, могілак — усяго таго, што з'яўляецца сведкамі нашай гісторыі, культуры і побыту, — у вашай мясцовасці?»

Вітаўт ЧАРОПКА, літаратар, 30 год., г. Мінск:

«За палітычнымі баталіямі, якія адбываліся апошнім часам, мы забыліся на праблемы аховы і зберажэння помнікаў гісторыі і культуры. А дарэмна! У бліжэйшы час гэтыя праблемы вельмі востра паўстануць перад намі. Працэс адраджэння беларускай культуры, духоўнасці, беларускай нацыянальнай свядомасці, мовы нельга ўявіць без беражлівых адносін да помнікаў гісторыі і культуры — каардынатаў культурнага развіцця Беларусі. З другога боку, гэтая праблема мае і матэрыяльны аспект. Калі б у нас, скажам, была распрацавана турыстычная праграма па накірунку Брэст—Віцебск, а гэта самая ажыўле-

ная дарога на Маскву, частка грошай замежных турыстаў магла б заставацца на Беларусі. І тут важна прадумаць пытанне выкарыстання ацалелых помнікаў (у Радзівілаўскім палацы можна было б размясціць музей старажытнай культуры, у Мірскім замку — этнаграфічны музей, у Барысаве пабудавать дыяраму пераправы войск Напалеона праз Бярэзіну і г. д.).

Добра было б распрацаваць праграму ўзнаўлення разбураных помнікаў. І ў першую чаргу тых, з якімі звязаны важнейшыя падзеі нашай гісторыі, такіх, як полацкія храмы ў Бельчыцах, віцебскія храмы — Успенскі сабор, Уваскрэсенная царква, гродзенскі замак Вітаўта і Фара Вітаўта, Крэўскі, Гальшанскі, Навагрудскі замкі, Ру-

жанскі палац Сапегаў, Бярозаўскі кляштар, Магілёўскі езуіцкі калегіум і Магілёўская ратуша, Нясвіжскія храмы і езуіцкі калегіум, у Мінску Дамініканскі касцёл».

Міхась РАМАНЮК, загадчык кафедры гісторыі і тэорыі мастацтваў Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута, 45 год., г. Мінск:

«Што самае актуальнае ў плане здабаткаў культуры? Нам вельмі патрэбны такі музей, экспазіцыі якога вызначалі б этнічнае аблічча беларусаў. У нас няма ні нацыянальнай галерэі, ні музея этнаграфіі, ні музея дэкаратыўнага мастацтва, уласцівых толькі нашаму этнасу. Напрыклад, музей беларускай саломкі. А размясціць яго ёсць

дзе. Хіба дом ЦК КПБ (цяпер ужо таксама архітэктурны помнік) не змог бы выконваць ролю нацыянальнага культурнага цэнтру, накіраванага на павышэнне ў Парыжы, дзе размясцілася б і нацыянальная бібліятэка, і выставачная зала? Я лічу, што татальная перадача вернікаў помнікаў архітэктуры, такіх, як кальвінскі збор у Заслаўі, Халышчынскі касцёл, манастырскі комплекс у Гальшаных, Чырвоны касцёл у Мінску, неапраўданая. Дзяржавай укладзены вялізныя сродкі, гэтыя будынкі, даведзеныя да ладу, сталі асяродкам беларускай культуры, асяродкамі адраджэння, і раптам іх забіраць? Колькі ў нас пустэе і развальваюцца храмы? Вось іх хай і забіраюць сабе рэлігійныя канфесіі».

Анатоль МЯЛЫГУЙ, журналіст, 33 гады, г. Мінск:

«Нядаўна наведаў вёску Дуброва, што ў Маладзечанскім раёне. Вельмі засмучае імклівы заняпад мясцовага касцёла, у якім, кажучы, хрысцілі Я. Купалу. Неабходны тэрміновыя меры па яго кансервацыі. Праз некалькі гадоў усё будзе незваротна страчана. Наведаў яшчэ раз мясцовыя могілкі, дзе пахаваны мае дзяды. Уражвае тое, што ўсе

ГАРАНТЫЯ ДАБРАБЫТУ — УЛАСНАСЦЬ

У тэатральнай зале БДТМІ ў нядзелю адбылася канферэнцыя Менскай гарадской філіі Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады на тэму «Сацыяльныя праблемы прыватызацыі». У рабоце канферэнцыі прынялі ўдзел шматлікія госці: народныя дэпутаты Вярхоўнага і гарадскога Саветаў, прадстаўнікі афіцыйных і незалежных прафсаюзаў, іншых партый і арганізацый, спецыялісты і навукоўцы. Асноўны данлад зрабіў доктар эканамічных навук Уладзімір Кулажанка.

На канферэнцыі былі разгледжаны эканамічныя, палітычныя і сацыяльныя праблемы прыватызацыі — новай з'явы ў эканоміцы рэспублікі. Была аргументавана даказана яе неабходнасць і неадкладнасць. Выступваючы прапанавалі на разгляд удзельнікам і гасцям канферэнцыі метады і шляхі правядзення прыватызацыі. Неаднойчы падкрэслівалася неабходнасць раздзяржаўлення — як

першага і найхутчэйшага шляху яе рэалізацыі.

Народны дэпутат Рэспублікі Беларусь намеснік старшыні Цэнтральнай Рады БСДГ Алег Трусаў падкрэсліў неагчымасць здзяйснення прыватызацыі без беларускай валюты, цвёрдай і канвертуемай.

На канферэнцыі быў падрыхтаваны падрабязны аналіз эканамічнага становішча Беларусі, падкрэслена неабходнасць тэрміновай адстаўкі сённяшняга ўрада.

Галоўнай тэмай усіх прамоў стала думка пра тое, што абарона сацыяльных правоў нашага чалавека — гэта сапраўдны, насычаны рынак, развіццё вытворчасці. Маёмасць і ўласнасць — гарантыя дабрабыту і высокага ўзроўня жыцця чалавека, сям'і, грамадства.

Вёў канферэнцыю старшыня гарадской філіі БСДГ, народны дэпутат Рэспублікі Беларусь Яўген Цумараў.

М. Г.

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА — У ЛЮСТЭРКУ САЦЫЯЛОГІ

14 кастрычніка адбылася прэзентацыя Беларускай службы «Грамадская думка». Заснавальнікам яе ў лістападзе 1990 г. выступілі члены Савету народных дэпутатаў Маскоўскага раёна г. Менска і афіцыйна дзелавога супрацоўніцтва «Гарант». З чэрвеня 1991 г. служба «Грамадская думка» набыла эканамічнае апірышча: пасля стварэння малага даследчага прадпрыемства «Сацыум».

Якія задачы службы, чым яна можа быць карыснай для грамадства — аб гэтым гутарка нашага карэспандэнта з кіраўніком службы, кандыдатам філасофскіх навук Давідам РОТМАНМ.

— Давід Генрыхавіч, хто працуе ў вашай службе?

— Большыня супрацоўнікаў — з сацыялагічнага цэнтра Белдзяржуніверсітэта, амаль усе з'яўляюцца высокакваліфікаванымі даследчыкамі-сацыёлагамі, палітолагамі, псіхалагамі, набылі ўжо вопыт вывучэння грамадскай думкі ці, лепш скажаць, — грамадскіх меркаванняў. Калі вы памятаеце, дык мы ўжо праводзілі апытанні жыхароў на конт прыватнай уласнасці на зямлю (па замове Вярхоўнага Савета), адносіні да рэлігіі і да т. п. Прынамсі, вынікі апытанняў друкаваліся ў гэтым годзе ў рэспубліканскім друку.

— Чым жа выклікана стварэнне аўтаномнай Беларускай службы «Грамадская думка»?

— Патрэба стварэння такой службы існавала даўно. Сацыялагічны цэнтр БДУ праводзіў абмежаваныя апытанні, у большасці датычныя Менска і абласных гарадоў. Не хапала аналітычнасці і рэпрэзентатыўнасці сацыялдаследаванняў, асабліва ж — практычнага выкарыстання атрыманых звестак.

Службы вывучэння грамадскіх меркаванняў у рэспубліцы да нядаўняга часу якраз і не было, у адрозненне ад Расіі і Украіны, таму сацыялагі і вырасылі стварыць такую службу.

— Якой будзе тэматыка вашых незалежных даследаванняў?

— Умоўна іх можна пазначыць як штотыднёвыя даследаванні грамадска-палітычнай кан'юнктуры ў Рэспубліцы Беларусь.

— Дзякуй за інтэрв'ю.

АД РЕДАКЦЫІ.

Для арганізацыі і ўстаноў па ведамляем адрас службы «Грамадская думка»: 220036, Менск, пр. Дзяржынскага, 10-320. Тэл. 20-86-14.

Пятро КОУЗЕЛЬ, будаўнік, 36 год, Даўгаўпілс:

«У маленстве я вучыўся ў школе-інтэрнаце ў вёсцы Асвея Верхнядзвінскага раёна. Які там быў чудовы парк і ў ім малюнічыя рэшткі панскага палаца. Пасярод парка была вялікая гара, з якой я яшчэ катаўся на санках. Цяпер там дзікае запустэчэнне, усё парасло кустоўям, крапівой. У Латвіі з большай павагай адносяцца да помнікаў даўніны, берагуць іх, захоўваюць».

Вінтар ЕРАМЕВІЧ, інжынер, 56 гадоў, г. Мінск:

«Калі нацыя ў крытычным (Працяг на стар. 4).

— Яна мае дзяржаўнае падпарадкаванне?

— Лічу вельмі важным тое, што служба ствараецца як самастойная, скажам так, фірма. Прынцып нашай дзейнасці — заказы розных устаноў і арганізацый на правядзенне даследаванняў. Плата за даследаванні і ёсць эканамічная база службы, таму мы ў эканамічным сэнсе з'яўляемся незалежнай інфармацыйнай службай.

— Але разам з тым нас не зусім задавальняе залежнасць творчых, бо кожны заказ пазбаўляе службу самастойнасці. Таму мы імкнемся да таго, каб з лістапада г. г. праводзіць і свае, незалежныя даследаванні грамадскай думкі. Пачнём выдаваць таксама інфармацыйны бюлетэн».

— Якой будзе тэматыка вашых незалежных даследаванняў?

— Умоўна іх можна пазначыць як штотыднёвыя даследаванні грамадска-палітычнай кан'юнктуры ў Рэспубліцы Беларусь.

— Дзякуй за інтэрв'ю.

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Васіль БЫКАЎ—
Яўген НОВІКАЎ:

«НА ШТО МЫ ЗДОЛЬНЫЯ?»

Гутарку вядзе Андрэй ГАНЧАРОЎ

Ініцыятыва гэтай сустрэчы, якая адбылася ў маім рэдакцыйным кабінце, належыць народнаму дэпутату Беларусі Яўгену Новікаву. Нейкі згадваючы памятных дні красавіцкіх страйкаў, Яўген Віктаравіч прызнаўся, што яго непрыемна ўразіла, як інтэлігенцыя рэспублікі па сутнасці пакінула рабочы рух сам-насам з партакратыяй. («На пэўным этапе рабочыя выразаў усвядомілі, што без «мазгоў» ім не абыйсца, — казаў народны дэпутат, — і пайшлі на кантакт з інтэлігенцыяй. Зрабілі зварот, разаслалі ганцоў, прызначылі сустрэчу ў ДOME літаратара. Прышло 20 чалавек... З усёй Беларусі на сустрэчу з рабочымі прыйшло 20 чалавек! Мне зрабілася страшна...»)

Каб разабрацца ў гэтым феномене, Яўген Віктаравіч папрасіў пазнаёміць яго з Васілём Уладзіміравічам Быкавым, быцц пасрэднікам у дыялогу паміж імі...

Сёння я прапаную чытачам «ЛіМа» фрагменты гутаркі аднаго з лідараў парламенцкай апазіцыі і аднаго з духоўных лідараў нацыі. Гутарка тая доўжылася больш за дзве гадзіны і, натуральна, кранала шырокае кола праблем. Зрэшты, усе яны ўзаемазвязаны — яднае іх клопат пра наша Адраджэнне, якое магчыма толькі на шляху дасягнення сапраўднага суверанітэту Рэспублікі.

«Момант небяспечны і вельмі напружаны»

Васіль Быкаў. Нягледзячы на абвальны характар пэўных падзей апошняга часу, лічу, што рэфарматарскія працэсы ў нашым грамадстве працякаюць крайне замаруджана. Беларусь уваголе ў гэтым сэнсе пляцецца ў хвасце. Для бюракратыі гэта, вядома, выгадна. Такім чынам яна страхуецца ад нейкіх рашэнняў неўпапад. Абапіраючыся на вопыт іншых, яна мае магчымасць дзейнічаць больш пэўна. Але паколькі ўсё гэта адбываецца запознена, рэспубліка шмат страчвае і рызыкуе уваголе апынуцца ні з чым — асабліва цяпер, калі ідзе дзельба і маёмасці, і ўладных паўнамоцтваў былога Саюза.

Зрэшты, чаго іншага было чакаць, калі на шостым годзе перабудовы прэзідэнт краіны ўсё заставаўся верным «сацыялістычнаму выбару»? Якія радыкальныя змены ў эканоміцы, у жыцці ўвогуле, калі дзеля ўсведамлення згубнасці гэтага «выбару» спатрэбілася семдзесят дэперабудовачных і яшчэ шэсць перабудовачных гадоў?..

Але ад таго, канечне, нікому не лягчы. Паколькі меры своечасова не былі прыняты, то ўжо дайшло да таго, што і зіма на носе, а і зямля не падзелена, і гучаць гаворкі пра голад. Прычым, як сцвярджаюць некаторыя эканамісты, гэты голад можа быць створаны штучна, пры наяўнасці харчовых рэсурсаў.

Яўген Новікаў. Цяперашнюю сітуацыю можна параўнаць з кастрычнікам 17-га года. У тым сэнсе, што ёсць два магчымых шляхі развіцця: альбо вярнуцца ў ранейшую каліяну, альбо пайсці на сапраўдную дэмакратызацыю.

Калісьці большавікі скарысталі момант, каб захапіць уладу, але так і не адказалі на галоўныя пытанні. «Зямлю — сялянам», «фабрыкі — рабочым»... Дэмагагічны працяжнік у гэтых лозунгах падмяніў сутнасць. Як, якім чынам? Ва ўласнасць, у арэнду? Фактычна, сёння нам трэба раскрыць той працяжнік. А нам процістаяць тыя самыя большавікі, няхай сабе яны і

інакш называюцца, але на ўзбраенні ў іх ранейшая дэмагогія. Зараз Малафееў з Ганчарыкам палка выступаюць абаронцамі сацыяльных інтарэсаў людзей і на гэтай глебе крытыкуюць дэмакратыю. Маўляў, вы сцягамі і гербамі хочаце народ накарміць? Але ж дэмакраты ніколі так не ставілі пытанне — «накарміць». Мы хочам адзінага — стварыць такія ўмовы, каб народ накарміў сябе сам. А гэта значыць — пайсці на рэформу дачыненняў уласнасці.

В. Б. Я тут дадам, што манополія палітычнай улады камуністаў перайшла ці пераходзіць у эканамічную манополію. І тое, і другое з'яўляецца магутным апірышчам таталітарызму.

Гэта асабліва відаць па тых першых кроках, якія адбыліся ў галіне прыватызацыі, раздзяржаўлення маёмасці і асабліва па палітыцы ў сельскай гаспадарцы. Некалі стваралі, як паратунак, калгасна-саўгасны лед, а цяпер аказалася, што ён здольны захліснуць пяццю на шыі ўсёй дзяржавы. І гэта — вялікая небяспека. Зразумела, чаму пунтысты залучылі ў сваю кампанію Старадубцава. Калгасна-саўгасная сістэма сёння з'яўляецца магутным інструментам контррэвалюцыі.

Наконт таго, як здабываць уладу, як яе трымаць, большавікі наогул не маюць сабе роўных у свеце. Гэтая партыя толькі тым і займаецца, што адточвала інструмент улады. І няхай дэмакратычныя сілы не думаюць, што яны нечага дасягнулі. Тым, што прыпынена дзейнасць кампартыі, нічога яшчэ не дасягнута — ні ў суверэнізацыі, ні ў эканоміцы, ні ў чым. Няма ніякіх гарантыяў, што былое не вернецца.

Я. Н. Пакуль не будзе вырашана пытанне аб маёмасці КПСС-КПБ. Цяпер гэта ці не самае галоўнае. Сёння кіраўніцтва кампартыі ходавічае перад Вярхоўным Саветам аб тым, каб ім дазволілі правесці арганізацыйны з'езд, на якім яны быццам бы абвясцяць пра самароспуск і перадачу сваёй маёмасці дзяржаве. Але паўстае пытанне: вы гарантуеце, што ўсё так і адбудзецца? Гарантыяў ніхто не дае...

Больш рэальны наступны сцэнарый: Вярхоўны Савет дае дазвол склікаць з'езд; яны пераймаюць камуністычную партыю ў сацыялістычную, якая становіцца правапераймальніцай КПБ. Лёс уласнасці

вырашаны — у тым сэнсе, што ўсё застаецца паранейшаму.

Пра што гэта сведчыць? Справа не ў партыі, а ў тым, што стаіць за партыяй. А стаіць за ёй наменклатура, дзяржаўнае чынавенства, якое кантралюе 98 працэнтаў уласнасці... Момант небяспечны і вельмі напружаны.

— Як вы лічыце, у нас магчымы «таджыкскі варыянт»?

В. Б. А чаму ж не магчымы? Па сутнасці, гэта можа адбыцца на кожнай сесіі Вярхоўнага Савета.

Я. Н. Варыянт класічны, нічога новага тут няма. Выйсце ў дэмакратыю адзінае — падмацаваць нацыянальную ідэю ідэяй эканамічнай. Абвясціць незалежнасць — толькі першы крок. Калі мы не зробім наступных крокаў, мы прайграем.

В. Б. Безумоўна. Цяпер трэба чакаць новых захадаў ад гэтай прыпыненай партыі. КПБ у бліжэйшы час кіне свой выклік. У яе ёсць усе магчымасці выкарыстаць легітымныя рычагі ўлады. У прыватнасці, Вярхоўны Савет з яго пэўным палітычным складам.

Гарантыя супраць такога павароту падзей з'яўляецца народ. Тыя ж таджыкі выйшлі на плошчу. Але ў дачыненні да нашага народа... Тут я пасумняваюся.

Інтэлігенцыя ці сярэдні клас?

Я. Н. Народ зараз займае пазіцыю старонняга назіральніка. Яго столькі разоў білі, прычым чалавекі не абы-куды, а менавіта ў пароду чалавечую. І, будзем шчырыя, многія ў гэтым сэнсе дасягнулі. Засталося насельніцтва... Але чаму маўчыць інтэлігенцыя?

В. Б. Згодны з вамі ў тым, што народ — гэта паняцце няпэўнае. Але тое самае можна сказаць і пра інтэлігенцыю.

Увогуле, паставім пытанне наступным чынам: а што такое сучасная інтэлігенцыя, ці ёсць яна? У класічным разуменні, наштат рускай інтэлігенцыі канца мінулага стагоддзя або нашай народнай інтэлігенцыі 20-х гадоў? Я думаю, што яе няма. У нас няма нацыянальнай інтэлігенцыі. Ёсць нейкі кангламерат, часткі якога маюць вельмі прыблізнае дачыненне да паняцця, пра якое мы разважаем.

(Працяг на стар. 4).

надпісы на магільных помніках, якія адносяцца да ваеннай пары (1941—42 гг.), зроблены на беларускай мове, прытым «тарашкевіцай»! Ну, а сённяшнія магільныя ўсе аформлены па-расейску. Дзіўна бачыць такія помнікі на магільнах знаёмых людзей, якія ніколі не гаварылі па-руску, адчувалі сабе беларусамі. І перад панам Богам беларусавінен прадставаць Беларусам».

Міхась ДУБРОВІН, радыёжурналіст, 34 гады, г. Гродна:

«Шанаваць памяць продкаў — гэта паважанне сабе і дбаць пра нашчадкаў. А адносіны ў нас да помнікаў — варварскія. У мінулыя суботы, 26 кастрычніка, у нас на праваслаўных магільках адбывалася ўрачыскасць, прысвечаная ўшанаванню маці Мансіма Багдановіча — Марыі Апанасаўны. Падзея была вельмі хвалюючая, выступалі пасты, грамадскія і культурныя дзеячы, адбылося асвячэнне помніка, літургія. Але ўсё гэта перабывалася бюсконцымі выкрыкамі: «Мяняю», «Прадаю», «Куплю» з рупару са славутай гарадзенскай барахолкі, якая знаходзіцца адрозна за магількамі. Яшчэ фант. Стадыён «Чырвоны сцяг» пабудаваны на месцы

«НА ШТО МЫ ЗДОЛЬНЫЯ?»

(Пачатак на стар. 3.)

Возьмем самую, здавалася б, показальную для нас — вясковую інтэлігенцыю. Калісьці гэтае саслоўе — настаўніцтва, медыкі, чыноўнікі — так ці інакш было патрэбнае народу, жыло ў непарыўнай аднасці з народам. Што маецца ў гэтым сэнсе сёння? На працягу дзесяцігоддзяў уся вясковая інтэлігенцыя была спрэс камунізаваная, ператварылася ў рычагі партыі на месцах. Змяніліся ўмовы яе жыцця. Настаўніцтва жыве кепска, асабліва цяпер. Калі настаўніца вымушана адбываць са сваімі вучнямі рэдоўку, якая ўжо там інтэлігенцыя...

А гарадская інтэлігенцыя? Напрыклад, тэхнічная, увогуле навуковая. Што гэта за людзі? У сваёй галіне яны, вядома, дасягнулі нечага важнага. Але ва ўмовах таталітарнай эканомікі ўсе яны былі павязаны з ВПК, працавалі шмат гадоў толькі на ВПК, незалежна ад таго, чым займаліся, біялогія ці фізіка. Бо ўсё гэта мела значэнне для ўлады толькі ў тым сэнсе, наколькі яно мацавала ВПК.

Гуманітарная інтэлігенцыя? Журналістыка? Творчыя саюзы? Зноў жа — гэта органы партыі. У тым самым Саюзе пісьменнікаў была даволі вялікая партыйная арганізацыя, кіраўніцтва якой было звенчаком стройнай наменклатурнай сістэмы.

У нас, можна сказаць, не было нацыянальнай інтэлігенцыі. Былі прадстаўнікі розных прафесій, фармальна з'яднаных у праслойку. Як магла «праслойка» рэагаваць, скажам, на тыя самыя рабочыя страйкі? Што ўвогуле казаць, калі, напрыклад, пісьменнікі з'езд пасля працяглай дыскусіі прымае тэлеграму Гарбачова, якая, як высвятляецца пазней, нікуды не пасланая, згубілася сярод паперак...

Я. Н. Зразумела, што інтэлектуальная эліта нацыі метадычна вынішчалася — фізічна, псіхалагічна, матэрыяльна. Таму мы сёння і маем гэкія сумныя вынікі.

Але ж, Васіль Уладзіміравіч, такога паняцця, як інтэлігенцыя, не існуе і ў Злучаных Штатах Амерыкі...

В. Б. Так. Агульнавядома, што гэта выключна расійскі феномен.

Я. Н. У нармальным грамадстве інтэлігенцыі не існуе, але не таму, што ўся яна расстраляная ці загінула ў канцлагерах. Інтэлігенцыя ў нас — гэта пласт насельніцтва, які ніколі не меў і не мае ўласнасці, а значыць і сваёй справы. Уся гісторыя Расійскай імперыі — гэта гісторыя пытання аб перадачы ўласнасці працаўніку. Але руская інтэлігенцыя так і не сфармулявала гэтага пытання. Не маючы сваёй уласнасці, а значыць і сваёй справы, усім гэтым разначынцам, народнікам, меншавікам, большавікам і г. д. нічога не заставалася рабіць, як пісаць свае рэвалюцыйныя тэорыі. Уявіце, што англійскія прадпрыемствы ці амерыканскія фермеры XIX стагоддзя сабраліся разам, каб напісаць тэорыю рэвалюцыйнага пераўтварэння свету... У іх дзеля гэтага проста не хапіла б часу.

Але ўсе рэвалюцыйныя тэорыі рускай інтэлігенцыі пытанне аб перадачы ўласнасці працаўніку так і не паставілі. Бо ў такім выпадку была б немагчыма ні якая рэвалюцыя — сфарміраваўся б сярэдні клас. Эсэры выступалі за канфіскацыю земляў у памешчыкаў і перадачу іх сялянскай гбшчыне, а большавікі рукамі народа забралі зямлю і перадалі яе дзяржаве, асновай якой партыя адразу ж і стала, аформіўшыся на глебе манопалізаванай дзяржаўнасці ў клас дзяржаўнай буржуазіі.

Дарэчы, толькі Сталын свабой рэфармаваў пасправаў сплунчыць у адной асобе працаў-

ніка і ўласніка. Але менавіта за гэта ён і атрымаў кулю ад сацыялістаў.

За 70 гадоў савецкай гісторыі ў становішчы інтэлігенцыі нічога не змянілася — уласнікам яна так і не стала. Між тым менавіта яна разам з рабочымі і сялянамі павінна скласці сярэдні клас — клас сярэдняга ўласніка. У гэты самы клас павінна ўвайсці і дзяржаўная буржуазія ў асабе чыноўніка. Такі клас з'яўляецца асновай палітычнай і эканамічнай стабільнасці сучаснага грамадства, менавіта ён аб'ектыўна яднае праз дачыненні ўласнасці людзей з розных сацыяльных пластоў.

Пры наяўнасці сярэдняга класа натуральна вырашаюцца ўсе міжнэцыянальныя канфлікты: беларускаму і рускаму, азербайджанскаму і армянскаму прадпрыемствам усё роўна хто якой нацыянальнасці. Уласнасць нацыянальнасці не мае.

Беларускі суверэнітэт і «расійская карта»

В. Б. Хацелася б спыніцца на адным фактары, якім, заўважаю, трохі грэбуе наш нацыянальна-дэмакратычны рух. Маю на ўвазе прыклад расійскай дэмакратыі. Усё-ткі многае з таго, што адбываецца ў нас добрага і благага, носіць на сабе адбітак маскоўскіх падзей. Балтыйскія падзеі нашым камуністам не ўказ — гэта, маўляў, чужое племя, адрэзаная луста. Украіна — таксама асобна стайць. Дагэтуль мы залежым як ад расійскай дэмакратыі, так і ад расійскай рэакцыі. У гэтым ёсць свае плюсы і мінусы, ды яно так. Таму лічу, што, нягледзячы на розныя супярэчнасці, нават канфлікты, нашым дэмакратычным сілам трэба не рваць сувязі з расійскім дэмакратычным рухам.

Я. Н. Вядома, Расія і Ельцын зрабілі некалькі неасцярожных палітычных крокаў. Мы, апазіцыя, лічым, што сёння прад'яўляць нейкія тэрытарыяльныя прэтэнзіі — значыць класці галаву на плаху.

Але я пагаджуся з вамі, Васіль Уладзіміравіч, што нам трэба быць асцярожнымі ў тым сэнсе, каб не трапіць на розыгрышы «расійскай карты». Наша наменклатура можа розыграць яе нахвалі «пагрозы з усходу» — абараняем, зачыняем, апускаем жалезную заслонку і г. д.

В. Б. Будзіраванне варажнечым з новым расійскім кіраўніцтвам пачалася адразу пасля таго, як Малафееў заявіў аб выхадзе КПБ з КПСС. Дагэтуль, як мы памятаем, панавалі мір і згода. Нашы ЦК, Саўмін, Вярхоўны Савет літаральна ў рот глядзелі таму ж ЦК КПСС і ніякіх канфліктаў паміж імі не ўзнікала.

Я. Н. За ўсім гэтым найперш трэба бачыць чарговую спробу забалбатаць сутнасць нашых праблем. Так, мы абвясцілі Рэспубліку Беларусь незалежнай дзяржавай. Але само жыццё прымушае нас ісці на кантакты ў эканоміцы, а значыць і ў палітыцы. Як з суседзямі на Усходзе, так і з суседзямі на Захадзе. Адпаведна будучы стварацца ў той ці іншай форме нейкія саюзы — час і даровы сэнс у рэшце рэшт усё расставіць па сваіх месцах. Галоўнае, каб гэта не былі гвалтоўныя саюзы.

В. Б. У пытанні суверэнізацыі наша афіцыйная прапаганда зрабіла адну хулганскую падтасоўку, калі суверэнітэт палітычны падмяніла суверэнітэтам эканамічным. Разлічана гэта на абывацеля, які адразу пачаў бурчэць — што ж нам цяпер, стаяць у АВІРы, каб у Смаленск трапіць? А яшчэ — дзе ж мы возьмем электраэнергію, ву-

галь, бензін? Карацей, загінем. Хаця ні апазіцыя, ні дэмакратычныя журналісты нідзе і ніколі не казалі пра аўтаркію. Усё гэта эксплуатацыя ў дэмаггічных мэтах.

І яшчэ. З суверэнітэтам звязваецца падзеенне жыццёвага ўзроўню. Таму віною не толькі суверэнізацыя, ёсць шмат іншых прычын, але гэта, безумоўна, будзе. Ды я хацеў бы асабліва падкрэсліць, што працэс станаўлення беларускай дзяржаўнасці нельга ўціскаць у эканамічныя рамкі. Працэс гэты куды шырэйшы і не трэба меркаваць пра яго з пункту гледжання побытавых няручнасцей. Усім рэспублікам на шляху да незалежнасці дзевяццацца пайсці на пэўныя страты. Гэта непазбежна. Каб зрабіць вырашальную аперацыю, трэба вытрымаць нейкі боль. Дзеля таго, каб была перспектыва наперадзе, каб можна было захаваць жыццё, нацыю.

Усё залежыць ад нацыянальнай і палітычнай свядомасці народа. На што мы здольныя, такая і доля ў нас будзе.

Я. Н. Мы павінны быць незалежнымі ў палітыцы — гэта значыць мець правы і магчымасці самастойна вызначаць уласныя прыярытэты, развівацца на Усход і Запад, на Поўнач і Поўдзень. Нас палохаюць: Расія задушыць цзнамі на нафту... Але дазвольце, колькі будзе, у такім разе, каштаваць Расіі транзіт гэтай нафты па трыбаправодах праз нашу тэрыторыю? А паветраны транзіт на шляху ў Еўропу?

В. Б. Геапалітычнае становішча Беларусі, якое ў мінулым прынесла нам столькі трагедый, мы павінны максімальна скарыстаць дзеля ўласнай выгады. І гэта рэальна.

Я. Н. Калі Ельцын гаворыць пра кошт нафты — гэта не шантаж, а заява эканамічна больш моцнага партнёра. Дык не трэба нам закатаць істэрыку, а трэба спакойна падумаць, якія вылучыць контраргументы са свайго боку. А гэта ўжо якасна іншы ўзровень адносін.

Дэмакраты: стратэгія і тактыка

В. Б. Ацэньваючы расстаноўку палітычных сіл у нашым парламенце ва ўмовах, калі ідзе барацьба за вельмі важныя прынцыпы, лічу, што прымірэнчя, згодніцкая, няпэўная пазіцыя — гэта ў рэшце рэшт здрада. Так званыя цэнтрызм, як ён разумеецца ў нас, — нешта вельмі ўжо ненадзейнае, хісткае. Такі цэнтрызм адбірае пэўныя сілы злева і ва ўмовах наменклатурнага засілля робіць немагчымым правядзенне ўласнай палітыкі. Цэнтрыстам нічога не застаецца, як далучацца да большасці, падсілкоўваць яе. Думаю, што апазіцыя, якая прытрымліваецца значнай левізны, дзейнічае правільна.

Я. Н. На маю думку, сапраўднага, класічнага цэнтра сёння ў нас не можа быць, бо няма для яго сацыяльнай базы ў грамадстве, няма таго самага сярэдняга класа. І ўсе спробы Шушкевіча, Ганчара, Лукашэнка стварыць цэнтр у Вярхоўным Сааве — безвыніковыя.

Але з пункту гледжання тактыкі тут ёсць адзін нюанс. Так, з аднаго боку, небяспечна, як вы кажаце, «падсілкоўваць» большасць, але, з іншага боку, рабіць гэта трэба. Чаму? Таму што празмерная палярызацыя сіл у парламенце можа прывесці да абстраўнення сацыяльнага становішча ў грамадстве. І я ўсмім не выключою таго ж развіцця падзей, калі нам на пэўным этапе дзевяццацца ўвайсці ў існуючы ўладныя структуры. Разумеецца, свядома пайсці на нейкія ахвяры, рызыку-

ючы быць дыскрэдытаванымі, бо рэальных змен зараз дамагчыся нам не даволяецца, а вось адказнасць за пагаршэнне сітуацыі ўскладуць безумоўна. Гэта, магчыма, спатрэбіцца, каб забяспечыць больш-менш плаўны пераход грамадства з аднаго стану ў іншы. Бо сітуацыя зараз, асабліва ў эканоміцы, абвальная.

В. Б. Я ўсё-ткі нягодны з той тактыкай, калі галоўнай мэтай ставіцца так звана нацыянальная згода, гэта значыць, што ў імя недапушчэння нейкіх палітычных абстраўненняў у грамадстве нават апазіцыя ідзе на пэўныя ахвяры. Разумею, наколькі актуальна гэта, скажам, для Грузіі ці Азербайджана. А для нас, пры нашай традыцыйнай апатыі? Нашай нацыі не хапае палітычнай свядомасці, палітызацыя нашага грамадства не дасягнула нават таго нармальнага ўзроўню, які існуе ў самых спакойных еўрапейскіх краінах. Згадаем, колькі выбарчых акруг не прадстаўлена сваімі дэпутатамі ў Вярхоўным Сааве? Людзі зняверыліся і не хочуць удзельнічаць у палітычным жыцці.

Між тым, ва ўмовах камуністычнага засілля ва ўсіх уладных структурах, толькі народ можа нечага дамагчыся. Каго баіцца наша кіраўніцтва, хто можа прымусіць самараспусціцца той самы Вярхоўны Савет? Толькі масы, толькі вуліца, мітынгі, забастоўка, усеагульная стачка...

Вядома, у нас з'яўляюцца новыя палітычныя партыі, але іх уплыў пакуль што нязначны. Найбольш рэальнай сілай з'яўляецца Народны фронт, які з апорай на масы яшчэ на многае здольны. Не хапае, мне думецца, радыкалізму. Увогуле я дапускаю магчымасць кампрамісаў, але па кардынальных пытаннях не можа быць прымірэння. Тым больш што вопыт сведчыць — усе гэтыя ідэі не за пісьмовым сталом таго ж Пазняка нарадзіліся, гэта не бібліятэчнае стварэнне — марксізм. Сёння за дэклараванне некалі Беларуска-кім народным фронтам галасуюць партбосы, якія пасылалі амоніцкаў зрываць нацыянальна-сяцця.

І носьбітам гэтага радыкалізму павінна быць менавіта парламенцкая апазіцыя, бо дачакацца яго ад нашага народа мы зможам, на жаль, няхутка.

Я. Н. Сапраўды, усё развіваецца па сцэнарыі БНФ, хочам мы таго ці не хочам. Радыкалізм? Згодны, але — канструктыўны радыкалізм.

Што рабіць?

В. Б. Шэсць гадоў правалыніўшы, мы спазняемся ва ўсіх сэнсах. У бліжэйшы час намаганні дэмакратычных сіл найперш павінны быць скіраваны на роспуск цяперашняга Вярхоўнага Савета і выбары новага парламента.

Я. Н. Што рабіць? Распусціць КПБ, забараніць яе дзейнасць, а партыйную ўласнасць перадаць дзяржаве — дзеля вырашэння чарнобыльскай і іншых сацыяльных праблем. Затым трэба прыняць закон аб выбарах на шматпартыйнай аснове. Забяспечыць плаўны пераход ад таталітарнай сістэмы да дэмакратычнай. Менавіта плаўны! Безуладдзя быць не павінна. Спачатку прыняць новае выбарчае заканадаўства, а потым ужо ставіць пытанне аб роспуску Вярхоўнага Савета. Таксама ўжо сёння мы павінны ставіць пытанне аб адстаўцы камуністычнага ўрада Кебіча. Толькі ўрад народнага даверу здолее прывесці прыватызацыю не за кошт народа, а для народа. Чым хутчэй зразумеюць гэта спадар Кебіч і яго сябры з былой партакратыі, тым, мабыць, менш будзе магчымай хваля народнага гневу. І апазіцыя зробіць усё магчымае, каб проты селянін, рабочы, настаўнік не былі яшчэ раз на 70 гадоў абдураны дзяржаўнай буржуазіяй.

«АДНА З УМОЎ САМАЗАХАВАННЯ НАЦЫ...»

(Пачатак на стар. 2—3.)

стане, то і яе галоўныя шматвяковыя здабыткі таксама маюць жахлівы стан. У выніку многіх разбуральных войнаў, разбуральнай палітыкі партыі наша культура панесла вялікія страты. Я думаю, што трэба пісаць не толькі пра тое, што ў нас анішчана, але і абнарадаваць імяны тых, хто аддаваў загады руйнаваць або ператвараць у кароўнікі і свінарнікі цэрквы і касцёлы. Рэканструкцыя помнікаў, у прыватнасці, Мірскага замка, сядзібы графа Храптовіча ў Шчорсах, замка ў Любчы на Наваградчыне, расцягнута на дзесяцігоддзі. Асобна хацелася б спыніцца на могілках, якія маюць жудасны выгляд, асабліва ў сельскай мясцовасці. Ды ў горадзе стан іх часта не лепшы. Да гэтай справы трэба далучаць дзяцей, школу. Напрыкладні Дзядоў — свята ўшанавання продкаў — школьнікі маглі б пачысціць магілкі, дагледзець іх. Не будзем шанавать продкаў, не адродзім нацыю».

Лідзія ВАЛЬКО, бібліятэкар, 50 гадоў, г. Баранавічы:

«У маёй роднай вёсцы Сіняўская Слабада, што ў Карэліцкім раёне, могілкі настолькі занярданы, што нават няма агароджы. Побач жыллё, ходзяць куры, гусі, часам і каровы. Людзі чамусьці абыйкавы да ўсяго гэтага. Я напісала ліст старшын калгаса і старшын сельсавета. Аднаму не атрымала, але маю 90-гадовую маму раптам пазбавілі 20-рублёвай даплаты да пенсіі. Увогуле вёска вельмі забытая Богам і людзьмі».

Ігар ГАТАЛЬСКИ, інжынер, 26 гадоў, г. Мінск:

«Я крыху займаюся краязнаўствам. Запісваю легенды, збіраю фотаздымкі. Апошнім часам сталі аддаваць касцёлы і цэрквы вернікам, дык хоць крыху пачало нешта аднаўляцца. Увогуле становішча кепскае. Вось прыкладу: ў Маладзечанскім раёне ў вёсцы Палачаны разбураны касцёл, а яго ж згадваў Багушэвіч. Побач у вёсцы Груздава разбураецца царква. А ў в. Высокае Смалевіцкага раёна развальваецца млын і сядзібны дом. У Альшэве на Мядзельшчыне быў цудоўны сядзібны комплекс. І што? Дом расцягнуты па цаглянцы, разбураны. Ёсць шмат збудаванняў, якія не занесены ў збор помнікаў. Там, на могілках у вёсцы Малаўна, што пад Мінскам, ёсць цудоўная капліца. Яе варта было б аднавіць. У вёсцы пад назвай Манаствыр (Тэама, лачынскі раён) манастырскі комплекс перароблены пад склад, але нават драўляная цыбуліна над царквой яшчэ засталася. Чаму б не зберагчы будыніну? У Старой Беліцы (Сенненскі раён) у пансімі маентку калісьці была школа механізацыі, вісела мемарыяльная дошка, што там працаваў Я. Купала. Цяпер жа ўсё разбураецца. Гэтка ж доля і Смаленскага касцёла, што ў Аршанскім раёне. А Пустынскі манастыр, што пад Мсціславам, датаваны XV стагоддзем, з багатай гісторыяй, узведзены на мяжы з колішняй Масковіяй? Ён таксама наводзіць на горкі рэдуд. Усё гэта трэба аднаўляць, вяртаць да жыцця».

Уладзімір ЦУПРАНАУ, інжынер-канструктар, 30 гадоў, г. Гомель:

«Чарговая тэма «рады» мае асаблівае гучанне пад час «Дзядоў». Адносіны да помнікаў дойлідства, як і наогул да спадчыны дзядоў, паказчык адносін і да нашчадкаў. Паназчыкі цывілізацыі народаў. Паназчыкі адносіны да аічынных помнікаў — адна з умоў самазахавання нацыі. Спадзіюся, што з цягам часу вернем, хоць пэўна, не дарэчы было прыгажосць Полацка, Віцебска, іншых гарадоў, абудуем замкі — сведкі нашай славы...»

На гэты раз запрашаем чытачоў да размовы ПРА БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ ХАРАКТАР. Якія, на ваш погляд, яго становічыя і адмоўныя рысы? Што трэба пераадолець у сабе беларусу, каб ідзі незалежнасці, дзяржаўнага суверэнітэту авалодалі ім у поўнай меры!

Чакаем вашых адказаў па тэлефоне 33-19-85 сёння, 1 лістапада, а таксама ў панядзелак і аўторак 4 і 5 лістапада з 13 да 16 гадзін.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

У гарадах Ніжні Ноўгарад і Яраслаўль адбылося святкаванне 100-гадовага юбілею класіка беларускай літаратуры Максіма Багдановіча. Туды са сваёй творчай праграмай выязджалі афіцыйная дэлегацыя рэспублікі і вялікая група дзеячаў мастацтва. У складзе дэлегацыі, якую ўзначаліў міністр культуры Беларусі Я. Вайтовіч, былі пісьменнікі Вольга Іпатава, Алесь Пісьмянкоў, Ніна Загорская, дырэктар музея М. Багдановіча Алесь Бяляцкі, рэжысёры Юрый Цвяткоў і Анатоль Кудраўцаў, журналістка Людміла Бацюшкава, намеснік міністра культуры Уладзімір Гілеп.

Сёння мы змяшчаем нататкі нашага карэспандэнта, прысвечаныя першай частцы святкавання.

1. Ніжні Ноўгарад

На Волзе, у якую паблізу ўпадае Ака, ажыўлены водны рух. Уніз і ўверх па цячэнні сплюсваюць нафтавыя танкеры, баржы, трох- і чатырохпалубныя пасажырскія лайнеры, турыстычныя на падводных крыллях караблі. А раскавае мне пра іх

тарскі палац) перададзены мастацкаму музею, а Дом палітасветы стане гарадскім цэнтрам культуры.

Аблвыканком, заўважым, размясціўся не абы-дзе — на тэрыторыі крамля. Адна з яго вежаў, згодна паданню, акропленая крывёю прыгажуні Алёны. Дружыннікі схпілі яе на вуліцы, і разам з вёдрамі і каромыслам дзяўчына была за-

ч асобу — засяроджанай унутранай работай ён сам ствараў сябе. Там жа, у Ніжнім, прабіліся першыя парэсткі яго паэтычнага дару, якія буйна і вольна закрусавалі паэзіяй — у Яраслаўлі, у Мінску, у Вільні.

Гарачы, страсны, апантаны, захоплены — так характарызуе Адам Ягоравіч сына на той перыяд. Вось не падумаў бы, мяркуючы па вядомым партрэце, дзе перад намі стала-спакойны, амаль флегматычны малады чалавек! А яшчэ ён быў вясёлы і смяшлівы, і хоць яго для прафілактыкі і вазілі на кумыс разам з іншымі дзецьмі, ніякіх прыкмет фатальнага для сям'і захворвання тады не было відаць.

Ён бачыў гэты горад новым, прыгожым, заслеў славытыя ніжагародскія кірмашы, якія цяпер спрабуюць аднавіць.

перакладчыка яго вершаў на рускую мову.

У фазе перад адкрыццём фотавыстаўкі, прысвечанай юбілею паэта, адна з сяцёр светла заплакала: «Для вас гэта гісторыя літаратуры, а для нас здымкі з сямейнага альбома». А перададзены ў мінскі музей многія з іх якраз ніжагародскімі родзічамі Максіма.

На жаль, нашага генія ў Ніжнім ведаюць мала. Дзіўна, але факт: паўтарамільённы горад, які паставіў помнікі ўсім сваім славытым землякам і стракаціць мемарыяльнымі дошкамі (у тым ліку — і М. Багдановічу), горад, які дзесяці гадоў ствараў і пеціў культ заснавальніка сацыялістычнага рэалізму, пакуль што зусім не ўяўляе, хто такі Максім Багдановіч для нас, беларусаў, і для ўсяго свету. Занадта доўга мы самі даходзілі да ўсведамлення гэтага: адно на 95-годдзе паставілі нарэшце помнік паэту ў сваёй сталіцы. Чаго ж хацець ад суседзяў?

Пакуль няма гаворкі пра самастойны музей ці хаця б філіял музея ў Ніжнім Ноўгарадзе. Нам бы захаваць тое, што створана, — далі зразумець. Так што «Максім усё яшчэ пры Максіме», як дасціпна сказала на сустрэчы з кіраўнікамі вобласці і горада Ніна Загорская. Што гэта так, сведчыць і поўная абыякавасць да ўрачыстасці з боку мясцовых газет.

Асноўны клопат па сустрэчы гасцей лёгка ўпраўленне культуры Ніжагародскага аблвыканкома, у прыватнасці — на намесніка начальніка Вячаслава Іванавіча Собалева. Па даўняй завядзенцы ў цэнтры ўвагі аказалася не столькі падзея (хаця стогодовае юбілея не так часта здароўца), колькі сама дэлегацыя. Вось чаму праграма (так было і вясной у Ялце) уключала ў сябе больш экскурсій, чымся сустрэч з людзьмі, а менавіта апошняя і магло б надаць большы розгалас юбілею. Трэба сказаць, што чалавечыя, таварыскія кантакты з уладамі горада ў такіх выпадках таксама маюць немалое значэнне: усе культурныя сувязі, усе канкрэтныя справы, звязаныя з ушанаваннем таго ці іншага імені, адбываюцца праз людзей, іх намаганні. І таму я пераканана, што гэта юбілейная паездка шмат што зменіць у стаўленні ніжагародцаў да беларускага паэта, якому суджана было расці і стаць у аддаленасці ад Радзімы і, нягледзячы ні на што, стаць гонарам нашай літаратуры.

На заканчэнне згадаю словы Міхася Стральцова, які лічыў, што без Максіма Багдановіча нам многага не зразумець у нашым літаратурным, культурным жыцці, што «творчасць ягоная, можа, як нічыя іншая, мае працягласць у наш час і яшчэ далей — у будучыню».

Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ.

СВЯТА МАКСІМА 100

віды і маршруты, пра зарэчныя прамысловы раён Канавіна (ад «Кума, віна!») Уладзімір Васільевіч Палавінкін, сам калісь марак, «тэхнар» па адукацыі, а зараз кіраўнік гарадской пісьменніцкай арганізацыі.

З акна гасцініцы відна Верхня-Волжская набярэжная (яшчэ нядаўна імя Жданова). Сама рака далёка знізу: гістарычны цэнтр горада размешчаны на стромкіх Драздовых гарах. Тут адміністрацыйнае і культурнае асяроддзе Ніжняга Ноўгарада — навучальныя ўстановы, музеі, тэатры, архітэктурныя помнікі. Сярод апошніх даволі добра захаваўся другі па велічыні ў Расіі крэмль. Часткова разбурана толькі адна сцяна — што ля самага берага Волгі. Ля той, што па схілу ўзбегла ўгару, узвышаецца гордая постаць В. Чкалава. Насупроць крыху «маладзейшыя» сцены — педінстытута, на адной з іх крэйдай напісана, што будынак у аварыйным стане і ля яго лепей не стаяць.

Здаецца, горад за апошнія 50 год не зведаў як бамбёжак, так і рамонт. Кідаецца ў вочы пано з выявамі «трох багатыроў» і надпісам «Марксізм-ленінізм — знамя нашай эпохі», а праз вуліцу каля аблвыканкома сабраліся дэманстранты з патрабаваннем, каб будынак аддалі пад бібліятэку. Тым больш, што былі прэзідэнты: будынак гаркома (былы губерна-

муравана жыўцом, як таго патрабавала традыцыя, для ўмацавання сценаў. Паданне захававае нават дакладную дату жахлівай падзеі, што адносіцца да пачатку XIII стагоддзя. Думаецца, ці не таму так доўга і непакісна трымалася да нядаўняга часу апошняя ў свеце імперыя, што ў аснову яе пакладзена не адно — тысячы, мільёны чалавечых жыццяў?

Максім Багдановіч пражыў у Ніжнім 12 год, амаль палову свайго кароткага веку. Мабыць, ён перамераў крокамі ўсе вуліцы гэтага прысаджыстага, драўляна-цаглянага, купецкага (тады) горада: бацька, Адам Ягоравіч, штодня вадзіў дзяцей на прагулкі. 1908-ым годам, апошнім годам пражывання сям'і ў горадзе, датаваны верш «Мае песні». Гэта шчылівае прызнанне юнака, які «дагэтуль не патрапіў палюбіць і саўсім, бадай, праўдзіва шчэ не жыў». Пагодзімся, што гэта так. У Ніжнім Максім толькі рыхтаваўся да праўдзівага жыцця. Ён зачытваўся кнігамі з багатай дамашняй бібліятэкі, у якой, па словах бацькі, «не было нічога пошлага», і не надта налягаў на вучобу: у 4-ым класе гімназіі нават пакідаўся на другі год. Зрэшты, тут «паспрыяла» рэвалюцыя 1905—1906 гг.: заняткі часта зрываўліся з-за студэнцкіх хваляванняў, Максім, як і многія, прымаў у іх актыўны ўдзел. Акрамя таго, ён змалю меў дадатковы, найважнейшы для яго прадмет для вывучэння — беларусістыку. Не гімназія, нават не сямейнае выхаванне фармавалі яго

Пры ім Волга была чыстай і рыбнай ды і паветра, вядома, не такім, як зараз. Толькі ў 30-ых гадах з дапамогай Форда збудавалі магутны аўтазавод, пра які мясцовыя людзі гавораць, што, маўляў, ёсць вялікія заводы, ёсць гіганты, ёсць супергіганты, а ёсць Горкаўскі аўтазавод.

Не падобна, каб тут вельмі чакалі беларусаў, хаця прынялі гасцінна. Нашавязная «пяцідзённая» праграма забрала ў гаспадароў нямала часу. Здарыўся таксама прыкры збег мерапрыемстваў: паколькі горад нядаўна набыў статус адкрытага, сюды з'ехалі пасля 70 краін свету — спатоліць цікаўнасць і падрыхтаваць глебу для магчымых эканамічных сувязей. Натуральна, асноўная ўвага ім, замежнікам...

Ля драмтэатра імя Горкага, дзе адбыўся ўрачысты вечар, сціпла прытуліўся рэкламны шчыт: «Максім Багдановіч. 100 год». Рэкламы канцэрта не было ніякай, прынамсі, афішы я не ўгледзела, і ў зале — нямым дакорам і гаспадарам, і гасцям — пуставала досыць многа месцаў. Тыя з ніжагародцаў, што ўсё ж прыйшлі на свята, канешне, не пашкадавалі: адно наша «Свята» разварушыць любога.

Былі ўражаны, захоплены беларускімі артыстамі, беларускімі цымбаламі, беларускімі строямі нашчадкі Максіма — стрычынныя пляменніцы, сёстры Анастасія Кунцэвіч і Таццяна Селіванаўская. Мужа Анастасіі Глебаўны Аркадзя Баравіча ведаюць у нас як даследчыка і папулярнага творчасці выдатнага паэта,

Васіль САХАРЧУК

Сустрэча з пілатам

И понял он, что беззащитен, каким и должен быть поэт.

Ігар ШКЛЯРЭЎСКІ.

...Калі ўзнікла пагроза майму жыццю, хаця назваць так гэтае зняверанае існаванне не паварочваецца язык, з усяе моцы я кінуўся насустрач святлу, што яшчэ ледзь-ледзь мігцела на небасхіле.

А Пілат, які пільна сачыў за мною, схопіў камянюку і з шалёнаю сілаю шпурнуў яе мне ўслед. Але яна прасвістала міма, як, дарэчы, і ўсе астатнія.

І калі апошні камень інерцыя ледзь дакаціла да маіх ацяжальных ног,

Пілат абярнуўся ў пачвару і, асядлаўшы каня, упіўся вострымі шпорамі ў яго гарачы жывот... І тут я прачнуўся...

Прачнуўся, але не суцешыўся: пачынаўся новы дзень, і мяне чакала сустрэча з жывым Пілатам, які даўно дамагаўся таго ж, чаго хацеў прысёны.

Пад вясёлкай

«Люблю толькі белае», — сказаў адзін.
«Люблю толькі чорнае», — сказаў другі.
«Толькі мой колер на пачатку і пры канцы жыцця адкрывае браму таямніцы», — прамовілі яны ў адначас і самаўпэўнена разышліся.
«Але не шлях да яе, — сказаў трэці і спачувальна паглядзеў ім услед. —

Гэтыя колеры спакон веку альбо спаборнічаюць, альбо супрацьстаяць, альбо варагуюць. Аднак, не ўмеючы жыць ні ў згодзе, ні разам, ні пасобку, на мяжы святла і цемры, дня і ночы, шчасця і гора, яднаюцца ў вясёлцы. Бо толькі яе колеры асвятляюць шлях да таямніцы».

Супрацьстаянне

Есць папярэджанне душы. Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК.

Есць папярэджанне душы, і я яго спазнаў, як толькі да глухой мяжы зняможаны дапяў, мяркуючы свой век дажыць у сцішанай журбе. Яно ўва мне дасюль трымціць, бы жылачка на лбе.

Хаця ў сабе дабро і зло змірыць я даў зарок, а зблізіў іх — і ўраз святло змяніў сляпучы змрок. Калі ж нянавісць і любоў з'яднаць паабяцаў,

змрок адступіўся, але зноў дзень так і не настаў. Супрацьстаянне — вечны знак, які ў сабе, бы кон, нясе стары, нясе юнак і чые наўздагон: лепш рэштам ваду насіць і мора паліваць, чым незмірмае мірыць і палюсы яднаць.

Паводле біблейскага

Плаціць патрэбна я за намеры, і ці ў журбе ты, ці ў злабе — якою меркай будзеш мераць, такой адмераць і табе. Хіба не хочацца пра звады забыць, каб з лёгкаю душой з людзьмі заўсёды гэтак ладзіць, як ты б хацеў — яны з табой! Але да мэты так высока, што ледзьве бачыцца яна: прыкмеціў сук у братнім воку — ў сваім не ўчуў і бярвяна.

«ПАХОДНЯ» ГУРТУЕ ВАЙСКОЎЦАЎ

Калі хто-небудзь з вас, ша-ноўныя чытачы, будзеце сёння, 1 лістапада, ля газетнага кіёска, папытайце газету Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі «Во славу Родины». Набыўшы яе, вы станеце першымі чытачамі першай тэматычнай паласы «Паходня», якая двойчы ў месяц будзе выходзіць на беларускай мове. На дзяржаўнай мове краіны, на тэрыторыі якой знаходзіцца ваенная акруга. На мове, якая з цягам часу ў ЧБВА павінна стаць сваёй — пераважная большасць ужо сёлетняга прызыву юнакоў з Беларусі на ваенную службу ў адпаведнасці з законам застаецца ў сваёй рэспубліцы.

Ініцыятары выпуску «Паходня» — пісьменнік Янка Саламбін і журналіст, загадчык аддзела баявой падрыхтоўкі і жыцця войск газеты «Во славу Родины» Святаслаў Асіноўскі. Святаслаў Маркавіч раскажаў мне (гутарылі мы з ім напярэдні выхадзе гэтага гістарычнага, скажам без перабольшання, нумара армейскай газеты) аб планах, матэрыялах, якія неўзабаве пабачаць свет.

Мяркуюцца, што пастаяннымі стануць пяць рубрык, якія прадстаўлены і ў гэтым нумары. Першая і ці не галоўная — «З нашае даўніны». У ёй будзе прадстаўлена хроналогія важнейшых гістарычных падзей на тэрыторыі цяперашняй Рэспублікі Беларусь, пачынаючы з сёвай даўніны. Тут жа — «Гарэдская геральдыка». Змешчаны гербы Менска і Полацка, даецца іх апісанне, каротка раскажваецца пра самі гарады, друкуюцца здымкі кафедральнага сабора ў сталіцы і Спас-Ефрасіннеўскай царквы ў Полацку.

Вядомая «Пагоня» М. Багдановіча адкрывае рубрыку «Роднае слова». У наступным выпуску чытачы знойдуць вершы П. Труса. У планах — публікацыя іншых лепшых твораў знакамітых беларускіх паэтаў. «Народныя дошкі» — гэтая рубрыка, як кажуць, сама гаворыць за сябе. У сённяшнім выпуску прапануюцца ўважэжарты пра сям'ю і сямейнае жыццё, а надалей... Хіба мала ў нашага народа прыказак, прымавак, жартаў?

Многія з цяперашніх воінаў пасля звальнення ў запас паедуць далёка ад Беларусі. Павязуць з сабой і памяць пра цудоўны край, і... асобныя сакрэты нацыянальнай кухні. Гатвацца па-беларуску жадаючы навучыць рубрыка «Беларускія прысмакі». На першы раз гаворка ідзе пра дранікі.

Нарэшце — «Даведнік», у якім будзе растлумачвацца тыя беларускія словы і выразы, якія, магчыма, асобным чытачам пададуцца складанымі для ўспрымання...

Падтрымліваючы ад душы гэтае пачынанне ваенных калегаў, хочацца паспадыяцца і на тое, што перыядычнасць «Паходня» з цягам часу павялічыцца. А пасля... А пасля чаму б не мець і беларускую армейскую газету на дзяржаўнай мове?

Лімавец.

РАЊІЦА, як і чарада іншых раўніц, мелася пацаць сябе надзённым, штодзённым: выстаяць у крамах чэргі, не пагубляць барабі божа, карткі і талоны, атаварыцца... І як нелазбежны вынік — наталіць слых фальклорам, такім ужо звычайным, выпелым таксама на нішчымніцы і нікчэмнасці нашага квітнеючага (колькі дзесяцігоддзяў!) існавання.

Трэба было зрабіць толькі нейкія апошнія тры крокі і адчыніць дзверы... Як загучалі па радыё вершы. Перадача — «Хвіліна паэзіі». Радыё час ад часу проста рэтуе нас, даруючы гэтыя хвіліны хоць кароткага прасвятлення і гаючых лекаў. Бо нястрымнае спаборніцтва творцаў іншых жанраў у нашых данельга расперажаных сродках інфармацыі (хто штучнай вылаецца і абразіць, хто ўкусіць мацней), нашага кіно і тэлебачання (хто на экране спрытней і бессаромней распране сваю герэію ці героя ці — яшчэ лепей!.. — заб'е іх так, каб у гледзача валасы ўсталі дыбам) — усё гэта атруціла нас дашчэнт!

Вядучы чытаў вершы — як ён назваў яе — паэты-сялянкі. Таццяна Гінько. І гэта адразу абвастрыла ўвагу.

Паэтка-сялянка? Сялянка-паэтка? (Іншыя служкі муз увогуле рашуча супраць жаночага роду ў вызначэнні гэтай узвышанай місіі... Я — Паэзі! — пратэстуюць самі аўтары.)

Я адкінула сваю прыяцельку-торбу; умомант забыла пра нудны клопат і вярнулася да прыёмніка.

Таццяна Гінько — даярка ў калгасе. Яна мае яшчэ той шчаслівы ўзрост, якім жанчыне трэба толькі цешыцца. Таццяна жыве і працуе ў сваёй роднай вёсцы Курты на Пастаўшчыне. Там узыходзіла, і грэлася яе дзяцінства. Там вучылася яна ў школе, красавала і цвіла душою ў юнацтве. І першая паэтычная згадка, і невыказная трывога ад таёмна абуджанага Слова таксама азвалялі там. Можна, на срэбны бліск росных летніх траў на лузе за сямом, можна, на пакорнае паміранне асенняга лесу ў яго развітанай журботнай красе, можна, на жаўруковую песню ў вясновым высокім небе, якая ўзносіла і яе маладыя крылы ў нябесную вышыню... А можа? Так, там стрэлася ёй і каханне. І вышэйшая радасць і ўзнагарода жанчыне — шчасце мацярства прыйшло да яе там.

Цікаўна глядзяць вачыняты Маёй вяселюшкі малой. І слоўні, нібыта зярняты, Я сыплю даспелыя ёй.

Я слухала і старалася ўявіць: якім часам, за якім заняткам узышлі гэтыя радкі ў душы маладой вясковай жанчыны? У пастаяннай працы (нагадаю: даярка ў калгасе), і дома таксама — гаспадарка, клопат, сямя... Яшчэ мы недзе так далёка На іншым беразе з табой. Між намі — холад, слота, спёка І снегавай і лістабой.

Яшчэ заносіць снегапады Сцяжыну, стаўшую мяккой. Даволі ўласнае спагады І адпаведнае — чужой.

Але, адолеўшы завая, Тацяна розныя ў жыцці. Як мы змаглі, не разумею. На гэты бераг перайсці.

Не шукайце ніколі вычарпальнай дакладнасці ў кожным слове, у кожным паэтычным радку. Дакладнасць марнуе і сушыць паэзію. Зводзіць яе ў рэзрад справаздачы. Слухайце ў вершы — перш за ўсё — тон, гук, настрой. Душы паэта, вядома. Няхай не пазбегла я крыўд і няўдач. Адчула цяжар за плячыма. Прыміце мой смех, маю роспач і плач.

Найперш — бо я толькі жанчына.

Мне лягчэй успрымаць вершы — вачыма, чытаючы радкі паэта на белай старонцы. Тады я як быццам бачу яго ў твар. На слых перадаецца, калі яно ёсць у самога аўтара, толькі непадробнае хваляванне, настрой.

У верхах Тані Гінько гэта было.

І мне захацелася напісаць ёй. Падзякаваць за вершы. Яны так нечакана ўзнялі маю шэрую раўніцу.

На маё пісьмо вельмі хутка прыйшоў адказ, а назаўтра і падарунак ад Тані Гінько. Паэтычны альманах «Рунь: з вербай галінкай — пушыстыя вясновыя «коцікі» на вясёлай папяровай вокладцы. Год выдання 1991. Нарадзілася кніга ў Паставах, і пад сваім дахам прытуліла аж 17 паэтаў. Альманах «Рунь» — гэта выданне літаратурнага аб'яднання «Світанак» пры рэдакцыі раённай газеты «Пастаўскі край».

(У сувязі з гэтым прыгадалася мне, якая перапінка і колькі гаворкі вялося некалі з маймі землякамі-раёгасетчыкамі Случчыны. «ЛіМ» і тагачасны рэдактар газеты Аляксандр Жук прапанавалі слухачам «разварт»: рыхтуйце, прысылайце

цяцца гарлачыкі...» Да гэтых кветак, што з дваснымі З тых непаўторных дзён заву. У светлых снах махаю весламі І усё няк не дэпльву.

Хвалюе сэрца песня родная, Чаўнок ля берага снуе. Дзяўчына, на цёбе падобная, Хлапцу наліцца падае...

І мне у смелых марах бачыцца: Ізноў з табой я ў чаўне. І, нібы з келіха, з гарлачыка Ты пош весела мяне.

Паспрабуйце напішыце маладзёныя вершы, сённяшнія маладыя!

А маладыя, яны такія не падобныя на сваіх бацькоў. А тым болей — на дзядоў. Аднак і час і самі яны пераканаўча сцвярджаюць, што калі і спадыяцца нем на каго ў нашым згвалчаным жыцці, дык гэта

боль. Ён неадступна спадарожнічае паэту і не дае супакою.

Баліць душа, і лёс зямлі радзімай Забыцца сном хоць трошкі не дае.

Баліць душа, і боль невыцярпімы.

Нібыта хто на часткі яе рве. Не чуеш у натоўпе роднай мовы. У школе як замежная ідзе.

«Баліць душа»...

З 19 верасня мы ўжо грамадзяне суверэннай Рэспублікі Беларусь. Над Домам урада лунае наш высакародны бел-чырвона-белы Сцяг. Гербам нашай Рэспублікі вярнулася гістарычная Пагоня...

— Ну, і што далей? — ахаладзіў мой палкі ўзлёт даўні назменна паважаны сябра.

Алена ВАСІЛЕВІЧ

ПАЕДЗЕМ У ПАСТАВЫ!

Па старонках альманаха «РУНЬ»

ўсё, што ў вас ёсць, што маеце вартэ: вершы, прозу, гумар, слёзы... Не сабраліся! Не выціснулі з сябе ні радка! А хіба ж на Случчыне адеку не радзіла на жыце, на людзей, на таленты!

Аўтары альманаха «Рунь» — настаўнікі, рабочыя, вясцоўцы, ваеннаслужачыя — жывуць на Пастаўшчыне. Яны маюць розны жыццёвы вопыт і светабачанне, але аднае іх усіх любоў і адданасць паэтычнаму слову. І гэтаксама, як некалі людзі гуртам памагалі адзіна аднаму будаваць хату, гэтак і яны — «на складкі» — збудавалі і выдалі свой паэтычны альманах. І таму цешыцца, што вершы іх не будуць забытыя.

У «Слове да чытача» — яно нікім не падпісана, але я гэта пер здагадаваўся, што гэты Аляксандр Касцень — паэт, рэдактар выдання (ён і перадачу пра Таццяну Гінько вёў), ёсць такі зварот да нас, хто будзе чытаць альманах «Рунь»: «Тыя, хто шукае паэзію ў дасканаласці або наватарстве формы, у глыбіні філасофскага пранікнення ў сутнасць з'яў, могуць скептычна ўсміхнуцца: правінцыйны гарадок, шэрасць існавання — і адразу столькі паэтаў... Але ж убачыць прыгажосць свету і разам яго недасканаласць, захапіцца прыгажосцю і навекі страціць спакой ад недасканаласці — няўжо гэта не паэтычны склад душы? І таму ў паэзіі правінцый не бывае... Дык добры дзень, чытач! Аўтары чакаюць твайго суперажывання, сустрэчы з табой».

Хадзем на гэту стрэчу.

Аўстафій Абрамовіч нарадзіўся ў 1935 годзе (дзякуй Богу, мужчыны не палюхаюцца сваіх гадоў). Жыве і працуе ён будаўніком у калгасе.

...Маё паслужлівае ўяўленне малое гонкі новы зруб. Гаркава пахне свежай смалой. Швецыя па на сонцы кроквы. Ва ўмелых мужчынскіх руках цешыцца сякера. Асядлаў бервяно, цешыцца ўладай уласных рук і сам гаспадар будоўлі. Святы момант працы!.. Разуменне, традыцыйна апатызаваны. Бо можна ж будаваць і з саман, і з цэглы, і бетону. І свіран будаваць, і гараж, і... Ці мала ў будаўніку работы?

Але мне хочацца бачыць яго (у мяне на гэта свая ўлада — уласнага ўяўлення) на тым надзейным цёплым зрубце. Адтуль, зверху, відна Нарач. А на ёй, удалечыні, гайдаецца на хвалях човен... На ёй «нібы агеньчыкі гарачыя, на сіні жніўняўскай вады цвітуць і пес-

ўсё ж на іх, на маладых, каго мы звыклі толькі адмаўляць і дакараць. Ніяк не здолеючы пагадзіцца, што будучыня за імі. І што, нават і яны будучы за яе змагацца і бараціцца. Як змагаліся і барацілі сваю будучыню ў сваёй маладосці сённяшнія старыя.

Аляксандр Касцень 36 гадоў. Афіцэр запasu. Супрацоўнік рэдакцыі «Пастаўскі край». Мушу зрабіць прызнанне: глыбока паважваю і люблю журналістаў з «раёнка». (Яшчэ з даўніх часоў уласных рэдакцыйных камандзіровак і стрэч з калегамі дзе-небудзь у Ганцавічах, у Ветцы ці Шклове, Мядзеле ці Лунінец...) Яны нястомна, безадмоўна заўсёды на колах, на ўласных нагах — у дарозе, у руху. Дзеля колькіх радкоў у газету... Аляксандр Касцень — газетчык. І муза яго — таксама вандруніца, хуткая на хаду, да ўсяго неабыхавая, ёй цікава ўсё: і падкінуцца ў вясельны, разам з маладымі, вазок, што хмельна імчыцца па занесенай снегам дарозе; і разам з паэтам пасядзець на ватоўцы, на росным пагорку, побач з пастухом-«пацыфістам»:

— Дзядзька, майце гонар! Дзядзька, ёсць жа памяць! — Захлінае моладзь, — Не баліць няўжо?

А што ў адказ дзядзька, сівы ад беду, пагарэлы тройчы? Дзядзька «ні драбінкі злосці ў сэрцы не хваваў»... Дзядзька толькі выцягне з кішэнкі пачек танных цыгарэт, закурыць сам і працягне закурыць сваім суразмоўцам — паэту з яго музай... І скажа, нібыта ўсе мінулыя нягоды і не крануліся яго:

— Не сваёй ахвотай браў мужык ружою. Не сваёй ахвотай, толькі пад прымусам ваявалі людзі і вялі на скок. Быў я, ды і буду мірным беларусам І душы ніводнай не прыму праклён.

Вось такі ён, гэты пацыфіст, што адбывае сёння сваю радую апошніх на вёсцы кароў. Апошніх...

Так. Верылі бясконца ў НТР І тым праонам, што нам абяцалі, Не маючы сумненняў ні на цалю, Вясковы рай з прыняццем пэўных мер. Прыхільнікі гіганцкіх цуда-ферм, Мелірацый аж да небакараю... Чарговы раз сябе мы дакараем: А ці паразумнелі мы цяпер?

Не паразумнелі. І А. Касцень гэта таксама разумее:

Эх, вёска, вёска, як далёка сёння рай, Намалеваны некалі прыгожа.

І яму нібыта адгукаецца другі паэт з Паставаў, трыццацігадовы Аляксандр Гарбуль. Яго душу працянае нясцерпны

Ты чула, як галасаваў наш парламент?

Я чула... Я не выключала радзёй той і наступны дзень. І ўвесь час успамінала Балтыю. Якое нацыянальнае свята было там, калі яны прымалі і прылі закон аб незалежнасці свайго рэспублік... У нас жа назаўтра, пасля таго, як позна вечарам быў прыняты Закон аб суверэнітэце Рэспублікі Беларусь, аб дзяржаўных яе сімвалах — у нас, назаўтра, па радыё цэлы дзень брынчалі нейкія нікчэмныя «ансамблі» — (хоць бы ўжо сапраўдныя) то расійскія, то з Украіны. (Божа, хто б успомніў нас там, у такі дзень!) І хоць бы адно чыё слова — голас уласнага нацыянальнага гонару... Эстонія праз увесь саюзны друк папярэдзіла і забараніла пісаць свай Таллін так, як пісалі яго ў Саюзе «рэспублік свабодных». Пісаць толькі праз два «л» і два «н» — і не інакш... Мы ж, праз наша неувуцтва і няведанне каранёў свайго паходжання, лічым, што вяртанне беларускай сталіцы яе гістарычнай назвы Менск — не варты ўвагі зянятак. («Ад гэтага наша жыццё не паляпшаецца, каўбасы не пабольшае...») Як праз гэту каўбасу атупелі ўжо галовы! Чэравы і каркі ў нашых парламенцкіх ды і ў парламенцкіх «пакутнікаў», дзякаваць Богу, добрыя. А вась галовы...

«Баліць душа»...

І ўсё ж засталіся, ёсць недзе яшчэ і радасць быцця, і любасць, і ўдзячнасць роднай зямлі і роднай маці... Звыклія за дзесяцігоддзі нялюдскага жыцця выказваць гэтыя пацучы і не інакш як бразгаючы словамі і дзеручы на ўвесь свет горла, сёння мы, можа, наўна крыху, радуемся і ўсхвалявана суцішваемся, пацуюшы слова кранальнае з глыбіні сэрца.

Упаў ля ложка на калені І зразумеў, што больш мяне Ля ганка маці не сустрэне І да сябе не прыхіне.

Не правядзе у шлях-дарогу, Перахрысцішы ля варот. І я маліўся шчыра Богу, Каб заступіўся за сірот.

Гэты верш Аркадзя Нафрановіча, настаўніка з вёскі Камі. Ён нарадзіўся пяцьдзесят пяць гадоў назад на Мядзельшчыне, а яна і сёння застаецца яго «мерыдыянам» і «любай калыскай», хоць і Пастаўшчына даўно ўжо яму не чужая. І да яе зямлі прырос ён трывала і надзейна і выпсёліў на ёй свой паэтычны ўрадзяк.

Жыццё і Смерць — яны заўсёды ідуць побач... Як і каханне і развітанне...

Леанід Трубац пасля заканчэння БДУ працаваў у школе.

У яго верхах прасвечваюцца, аднак, і іншыя факты яго біяграфіі. Ён пакаў на Белым моры, на берагах паўночнай Дзвіны, і, відаць, не як турыст назіраў, як «жоўтым ручком» струменіць пад ногі пілавінне і трэскі (тралёўка, тралёўка безадказных лясцоў...), сумавая («параслі асакой тыя хвалі») і над карэльскай ламбушкай (такія ў карэлаў называюць невялічкімі азерцамі з багністымі берагамі)... У той часовай адсутнасці — далёка ад берагоў родных азёр — ён, аднак, не толькі сумавая, сузіраў і ўздыхаў. Ён прывёз адтуль яшчэ і вершы. Ці, можа, потым, ужо дома, на Беларусі напісаліся яны? Нізка вершаў Леаніда Трубача ў альманаху «Рунь» ладная. Зместам і пошукам паэтычнай формы даволі разнастайная.

Уздоўж дарогі толькі камяні.

Леаніду Трубачу — 28. Яму ахвотна даюцца ў рукі настраеыя вершы пра каханне і развітанне...

АКВАВЕРШ

Сярод нас месяц зноўку жне Высокі колас спелых зорак. Якой дарогай крочыш? Дзе Тваіх вачэй бланітны злад? Ласкавы дотык лёгкіх рук Абудзіць радасць пры сустрэчы, Нібы нахворна першы гук... А мы ўдавім... Спыніся, вечар!

Гартаю, перачытваю старонкі альманаха «Рунь». Настаўнік Ігар Пракаповіч, мастак Іосіф Атрахімовіч... У кожнага з іх свой заклік у паэзію, у кожна-свай голас, сваё адчуванне даступнымі сродкамі адлюстраванне стану ўласнай душы і навакольнага свету.

Вось — мастакоўскае, на мой погляд, у Іосіфа Атрахімовіча:

На высокай гары аж пад неба, Там, дзе Пярун халанкі палоща, Стаіць здаўна хаціна, Вокны ў ёй незашклёныя, Глядзяць на чатыры бакі. І відаць з тых бакоў далёка. Палова жыцця — А я ўсё ўзбіраюся Да таго бацькоўскага дому.

Іосіф Атраховіч пазбягае пошукаў мілагучнай рыфмы. Ён абыходзіцца без яе. І ў гэтым сэнсе ўсе яго вершы (я маю на ўвазе тыя, што надрукаваны ў «Руні») маюць сваю адметнасць. Як мастак, на сваім паэтычным палатне ён малюе карціну кіткімі, выразнымі мазкамі. І зверціна гэта, звычайна хоць і зусім невялікая памерам (чатыры, сем, восем, дзевяць адмоў), пэ-своему ўражае, запамінаецца і выклікае самыя розныя адчужненні: і засмучэнне, і шкадаванне, і асуджэнне... Такі лёс паэта: ён не ўмее хлуціць хоць і хлуціць усё жыццё, сам таго не хочучы.

У Ігара Пракаповіча заўважанае пазнае памкненне ў традыцыйнай паэтычнай форме адбіць змест ці то гістарычнай падзеі («На Грунвальд»), ці то павучальна-прытчавай тэмы («Тры мудрацы ўзышлі на гару...»), ці шматдумна паразважаць (і як вынік — другая) на модную таксама цяпер тэму Храма... Ці ўсё тое ж маленне паэта, які ўкленчыў (тут ужо непадробна!) перад каханнем і не зводзіць з яго воч... («Касцёл святой Ганны». «Я сёння лётаў, нібы ў сне...», «Вочы»). Што ж, нядзіўна: і ў трыццаць год, што б там ні адбывалася ў свеце, паэты свае вершы нясуць ахвотнай, відаць, усё ж да гэтага алтара...

Змясціў альманах «Рунь» два вершы Валянціны Жоравай — кантрелёра з аўтапарка ў вёсцы Нерач. Адзін з іх, які і належаць маладой жанчыне, — пра каханне. Нядзейснае, незваротнае, яно засталася толькі ў светлых бязгрэшных успамінах... Выпадак на свеце распаўсюджаны і кожнаму добра знаёмы. Найлепшы лекар тут, сцвярджаюць мудрыя, час (ён усё лечыць!). А ў паэту ёсць яшчэ і свае, можна сказаць, фірменныя лекі. Вершы! І няма дакору, што гэтак, як ты сёння, і трыста, і дзвесце, і сто гадоў назад сваю сардэчную пакуту паэты таксама най-

перш давяралі вершам. («Все кончено: меж нами связи нет...»). Восем радкоў — з другога верша Валянціны Жоравай — здольныя былі ўзысці толькі на магіле самага дарагога чалавека — маці. Яны выткаліся са святлейшай цеплыні ўдзячнага ўспаміну. І месца іх таму адметнае.

Марыя Глібіна — райкультработнік. Так няшчымна-посна можна было б вызначыць сацыяльны статус яе ў Паставах, калі б яна не пісала вершы. І да таго ж не была б самая маладая з усёй «Руні». Марыя вершы піша па-руску. (Таксама пра каханне.)

Я забылася сказаць непачатку, што альманах «Рунь» як аб'яднаў паэтаў-беларусаў, так і прыхільна адвёў творчую плошчу паэтам, як зараз кажуць, рускамоўным. І гэта «не рэжа вуха», не «коле вока» — усім хапіла месца і добрага суседства. Бо ў літаратурнае аб'яднанне ўваходзяць і паэты (вайскоўцы, прынамсі), якія нарадзіліся ў Расіі. Як маёр Савецкай Арміі Фёдар Панцялеў. Яго радзіма Дон... Невыпадкова і нізку вершаў сваіх пачаў ён з «Песни казачьей шашки». Праўда, «дрэмле» яна пакуль. «На ковре над беспечной кроватью». Шашка дрэмле, аднак і прыслухоўваецца: «Голосят петухи над разбуженным Доном...». І тут жа папярэджвае: «Но восстав ото сна, не будите меня!»

Своёзнае папярэджанне...

Жывучы гадамі на маляўнічай Пастайшчыне і несучы сваю службу вайскоўца, Фёдар Панцялеў не здольны застацца абыякавым да беларускай, «чудо-прыроды» (вершы «Запылал остывающим жаром», «Рассвет над Нарочью»).

Аднак імгненнае захваленне характэрна на наступнай старонцы суседнячае ўжо з рэальнай цярозай сутнасцю жыццёвага вопыту і пераканання. Дазволю сабе сцвердзіць гэта радкамі самога аўтара з верша «Крест причастности». (Яму папярэдняе эпіграф з Евангелля ад Мацея: «Горе вам, книжники и фарисеи, лицемеры, что... говорите: «Если бы мы были во времена отцов наших, то не были бы сообщниками их в пролитии крови пророков».)

Не ищите виновников в лицах. Наша власть и понято — ответ! За вину, что на нас, на партийцах. И не только на тех, кого нет. Принадлежности к ним не утрачу. Этой связи вовек не порву. Потому что, хоть что-то да значу. Если с Лениным в сердце живу. Я — частица в партийном союзе. За него — на Голгофу и в бой!

Дык хадзілі ж, хадзілі... Колькі мільёнаў суайчыннікаў палегла! Крывёю свет залілі. І ўсё «за партыю!...». «За Сталіна!...». «За Леніна!...»

Хапіла баёў. А Галгофа? Дык яна ў нас штодня.

Другі маёр Савецкай Арміі Віталій Сосін таксама нарадзіўся ў Расіі. У сваіх вершах, на старонках «Руні», ён відаць, таксама, кіраваўся спрадвечным, біблейскім Богу — Богава, кесару — кесарава... І найперш выбраў — Богава:

Паэт: Он на дыхании одним Напишет вдруг, как будто вскрикнув. И будет повторять потом Стихи, как песню, как молитву.

І хіба адважыцца аспрэчваць гэту ісціну? Яна дазваляе нават паслаць дараванне паэту і за яго бязгрэшныя грахі...

...Вершы — стыхія душы і стан існавання паэта. Гэта красамоўна прачытаецца, і неаднойчы гучыць і ў вобразна крышку размытай паэтычнай нізцы Ганны Жук, якая таксама піша па-руску. Яе вершам пры-

сутны роздум над узвышаным і прыземленным у штодзённым існаванні чалавека («Как часто суета сует опустошает наши души»). Водгук неабаяковым, часам занадта гарачлівым словам на крыўды і страты, на «несовершенство мира»... («Назло всему уверуем в любовь!.. Назло всему поверим в красоту!..») І гучыць у той жа час у радках паэты здольнасць і ўсё зразумець, і дараваць, і стрымаць сябе самую. І ўсё гэта — пры той першаўмове, у тым стане, калі...

Уйду, как в монастырь. в стихи... И я уже не та — другая: Я не ступаю, а летаю, Оставив на земле грехи.

Думаю, паэтам, як нікому іншаму з творцаў, знаёмы гэты стан. І зразумелы: не ступаю, а лунаю над зямлёй! Скульптару, калі ён высякаў з мармуру неват і Пацалунак, трэба было прыкладзіць усё ж і немалую фізічную сілу... Або стварыць мастаку на палатне і пакінуць таксама на вякі Блуднага сына... І не кажыце мне толькі пра музыкі. За сцяной у мяне не адзін год жыў вядомы, вельмі вядомы наш кампазітар. І я чула — і не адну ноч не магла заснуць! — як іншы раз амаль да ранку біўся ён над клавішамі свайго раяля. Шукаючы, знаходзячы, адмаўляючыся, а потым зноў вяртаючыся і зноў адмаўляючыся ад адзіна патрэбнай яму музычнай фразы... І гэта была — паверце — галера... Памятаецца, і Чайкоўскі яшчэ пісаў пра гэта. Музыка — не толькі натхненне, а і праца, якая знясіляе...

А ў паэту што ж... «Подумаешь тоже работа — беспечное это житье!...» І ўсё ж лукавіла, міла ашуквала высокая Анна Андрэеўна.

Успомним Аркадия Куляшова?

Я гіну ад бездзейнасці не месяц, Не два. Не три. Як быццам хто закляў! Я сам сябе гатоў хутчэй павесіць, Чым існаваць для непатрэбных спраў,

І пакуль вершы не вернуцца — самі! — нічога не зробіш. Я незарок зрабіла такое, крыху ўбок ад сённяшняй нашай «паэтычнай геаграфіі», адступленне, прачытаўшы вершы Ганны Жук. Яна працуе ў дзіцячым садзе ў Паставах. Выдатна было б, каб нашы дзеці і ўнукі раслі пад позіркам паэта!..

Нядобра зрабіла б я, калі б абышла ўвагай і не сказала б пра вершы заслужаных пастаўскіх настаўніц-паэтак Ніны Захарэвіч і Зінаіды Шыман. Уяўляю, колькі ўласнае душы аддалі яны дзецям і школе!.. (Праўда, альманаху вершаў пра гэта сваю «салодкую катаргу» яны не прапанавалі...) І як добра ўсведамляць, што цеплыні і святла іх сэрцаў не зменшала, што ўзросць не астудзіў іх, што засталася гэтага неацэннага рэчыва яшчэ і на вершы. Бывае сама я міжволы дзіўлюся.

Што скарб не бяднее, хоць ім я дзялюся. (Ніна Захарэвіч. «Скарб») Зінаіда Шыман свае вершы піша так, нібыта акаварэльнымі фарбамі стварае празрысты малюнак. Такія вершы нельга пераклаваць. Іх трэба чытаць. Яны нібыта лёгкі павеў ветрыку.

За сваёй вёснай Выйду ў росы І пахаджу па іх Вечарам босай У лузе над рэчкай Я заначую Песню далёкую Сэрцам пацую.

Самыя звычайныя словы. Працейшы матыў. Гэтакі ж, як і ў «Каліне» і ў «Ручайку»...

А — паэзія! Са старонак альманаха «Рунь» — з Пастайшчыны. Азёрнай, прыгожай беларускай зямлі.

Як шкада, што я там ніколі не была...

ПА СТАРОНКАХ ДРУКУ

Д-р Янка Запруднік — рэдактар газеты «Беларусь» (Нью-Йорк) і супрацоўнік Беларуска-амерыканскага Задзіночання (БАЗА). У маі 1991 г. Я. Запруднік праз паўстагоддзя пасля расстання з Бацькаўшчынай прыехаў на Беларусь у якасці ўдзельніка Міжнароднага кангрэса беларусістаў, падчас якога наведваў родны Мір, сваякоў, сяброў...

У нататках, якія былі надрукаваны ў газеце «Беларусь» (№ 38, май—чэрвень 1991 г.), д-р Я. Запруднік дзеліцца ўражаннямі ад сустрэчы з Беларуссю. Падаём іх з некалькімі скарачэннямі.

СУСТРЭЧА З БАЦЬКАЎШЧЫНАЙ

Калі пакінуў яе ў 17 гадоў, а пабачыў у 64 — прычым пабачыў вельмі норадна, спешліва — дык уражанні (зразумела, будучы і глыбонія — на рэшту жыцця). — І павярхоўныя. Некаторыя з іх вельмі выразныя, вострыя, амаль фізічныя. Перш-наперш — адчуванне задаволенасці: споўнілася нарэшце жаданне, што было ўжо зусім пахаванае, яшчэ раз пабачыцца з роднымі, з Краем, а найбольш з той малой Бацькаўшчынай, якая засталася ў снах.

Менска я ніколі не бачыў, ні старога, ні новага. Гэта было маё першае спатканне са сталіцай. І выйшла штосьці нахлалат каханна з першага пагледу. Пасля праезду праз Маскву, дзе наш гасцінны і прадпрыемальны суродзвіч прафесар Юген Шыраеў адвёз нас з братам па цэнтры горада, перад тым як пакараць у цягнін на Баранавічы (брат Арнадз, які жыў у Баранавічах, прабыўшы месяц у Нью-Йорку, вёз мяне паказаць Бацькаўшчыну), Менск паўстаў перада мной чысцейшым са саюзную сталіцу, зелянейшым, прасторнейшым і мілейшым, бо мяне чакала ў ім, я прадчуваў гэта, столькі добрых, сардэчных людзей. Калі я паглядзеў на Менск праз вако гасцінцы «Юбілейная», у якой мяне размясцілі як гасця АН БССР, удзельніка Міжнароднага кангрэса беларусістаў, калі прыглядаўся да ягоных праспектаў і плошчаў з аўтамабіля Аляксея Кудрэікі і Сяргея Сокалава-Воюша, на памяць прыходзілі словы майго брытанскага сябра Гая Пінарды, які пісаў нядаўна ў «Беларусе», што сваім выглядам Менск можа паспрачацца з любой еўрапейскай сталіцай. Затое Баранавічы і мой родны Мір, дзе даўно я правесці па адным дні без начавання, прыгледзі мяне сваім вонкавым выглядам, сваёй неагледжана-сцю, што выплывае з відавочнай нястачы матэрыяльных сродкаў.

Асабліва жахнуўся я ад Міра. Мясцічка, якое засталася ў маёй памяці менш-больш добраўпарадкаваным, з брукаванымі вуліцамі, базарнай плошчай, абкружанай крамамі, з царквой і касцёламі, прыгледзі цяпер змярэнным, зморшчаным, вялікім сялом з калодзістымі вуліцамі, на якіх аўтамабілісты трэба ўмець выкручвацца, каб праехаць, не засеўшы ў яме. Усё, што засталася ад «майго» Міра, гэта чужоўны замак, які гадамі ўжо стаіць апутаны рыштыванымі, чаканючы разам з вуліцамі мясцічка рэстаўрацыі. Але мастой праз рэчку Міранку, па якіх ехалася ў Стоўбцы і ў Гарадзею, я ўжо не пабачыў, іх няма, няма ставу, млына, і сама рэчка ператварылася ў зарослую канаву.

Тры няшчасці зваліліся на мой Мір: вайна, пажар і сацыялістычная безгаспадарлівасць. Мае сваякі, з якімі сустрэча была такая радасная, такая прыемная, чуліся, відаць, не зусім добра, калі я гаварыў пра іхнія так жудасна занябаныя вуліцы. Газ праводзілі, электрычнасць, тлумачылі мне мае мілыя родзічы. Некалі заасфальтуюць. Некалі!..

У Менску на прыняцці пасля заканчэння кангрэса беларусістаў была нагода пазнаёміцца і пагутарыць з міністрам культуры сп. Вайтовічам. Гаварылі з ім пра Мірска замак, пра Мір. Як можна аднаўляць замак, не парадкуючы мясцічка? — пытаўся я ў міністра. Замак мог бы быць прываблівым турыс-

тычным аб'ектам, генератарам валюты. Але ж яго нельга паказаць замежным наведнікам, калі побач з ім — такая запущанасць, такое гаспадарчае нядбальства і няўвага да жыхароў мясцічка.

Пётр Краўчанна, міністр замежных спраў БССР, які таксама быў на прыняцці, нагадаў, што на 1995—96 год прыпадае 500-годдзе Мірскага замка, помніка архітэктуры сусветнага значэння, і сказаў, што робяцца захады, каб да гэтае юбілейнае даты прывесці ў належны стан і замак і мясцічка. Дай Божа!

Беларусь мае цудоўныя краявіды. У Мір мы ехалі з Менска «алімпійскай» аўтастрадай, пабудаванай да Алімпіяды 1980 года. Вёз нас сваім аўтамабілем гасцінны і самаахварны прыцель, паэт Сяргей Панізінік. Была нядзеля, Сёмуха, сонечны дзень, свежая ранішня прохаладз. Дарога гладкая, прасторная — дзве аднакірунаквыя лініі ў адзін бок, дзве ў другі, раздзеленыя шырокай праемежнай паласой. Паабалал аўтастрады — раскошныя краявіды, вачэй не адраваць: паляткі, лясны, гаі ўва ўсіх адценнях зялёнае гамы, усё абмятае лагодным сонцам і атуленае лёгка-блакітнай сінявой неба. Глядзіш і думаеш: які патэцый прыгажосці і багацця затоны ў гэтых прасторах! Калі б гаспадарыла на іх уласная, свабодная рука...

Сустрэча на Бацькаўшчыне была не толькі з ландшафтам фізічным, але і з культурным, духавым. І тут напрошваецца паралель да мірскай вуліцаў — культурныя калодзіны, запущанасць, калецтва нацыі. Сваё занябанасць і чужое не апанаванае. Раздвоенасць у мове, у культуры, у псіхалогіі, у светаглядзе. Выкрыўлена сведамасць хоца аднаго, а падсведомасць, гены нагадваюць пра сваё. У адрачэнні, адчужненні ад родных каранёў — міжвольная знявага памяці продкаў, якія змагаліся за іншыя, за свае ідэалы, за беларускіну — пакутавалі за яе пад Польшчай, расплачваліся жыццём пад бальшавікамі і пад немцамі. Ляжыць недзе ў Куропатах і мой дзядзька Аляксей, рэдактар віленскай газеты «Беларуская Справа», які ўцёк з польскага пекла і трапіў у бальшавікае. Зразумела, зрада продкам мае пад сабой і аб'ектыўныя прычыны: дзеці не вінаватыя, што іх пазбавілі роднае мовы, выкрыўлі разуменне сябе саміх і мінуўшчыны свайго народа. Але тым больш вінаватыя старэйшыя, калі яны не задумваюцца над сутнасцю сваё безадказнасці за фарманне маладога пакалення, фарманне будучыні Беларусі.

На шчасце, не ўсе паддаліся культурнаму нявольніцтву. Допадам гэтаму сярод усяго іншага — Міжнародны кангрэс беларусістаў, што адбыўся ў Менску 25—27 мая і які стаўся веховай падзеяй у сённяшнім працесе беларускай кансалідацыі, згуртавання адраджэнскага сіл. Міжнародны кангрэс беларусістаў паказвае на паглыбленне гэтага працэсу, паказвае, што Беларусь усё мацней залюляе аб праве на сваю багатую гістарычную спадчыну, на паўнату свае культуры, на суверэннае права распарадкавацца ўсім сваім добром. Нацыя усё больш пачынае разумець, што толькі такім чынам можна дамагчыся доўгачаканае дэмакратычнае свабоды, матэрыяльнага і культурнага дабрабыту.

Янка ЗАПРУДНІК.

Алесь ДАВЫДАУ

Алесь Давыдаў нарадзіўся ў 1965 годзе ў вёсцы Палянаўка Веткаўскага раёна. Сёлета скончыў філалагічны факультэт БДУ імя У. І. Леніна. Друкаваўся ў «Чырвонай зменне», паэтычным зборніку «Квадра».

Сёння штотыднёвік змяшчае некалькі вершаў у прозе маладога аўтара.

Пакутніца

Калісьці была я шчасліваю,
бо мела дзяцей удзячных,
якія шанавалі ды баранілі сваю маці.
Потым стала пакутніцай,
бо змардавалі мяне чужаземцы,
забіўшы дзяцей маіх любых.
Праслыла я і вялікай грэшніцай,
бо дала жыццё нашчадкам гвалтаўнікоў
сваіх.
Звалася неразумнаю дабрадзейкай,
бо прытуляла ўсякіх блудняў,
якія абрабавалі і прадалі мяне.
Тады пакаялася я —
і дараваліся мне грахі мае,
і сплаліся пакуты мае,
і амаладзілася кроў мая,
нарадзіўшы сыноў адданных,
што ўратуюць ад злыдняў
пакутніцу — маці сваю.

Вінаваты

Прачнуса аднойчы ад прыкрага
сну —
і злякніўся жахлівай явы:
зваявалі маю бацькаўшчыну чужынцы
і жудасны гвалт над ёю ўчынілі —
спляжылі Божыя храмы,
мудрыя кнігі спалілі,
адназемцаў маіх —
у кайданы закавалі.
Убачу — адзін я застаўся, апошні,
і здасца мне воля пятлёю задаўнай...
Загалашуся ў адцаі да продкаў:
— Ты вінаваты... —
прашэпча былнэг на забытых магілах.
Спытаю ратунку ў нашчадкаў:
— Ты вінаваты! —
грымне іх вырак з нябёсаў бязмежных.
Учуўшы навокала шэбас нялюдскі,
ашчэруся зверам загнаным

І нема завью: я вінаваты!... —
і ўрэшце напраўду збуджуся
ад вар'яцкага згубнага сну.

Ваўкалак

— Што гэта за страхыдла бегае вакол
вашай вёскі! — штотраз пытаюцца ў мес-
тачкоўцаў заезджыя людзі. — Па вачах —
чалавек, але ў поўсці зварынай... І скача,
як воўк! — дзівацца яны.

— Гэта наш дзед Нупрэў, — распавя-
даюць падарожным вяскоўцам. — Калісь-
ці ён жыў заможна, сям'ю вялікую меў.

Яго хата вунь там на ўзгорку, ля царквы
стаяла. Старэйшыя кажуць, што прыйшлі
аднойчы ў нашу вёску нейкія нехрысці,
увесь пажытак Нупрэў забралі, хату спа-
лілі, а жонку ягоную з дзецьмі — ў пе-
кла сваё пацягнулі... З таго і перавярнуў-
ся Нупрэў у Ваўкалака, — шэпчуць, пужлі-
ва азіраючыся, кабеты.

— А ці можа ён адноў стаць чалаве-
кам! — дапытваюцца цікаўныя.

— Можна, ды толькі не хоча, — адказ-
вае за ўсіх незнаёмцам старэнькая бабу-
ля. — Кажуць, што ён — чалавек, а людзі —
звары. Таму і жыве адзін у лесе, чакае,
пакуль усе перавярнуцца ў Ваўкалакаў.
Кажуць, бедачына, што тады радзіна яго
вернецца, і ён зноў азавецца Нупрэем...
Збянтэжаныя пакідаюць мястэчка ван-
дроўнікі, употай глядзяцца ў люстэркі, шу-
каючы ў сваіх абліччах зварыныя знакі.
Ды блюзняцца ім — адно чалавечыя во-
чы Ваўкалака — Нупрэя.

Гасцінец

Сцежка, што здавалася падарожнаму
бясконцай,
аднойчы вывела яго на залюджаны
гасцінец.

Азіраецца разгублена падарожны —
пагбапал гасцінца, нібы воі, няўсцяжна
шыхтуюцца незлічоныя камяніскі.

Кожны з іх мае свой надпіс —
аблічча...

Левабочыць тады падарожны
і няўцяжна імёны чытае:

...Усяслаў, Ефрасіня, Францішак,
Кастусь, Янка, Уладзімір...

Правабочыць з гасцінца
і зноўку чытае:

...Захопнік, Здраднік, Ліхадзей,
Вешальнік, Кат, Рабаўнік...

Дзівіцца падарожны нязвычайнай
варце;

спяшае за тымі, што крочаць паперадзе
яго,

слухае галасы тых, што ідуць услед за
ім —

і вусцішна робіцца падарожнаму:
Куды збочыць!..

кім назвацца!..

І ўзгадае тады імя,
з якім пусціла яго ў Свет маці.

МЖЫЎ маркотны дождж.
Сцюдзёны вецер шумеў у
чорным голлі дрэў, шматаў у
шыпынавым кусце кавалак
сівай цыраты, блытаў доўгія
пасмы вербалоу, што звісалі над раба-
ціністым ад кароткіх злых хваляў возе-
рам. І сярод гэтае няветлае сцюзы ды
макрэчы раптам няўцешным крыкам зай-
шлося немаўля.

Калі б Рабачком быў вернікам, ён, ма-
быць, перажыўся б — гэтакім неспадзя-
ваным і адчайным быў плач немаўляці.
Але ён не быў вернікам і таму адно ра-
заяў рот, спалашна вырачыў вочы ды
прырос да зямлі. Забыўся Рабачком і на
справу, якая выгнала яго ў гэтку непя-
гадзь з кабінета.

Нялёгка служба ў Язэпа Астраўцова:
ці табе дождж цурболіць, ці вые мяце-
ліца, а калі трэба, то і пойдзеш праўду-

КАЛІ МАЎЧАЦЬ ЗВАНЫ

матку шукаць. І будзеш ногі біць, па-
куль не знойдзеш. На тое ён і Рабач-
ком — рабчы камітэт саўгаса «Шлях пе-
рамогі», значыцца.

Рабачком адхінуў ад вушэй высокі
настаўлены каўнер чорнага паліто, вы-
цэртага па швах да шызык рубцоў, пры-
ўзняў над галавой чорную скураную
кепку — няўцяжна і спалашна ўзіраўся
бездапаможнымі без акулераў вачыма на
мокрыя кусты. А на былой сядзібе панюў
Пальнскіх, якая сумна глядзела на свет
двума радамі пустых ваконных праёмаў,
крычала дзіця. Жаласна і патрабавальна.
Так, як крычаць галодныя немаўляці.

Не мела баба клопату, паныла паду-
маў Рабачком, чарговы раз адчуўшы
ўвесь цяжар сваёй пасады. Ды нічога не
зробіш — трэба прымаць меры. І неад-
кладна.

Чамусьці на дыбачках, так і не накрыв-
шы лысу галаву шапкаю, не зважаючы
на макрэчу, што тонкім цурком бегла
паміж лапатак, ён падаўся да сельмага —
за сведкамі.

«А-а-а-у-у!» — усхліпнула з новай сі-
лаю дзіця. Да гэтага адчайнага і патра-
бавальнага голасу раптам далучыўся
яшчэ адзін. Колькі ж іх тут? Рэшткі вал-
ласоў вакол бліскучай Рабачковавай лы-
сіны варухнуліся і пачалі расці; ён сар-
ваўся з месца і панёсся — не на галасы,
а ў процілеглы бок.

Каторая ж гэта сучка?.. Перад вачыма
мільгалі твары навадворскіх маладзіц —
усе чамусьці белазубыя, усмешлівыя, на-
хабныя.

Енк, аднак, не цішэў, нягледзячы на
тое, што Рабачком нёсся ад яго ўрас-
цяжку. Наадварот, плач гучней і быццам
пачаў даганяць Рабачкова.

Так і бег ён — прыціскаў да грудзей
бліскучую мокрую шапку і карычневы
партфель, аперазаны для большай на-
дзеінасці чорнаю гумкаю... Пакуль яго
не абганялі каткі — чорныя, шэрыя, рабыя.
З шалёным веснавым лямантам яны сіга-
нулі паўз яго, нават адзін па назе цера-
нуўся, і ўся гэтая гамэрня скіравала да
былога брыгаднага клуба, ці, як яго не-
калі называлі, чырвонага кутка, што адзі-
нока тырчэў цяпер на ўзгорку за сель-
магам, нікому не патрэбны, хіба што
катам.

Церусіў дождж. Шумеў мокрым гол-
лем вецер. Ціха і маркотна зрабілася
зноў у былым парку былых панюў Пальн-
скіх.

Адчыніліся дзверы сельмага, і на ган-
нак выйшла Анэля, альбо Манашка, як
ахрысціў яе Рабачком за празмерную,
на ягоны погляд, веру ў Бога. Не мела
баба клопату, каторы ўжо раз за сённяш-

ні вечар паныла падумаў Рабачком і ўжо
спакайней, паважней скіраваў па сцеж-
цы, задаволены, што не дайшоў да
сельмага, не стрэўся з Манашкаю. Спа-
тыкацца з ёй — значыць, надоўга сапса-
ваць і без таго не надта баявы настрой.

Прыпыніўся каля піянера ў кароткіх
штоніках з пачарнелымі абабітымі кален-
камі, які моўчкі трубіў у свой горн з та-
го самага часу, калі ў панскім доме па-
сцяліўся дзетдом, што праз некалькі га-
доў з'ехаў у новы будынак, забыўшыся
на свайго гарніста. Рабачком паклаў на
пастамент каля піянеравай нагі парт-
фель, націснуў на галаву мокрую шапку,
наставіў каўнер і энергічна пацёр азале-
лыя рукі. Праз хвіліну ён ішоў, бадзёра
памахаючы партфелем. Бач ты, а гэтак
жаласна скавычуць, заразы, — рыхтык
дзіця, згубіўшы матчыну цыцку, нязлос-
на, нават весела падумаў пра неспадзя-

ванае здарэнне.

Ягоны настрой не сапсаваўся нават та-
ды, калі праз нямыя вачыніцы былой пан-
скай сядзібы ён убачыў на тым беразе
возера пагрузчык, які, дзюбуўшыся каў-
шом у асаку, стаяў сабе нерухома, гля-
дзеўся ў возера, — як і тры дні таму.
П'яны, валацуга, шантрапа, шантрапа па-
думаў пра Васіля Чаропку, які ўчора ба-
жыўся ў ягоным кабінцеце, што заўтра,
гэта значыць, сёння, ён возьмецца за ро-
зум, ірване штомоцы старцер і нагузіць
нарэшце даяркам сенажу, а пасля па-
ставіць пагрузчык на месца. Абяцанкі-
цацанкі, уздыхнуў Рабачком і паклыпаў
далей, чапляючы на боты мокрае леташ-
няе лісце, шматкі газет, у якіх нехта не-
шта некалі загортаў.

Справы, справы, справы... Хто не ведае,
колькі іх у Рабачкова, той, вядома, мо-
жа грэць зубы на сонцы ды балбагаць
пра тое, як ён б'е мух у сваім кабінцеце.
Нябось, як каторую паганяе вакол хаты
п'яны мужык, дык імчыцца да яго па
ратунак, не раз з крыўдаю думаў Рабач-
ком пра лапатлівых навадворскіх кабет.
Ды і не надта каб з крыўдаю. Усім мілы
не будзеш — гэта ён зразумеў даўно і
цвёрда. І нават не імкнуўся быць мяккім,
добрам ці якім там яшчэ.

Так і жыў. Абшарпаўся, патрэскаўся
па кантах ягоны партфель, які ён пры-
дбаў адразу ж, атрымаўшы пасаду. Ле-
тась жонка новы купіла — не прывык.
Пахадзіў з ім пару дзён і пераклаў па-
перу ў стары — зручней, мякчэй, па-свой-
ску.

Ён любіў з усімі жыць па-свойску. У
начальніка не гуляў. Не тое, што другі
глотку дзярз: «Я вас! Я вас! Вы ў мяне!»
Не, Рабачком гэткага не любіў. Ціха,
мірна, без ляманту — можна і гэтак.

Можна, вядома. Калі б усе гэта разу-
мелі і не тыцкалі палкі ў колы. Асаблі-
ва, калі тачка ляціць з гары. Дык жа
знаходзяцца! І тады ўжо: альбо палка —
трэсь, альбо кола — пстрык. Зручней, вя-
дома, калі аб'едзеш, размінешся, ды ці ж
заўсёды пашчасціць? На гэты раз, здаец-
ца, пашэнціла, здаецца, праскочыў па-
тырчаку, а ўсё адно начама не спіцца.
Вось паслязаўтра ён ужо ж адхрапе за
ўсе свае трывогі...

Апамятаўся, калі выскачыў з парку.
Пачуў сваё мармытанне і апамятаўся. Не,
гэтак і псіхам тут зробішся, пашкадаваў
сам сябе і паныла, з зайздрасцю паду-
маў пра навадворскіх баб, якія аб'явілі
яму сёлета ваіну: «Сядзяць самі недзе
ў цёплым ды добрым, а тут і ў непагодзь
спакою няма. Ім што? Яны пісьмы ва
ўсе канцы паслалі пра тое, што хочучы
маліцца, а гад Рабачком не хоча аддаць
ім касцёл. Ліха іх ведае, як яны там пі-

Фота Ул. КРУКА

салі, жаласна ж, пэўна, склалі, заразы,— каб і ледзяныя сэрцы растаялі. Ды, пэўна ж, назбіралі ягонных грахоў... Якая ж скарга без грахоў? Назбіралі недзе, зар-р-разы!»

А чаго дабіліся? Некалькі лішніх камісій на ягоную галаву. І ўсё. Касцёла ім ніхто, вядома, цяпер не аддасць, грошыкі не збы-які саўгас на яго бухнуў—цяпер то ўжо не адступіцца. А піўца ў ім можна будзе выпіць ужо заўтра—адразу ж, як адчыніцца новая культурная кропка. Гарэлачкі, мужыкі, прабачце, не дачакаецца, хоць некаторыя ўжо і паразьялялі з надзеяй раты, а вось піўцом ды шампанскім можна будзе паласавацца. Піўцом, рыбкай... Учора вунь ужо рыбакі прыходзілі, пыталіся, ці можна будзе здаваць у новую кропку рыбу. А чаму ж і не? Абы па закону, з розумам—тады ўсім будзе добра.

З касцельнай брамы насустрач Рабачкому сыпанула дзятва.

— Ну, арлы, усё ў парадку?— бадзёра гукнуў да іх Рабачком.

Але «арлы» паўтульвалі галовы ў плечы і далі лататы; адразу ж за брамаю боўталіся і порстка выскоквалі з агромністай лужыны, узнікаючы вышэй галоў пырскі.

Увесь цвінтар вакол касцёла быў пакрыты роўным слоём чарназэму, на якім ў розныя бакі разбягаліся дзіцячыя сляды. Добра ўсё ж ён прыдумаў—з чарназэмам. А то было хоць не глядзі на спаласаваную трактараму глыжаватую гліну, з якой рэбрамі вытыркаліся палкі, акрайкі дошак, жалязякі. А так: некалькі машын чарназэму, падшызанцы пару ўрокаў пашмудлёгалі граблямі—і парадак.

Дзверы ў касцёле новыя, са свежымі падцёкамі фарбы. Асцярожна дакрануўся пальцам—не мажачка—і з палёгкаю ўздыхнуў: бо куды б ён дзьяваў вочы, калі б заўтра высокае начальства пайшло адсюль на застолле з зялёнымі пісягамі на рукавах?

І смех і грэх. Колькі снегу растала на гэтым самым цвінтары, а для яго зноў пачалася нейкая бязглуздая тузаніна з гэтымі самымі дзьярыма, на гэтым самым месцы, мала таго—з гэтай самаю Манашкаю.

Зацятая, амаль заўсёды маўклівая барацьба паміж імі пачалася даўно, яшчэ як яны абое разбівалі абцасы на вечарынах пад ахрыплую двухрадкую аднавокага дзядзькі Стася. Тады ж пяха ды скакуха Анэлька неспадзявана і ўзяла маўклівы бунт супраць баявога важака маладзі Язэпа Астраўцова. Ён разам з некалькімі актывістамі-камсамольцамі ледзьве не кожную раніцу прыбівалі да касцельных дзвярэй цвікамі-соткамі агромністы плакат: «Рэлігія яд—береги ребят». Сам касцёл быў гады два як зачынены, але некалькі старэнькіх бабулек, з тых, што не мелі сілы дабрацца за дзесяць кіламетраў на набажэнства ў Свільскі касцёл, ішлі ў нядзелю на парослы бульнягом цвінтар. Жагналіся, маліліся, уздыхалі і выціралі рагамі хустак вочы. Ні на кога яны ўжо не сварыліся, не пужалі страшным судом, як у тую вясну, калі на касцельныя дзверы ўлада павесіла замочок. Адно плакалі і ўздыхалі. Вось для іх, а таксама для тых, хто штодзень ішоў на працу паўз касцёл, і вешалі камсамольцы свае плакаты. Бо цвёрда былі ўпэўненыя: ні на адзін дзень яны не маюць права аслабіць антырэлігійную прапаганду. А ўначы іхняя праца бясследна знікала, пакінуўшы на дзвярах чатыры дзіркі ад цвікоў.

І тады Язэп, сціснуўшы зубы, зноў раскручваў трубку чырвонага паркалю. Сцёпка Кудзеля з чатырох касматых яловых рэек збіваў рамку, нацягваў на яе тканіну, і яны ішлі ў хату-чытальню, дзе грудастая Кацька спалохана і безнадзейна прасіла: «Можна, хопіць, хлопцы? Усё адно ж здзяруць!» «Я ім здзяру!»—гразіўся Язэп на невядомых ворагаў новага і перадавога і кідаўся з самакруткай у зубах на чытальню, потым спыняўся і пахмурна пытаўся ў Кацькі: «Ці, можа, і ты пасцішыся ў пятніцу, а ў нядзелю баішся іголку ўзяць у рукі? Глядзі—правяру-у-у...» Кацька хіхікала: «Яшчэ што выдумай!» густа чырванела і даставала з шафы разведзеную ў слоіку вапну і чорную галавешку. Галавешкай яна малява-

ла на тканіне густое павуцінне, з якога падаў на маленькага чалавечка вялізны крыж. А ўнізе Кацька выводзіла пэндзлем, памакнутым у вапну: «Рэлігія—яд...»

Нарэшце скончыўся паркаль, у сельсавеце болей не выпісалі, і зацятая барацьба спынілася. Не было ў ёй ні пераможцаў, ні пераможаных. Можна, ніколі і не зведзеў бы ваяк прагрэсіўнай маладзі Язэп Астраўцоў свайго ідэйнага ворага, калі б не пагалоўны перапіс жывёлы.

У Анэлінай хаце, расклаўшы кніжку на стала, ён акуратна паставіў дзве палачкі, якія азначалі карову і кабана, запісаў і восем курыц разам з пёўнем і ўзняў позірк на гаспадыню. Та я падпірала круглым плячом печ і моўчкі глядзела на яго.

— Ну што,—сказаў Язэп гучна і лягнуў фаліянтам па стала,—вядзі, гаспадыня, у хлеў!

Стрываў, не ўзвіўся на ейнае нібыта здзіўленае, але больш здэклівае:

— Нават неяк і няспрытна весці чужога чалавечка ў гной. Ды і як ты будзеш лічыць цяпер курэй? Яны ж яшчэ па полі швэндаюцца—раптам якую не злічыш? Каб не нарабіць табе бяды, Язэпка! Можна, па захадзе сонца, як яны на курсадні збяруцца, прыйдзеш?

— Ладна байкі баяць! Некалі мне,—падняўся Язэп.—Пайшлі ў хлеў!

— А боты цэлыя маеш? А то пасля дажджу ў мяне патоп...

У хляве і напраўду было гразка і цёмна. Ён загадаў гаспадыні выцягнуць з вакенца куль саломы. Пакуль Анэлька тузавалася, Язэп, трохі аглядаўшыся, ды прызваіўшыся да цямрэчы, знямеў: у перакошаных каровіных яслях стаялі іхнія антырэлігійныя плакаты. Докладней, не самі плакаты, а тое, што ад іх засталася—рамы са шматкамі чырвонага спэцканага паркалю.

— У другім месцы пагаворым,—адно сказаў, крутнуўся, паслізнуўся, але ўсё ж утрымаўся на нагах Язэп і падбегаў выправіўся з хлява, так і не зірнуўшы ў катухі.

І пагаварылі б. Але ўвечары прыйшоў Анэльчын мужык з бутлем самагону: капнеш на сталніцу, запалкай чыркнеш—сінім агнём займаецца. Пліхнулі ды запалкай чыркнулі раз, а выпілі ўсё астатняе.

І было тое наукай. На ўсё жыццё. Бо каб не пагалоўся тады Язэп на дармавізну ды не паабяцаў на захмялелую галаву маўчаць, а давёў справу да канца, не меў бы ён цяпер столькі клопату. Даўно няма на свеце Анэльчынага мужа, а Анэлька як псавала так і псуе Астраўцову кроў, ваюе супроць ягонай актывінай пазіцыі.

А пазіцыя простая, без лішніх загагунлін: раз было сказана, што рэлігія—яд, дык і беражы ад яе рабят. Бо дзеці, як усім даўно вядома, наша светлае будучае, а ў ім, як таксама добра вядома, не месца цёмным сілам. А як ты аберажэш дзяцей? Ясна як. Толькі выкарчавашы цямноцце з іхніх бацькоў. Вось і ўзваліў на свае плечы гэтую цяжкую ношку Рабачком. Не адзін ён, вядома, але гэта і дрэйна, не раз думаў ён, бо ў гэтай справе патрэбна рашучасць і цвёрдасць, а не разважаць бясконца, як зрабіць, каб цішэй было. Ён быў упэўнены: што зачынілі ў свой час касцёл, вядома ж, правільна, а вось што не ўзарвалі адразу—кепска. Гэткае, быў ён перакананы, трэба сячы адным разам—каб не мазоліла лішне вачэй ды каб не ўзбрыдалі ў неразумныя галовы дурныя думкі.

Тады б, пяць гадоў таму, Манашцы і не ўздумалася б, што касцёл можна зноў адчыніць. Як запалку тады ўсё адно хто ў стог саломы падкінуў. Пабеглі бабы па хатах, падпісаў пад жаласлівым лістом назбіралі і пачалі закідаць сваімі чалавічымі ўсялякае начальства. У канторы не надта спужаліся тых лістоў, нават пасмейваліся, няхай, маўляў, пацярэбляцца там, на версе, будучы ведаць, што не ў мёдзе яны тут купаюцца, у былой Заходняй Беларусі.

І ледзьве не джартаваліся. Прыйшла зверну папера: «Рассмотреть на месте». Во тады і забегалі, адзін на аднаго пальцамі пачалі тыкаць, кожны быў бы рады атрэсці ад той дзіўнай паперчыны рукі.

А па Новым Двары тым часам папаўзла чутка, што прыйшоў чаканы давол. Бабы не доўга думалі—мётлы ў рукі і ў касцёл смецце вымятаць. Іхнія мужыкі, што тых мурашы, туды-сюды, туды-сюды з насілкамі. Адкуль з'явілася на цвінтары цэгла—адзін Бог, мусіць, ведаў. Пачалі латаць сцены.

Начальства спачатку быццам змярцвела, а потым—у гвалт. Старшыня сельсавета на машыну—і ў вобласць. Праз дзень вярнуўся з патрэбнай паперай, і ўвесь рух вакол касцёла спыніўся.

І было ціха аж да сёлетняга. Ды закір-дзілася новаму загадчыку клуба зрабіць у касцёле піўную, ці, як ён называў, «культурную кропку». Недзе, бачыш, гэта таксама зрабілі—надта фэйна атрымалася. Трэба, значыць, і нам выкарыстаць будынак з розумам. У перспектыве, мэр-рыў загадчык клуба, можна будзе ў ім розныя гулянікі наладжваць—вяселлі, хрэсьбіны, праводзіны ў армію.

Рабачком жа адразу везаў: «Кропку то кропку, але вакол яе задужа шмат пытальякаў». Ды ягоныя пытальякі наватары спісалі на ўзрост: маўляў, баіцца стары новага. Словам, яго не паслухалі. І закруцілася завярдзела. Звон пра іхнія навацыі даляцеў да вышэйшага начальства. Там ідэю падтрымалі, яшчэ і ў прыклад пачалі ставіць тым, хто марудна пераймаў новыя падыходы. І Рабачкому нічога не заставалася, як пагадзіцца і пачаць кіраваць стварэннем «чага культуры».

Манашка ж з бабамі тым часам не чакалі з мора пагоды. І зноў паляцелі ва ўсе канцы іхнія просьбы: «Ададайце касцёл». І зноў мо ў тысячны раз Рабачком праклінаў бутлю гарэлки, якая гэтак недарэчна ўстрэла ў гэтую гісторыю. Калі б ён, малады ды нявобразны дурны, не паквапіўся тады на першачок, а прыцягнуў Анэльку на ўсю катушку да адказнасці за шкодную барацьбу супраць агітараў, не было б цяпер патрэбы надта галаву круціць. А сама надзейней, безумоўна, было б ірвануць—тады, адразу, у трыццаць дзевятым. Усяго і клопату было б, што паслаць вучняў расцягнуць цэглу. А каб і не расцягнулі—занава б ніхто касцёл будаваць не надумаўся. Не дапусцілі б...

На дзвярах былой захрыстыі, а цяпер гэта быў кабінет дырэктара новай культурнай кропкі, вісеў замочок.

— Пачынаецца! Работнічак! — грукнуў Рабачком нагой па дзвярах так, што варанне з лямантам успырхнула над ліпамі.

Дырэктарам прызначылі Ясюка—былога зборшчыка падаткаў. Лёгкі хлеб, спакойны, дык жа во не цэніць—адразу пайшоў паверх лесу. Не, трэба лейцы адразу нацягваць, а то як пазнае слабінку...

Але не паспеў Рабачком прыкінуць, як ён будзе гэта рабіць: ад касцельнай брамы да яго шыбаваў Ясюк. Ён загарлаў, перакрываючы варон:

— Я свет абабег—цябе шукаў!—і ўзмахнуў рукамі, быццам скрыдламі.

Дакучліва каркала варанне. «А што ж гэта заўтра будзе? — з раптоўнаю трывогаю падумаў Рабачком і толькі цяпер узгадаў сваю ідэю спілаваць дзве самыя высокія і разгалістыя ліпіны, на якіх най-болей было гнёздаў.—Гэта ж з пілой «Дружба»—цеслярам гадзіна работы. Ах ты, галава садовая! Не, не тая памыць робіцца: як не запішаш у кантычкі, каму што загадаць, так і не загадаеш».

— Ты, калі не маеш чаго рабіць, хоць бы варон пастраліў. А то заўтра як цвыркне каторая Першаму на капялюш...

Нейкі момант Ясюк, вырачыўшы вочы, маўчаў, потым апамятаўся, паверыў, што гэта не жарт, і з гатоўнасцю баўтануў галавой:

— Абы стрэльба—пастраліў! У мяне яшчэ вока—о-го-го! Я яшчэ і па вераб'ях, і па сінцах, калі хочаш ведаць, мог бы. А па варонах—раз плюнуць!

Ясюк зірнуў туды-сюды і, не знайшоўшы, чым выцерці выпаканяны ў гліну рукі, так і застаўся стаяць з растапыранымі пальцамі. Толькі цяпер Рабачком

убачыў, што ў Ясюка ў гліне не толькі рукі, а і штаны, і бок балонеўкі. П'яны, як цюцкка, п'яны, дайшло нарэшце да Рабачкома.

— Звольню чорта лысага! Пад бок табе падвезлі? З дастаўкай на дом? Не паспеў адчыніць сваю забягалаўку, а ўжо прысмактаўся?

Уся злосць, крыўда, усё абурэнне на Манашку і навадворскіх баб, на неразумных цяперашніх начальнікаў, на загадчыка клуба з ягонай дурной ідэяй, нарэшце, на гэты маўклівы гмах—касцёл, які шмат гадоў псуе Рабачкому кроў, выліліся на п'янага Ясюка.

— Майсеевіч... Галубок... — мармытаў Ясюк.

— Я табе пакажу лёгкі хлеб!

— З нерваў гэта я! З перажыванняў! Гэтая ж дурная Польшка раз'енчылася сёння, што не будзе прадаваць заўтра ў касцёле шампанскае. Баіцца, дурніца! «Сонька, — крычыць, — адмовілася, Верка адмовілася, а я таксама не хачу грашыць разам з вамі, парцейцамі!» Во якое цямноцце, галубок ты мой! Але ж і яшчэ горшая навіна ёсць.

Ясюк выцер рукі аб чыстае крысо балонеўкі, а Рабачкому тым часам як усё адно хто пад калені ззаду ўдарыў—ажно зыбнуўся ад прадчування нейкага чарговага паскудства.

— Падала на нас у суд, дарагі ты мой Майсеевіч, гэтая шалёная Манашка. З сельсавета паведамлілі. І знайшла ж да чаго прычапіцца—быццам замахануліся мы на нейкі важны помнік. Я там не дапёр, што да чаго: які помнік і па кім. Але напісана гэтак. Ага... Быццам гэтаму касцёлу ці трыста, ці колькі там гадоў і чапаць яго няможна, а мы ў ім перагародак нагарадзілі ды памалывалі нанова. Што будзе, Майсеевіч, як думаеш? Ты ж лепей ведаеш, ці могуць за гэта колькі прыпаяць?

Знік бы ты, Ясюк, з маіх вачэй, раптам сумна і стомлена падумаў Рабачком. І яшчэ недзе глыбока ўсрэдзіне варухнуўся з'едлівы чарвячок—успомніў, як не падтрымаў ён у свой час гэтую ідэю з новай культурнай кропкай. Ды раптам з гэтага маленькага чарвячка, нібы з таго вусеня, успырхнуў лёгкі матылёк надзеі: «А ці запісана ў пратаколе таго даўняга сходу, што ён, Рабачком, быў супраць?» Ён жа яшчэ тады, яшчэ тады быў супраць! Ён добра памятае, як прапанаваў тады зняць нарэшце з касцёла крыжы і зрабіць у ім склад мінеральных угнаенняў. Ну так... Вось каб яго паслухаліся, то цяпер вывезлі б адтуль угнаенні—і норма. «Божа мілы! Божа літасцівы!»—зварнуўся раптам Рабачком у думках да Усявышняга, гатовы на тую хвіліну паверыць нават у яго існаванне.—Што запісана ў тым пратаколе?

— Пайду,—уздыхнуў ён, але чамусьці не крануўся з месца, толькі паўтарыў:—Пайду.

І—працягваў стаяць.

— А ці слухаеш, Майсеевіч, калі «галасы»? — пытаў ні з таго ні з сяго Ясюк.—Ну-у, з-за рэчкі каторыя? Па радыё?

Рабачком ашалела зыркнуў на бакі і ўтаропіўся на Ясюка.

— Баяць, нібы на днях «Свабода» перадала, што ў нашым касцёле быццам бы ўжо адпраўляецца служба, хвалілі кіраўніцтва за мудрасць. Не, ну ты толькі падумай! Брэшучы, аказваецца, і там... Не правяраць факты, а...

— Заткніся...—зморана вымавіў нарэшце Рабачком і пасунуўся прэч. Ён ужо не меў сілы абуратца. Ён стаміўся ад гэтай зацяглай тузаніны з касцёлам. Ён патраціў на яе, можна сказаць, сваё здароўе! Ён параў нервы! Ён.. А касцёл стаіць! Як стаяць. І яшчэ невядома, хто перамог у гэтай тузаніне...

Ужо адчыняючы дзверы брамы, задраў голаў і зірнуў на крыжы, якія ўпіраліся ў хмарнае вечаровае неба і зліваліся з ім. «Ірвануць трэба было яшчэ тады, у трыццаць дзевятым»,—столлена і раўнадушна падумаў Рабачком.

— Майсеевіч, дык, можа, пастраліць усё ж варон! — гукнуў ад захрыстыі Ясюк.—Мне што! Я магу!

— Пастраліў,—адказаў Рабачком.—На ўсялякі выпадак пастраліў.

У свой час мне давалося перакласці з балгарскай мовы цікавую п'есу выдатнага балгарскага паэта і драматурга Валерыя Пятрова «Тэатр — любоў мая». Адна з актрыс, што дзейнічаюць у ёй, увесь час пытаецца ў сябе і ў сваёй калежанкі, другой актрысы: «Сапраўды, я растлумачыць нашу прафесію? Што гэта? Прафесія?... Місія?...» І далей: «Дык хто мы такія? Што людзям гаворым? Што гэта — тэатр? Хто завецца актэрамі? Чаму мы такія па літасці Бога?» Роллю адной з гэтых актрыс у спектаклі Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, пастаўленага ў 1982 годзе, выконвала народная артыстка Беларусі Зінаіда Іванаўна Браварская. Пошук адказу на гэта пытанне і быў для яе галоўным у асэнсаванні свайго персанажа, своеасаблівым рухавіком, дзякуючы якому развіталася на працягу спектакля гэтая роля. З. Браварская, як і ў шматлікіх папярэдніх сваіх ролях, і тут у раскрыцці сцэнічнага вобраза ішла ад сябе, ад сваёй індывідуальнасці, ад свайго асабістага жыццёвага вопыту — эмацыянальнага, духоўнага, грамадзянскага.

Кім толькі ні даводзіцца быць кожнаму артысту за гады сваёй творчай практыкі?.. Каралі і падначаленымі, героямі і блазнамі... «Замениш парых, нешта зменіцца ў грыве, і ўміг лэдзі Макбет капрызліва прыме аблічча Афеліі, Норы абрысы...» І што мы за людзі, актэры, актрысы? Як шлях той знайсці, каб падаць усё гэта? — я зноў цытую тэкст ролі Актрысы з п'есы Валерыя Пятрова і са спектакля купалаўцаў.

У Зінаіды Браварскай — вялікі творчы шлях, бяспрэчны, каштоўнейшы жыццёвы вопыт, не пазбаўлены і апэкаў ваіны, і цяжкай горычы страт любімых і блізкіх людзей. Дзесяткі выдатных роляў, сыграных у тэатры, і кіно, на тэлебачанні і радыё.

Самымі рознымі былі яе герані. Даследчыкі творчасці Зінаіды Браварскай звычайна падкрэслваюць яе амаль неабмежаваны жанравы дыяпазон. Ёй даручалі ролі псіхалагічна-заглыбленыя і гратэска-жанравыя, яна іграла ў меладрамах і вадэвілях, камедыях і трагедыях. Многа пісалася, напрыклад, пра такія яе ролі, як Маша («Жывы труп» Л. Талстога), Паўла («Зыкавы» М. Горкага), Олечка («Даходнае месца» А. Астроўскага), Нора («Нора» Г. Ібсена), Ніхаль («Дзівак» Н. Хікмета), Агнія («Традыцыйны збор» В. Розова), Маскалёва («Дзядзечкаў сон» паводле Ф. Дастаеўскага), Бажашуткава («Амністыя» М. Матукоўскага).

І ў кожную новую работу актрыса абавязкова дадавала частку свайго жыццёвага вопыту, сваіх эмоцый і перажыванняў, сваю вельмі багатую эмацыянальнасць жаночай натуры, даволі шырокі дыяпазон свайго інтэлекту, свайго душы. Апрача бяспрэчнага таленту, выяўлялася ў гэтых сцэнічных вобразах і добрая прафесіянальная падрыхтоўка: Зінаіда Браварская скончыла Усесаюжны інстытут тэатральнага мастацтва па класу вядомых рускіх актэраў-педагогаў Тарханова і Плотнікава.

Прыгадаем, напрыклад, Паўла Кармуніна, або артыста Рамана Філіпава, таксама рускага па паходжанні, але які ў кароткі тэрмін так дасканала вывучыў беларускую мову, што і дагэтуль, скажам, «Пагоня» Максіма Багдановіча добра помніцца на слых менавіта ў яго выкананні. Заўважым, што Раман Філіпаў чытаў і на эстрадзе, і ў кампаніях сяброў «Пагоню» тады, калі яна была яшчэ афіцыйна забаронена. А ўвогуле я згадаю пра гэты здольнасці Зінаіды Браварскай, і Паўла Кармуніна, і Рамана Філіпава

ла актрыса ў дуэце са славытым Барысам Віктаравічам Платонавым.

Сярод многіх успамінаецца яшчэ адна роля Зінаіды Браварскай, якая запомнілася на доўгія гады і якую, мяркую, добра помняць мінскія тэатралы. Гэта — удава Бэбкі у спектаклі «Што той салдат, што гэты» Бертальда Брэхта, які быў пастаўлены ў 1969 годзе Валерыем Раеўскім. У правяраную, дазволенаю і вывераную стылістыку акадэмічнага нацыянальнага тэатра, заснаваную на прынцыпах бытавой і псіхала-

Між іншым, гэта даволі няпроста — іграць выразна жанравую ролю з малюнкам, які падкрэслівае толькі асобныя рысы героя ці герані, і адначасова ствараць жывы, індывідуальна акрэслены вобраз. Напрыклад, толькі ў самым канцы спектакля «Памінальная малітва» паводле Шалам-Алейхема з'яўляецца Зінаіда Браварская ў ролі персанажа, які нават не мае свайго імя і называецца проста — Маці Менахема. Літаральна п'яць-шэсць хвілін знаходзіцца актрыса на сцэне, але мы даволі выразна

ШТО ЗА ПРАФЕСІЯ...

Рыскі да творчага партрэта Зінаіды БРАВАРСКОЙ

Выхаванка рускай актэрскай школы, Зінаіда Браварская даволі арганічна і натуральна ўпісалася ў беларускі нацыянальны тэатральны кантэкст. Справа не толькі ў дакладным разуменні сутнасці таго ці іншага персанажа, у пранікненні ў асаблівасці літаратурнай першакрыніцы. Напрыклад, поспех камедыі Кандрата Крапівы «Хто смяецца апошнім» быў абумоўлены многімі прычынамі, у тым ліку і ўдзелам у ёй у вострахарактарнай ролі Зёлкінай Зінаіды Браварскай.

Дакладнае разуменне і спецыфікі драматургіі, і рэжысёрскай задумкі выявіла актрыса ў вобразе Маці са спектакля «Заюкены апостал» А. Макаёнка, які ў тэатры імя Я. Купалы паставіў рэжысёр Барыс Луцэнка. Але мне хацелася б падкрэсліць сёння здольнасць Зінаіды Браварскай, чалавека, які нарадзіўся далёка ад Беларусі, увайсці ў беларускую моўную стыхію, адчуць мелодыку беларускай гаворкі. Паслухайце, напрыклад, як яна пачынае ў якасці вядучай спектакль «Паўлінка!» М. Муху зазначыць, што і дагэтуль, працягчы над новымі ролямі, Зінаіда Іванаўна не саромецца пытацца, як правільна гучыць тое ці іншае слова. Вельмі карысныя яе заўвагі і тады, калі ў тэатры ставіцца на сцэне перакладная п'еса. Браварская чуе моўную падробку, моўны фальш, і часта сама прапануе сінанімічнае слова ці словазлучэнне, каб думка ці фраза гучала па-беларуску больш арганічна і натуральна. Моўны слых — гэта, лічу, сапраўдная адзнака таленту.

таму, што, на вялікі жаль, у нас няма актэраў, і нават з вельмі высокімі тытуламі і званнямі, якія нарадзіліся ў Беларусі, жывуць і працуюць на гэтай зямлі, а беларускай мовы так і не засвоілі.

У пэўнай ступені эталнай работай для Зінаіды Браварскай з'явілася роля Клеі ў спектаклі «Ліса і вінаград» Г. Фігейрэдэ, пастаўленым у тэатры імя Я. Купалы рэжысёрам Барысам Эрыным у 1957 годзе. Для мяне асабіста прагляд тады гэтага спектакля стаў адным з наймацнейшых уражанняў юнацтва, дагэтуль незабыўнае эмацыянальнае ўзрушэнне, выкліканае іграй Барыса Платонава (ён іграў у гэтым спектаклі Эзопа) і Зінаіды Браварскай у ролі Клеі. Уважце: у час, калі на рэпертуарнай афішы тэатра ў асноўным — назвы п'ес, дзе захаваны ўсе нормы дазвольнай ідэяльнай і эстэтычнай рэгламентацыі, дзе героі, уціснутыя ў цесняй рамкі розных службовых і вытворчых узаемаадносін, калі перадавае павіна абавязкова перамагчы ўсё адстае, — у гэты час раптам з'яўляецца спектакль, дзе героі вядуць гаворку пра адвечныя чалавечыя ісціны: што такое жыццё, што такое рабства, што такое каханне, што такое здрадніцтва... Клея Браварскай — вельмі абаяльная жанчына, прыўзнятая легендай-першакрыніцай і ў той жа час звычайная, чалавечная, з усімі ўласцівымі ёй слабасцямі і недахопамі, Пакахаўшы раба Эзопа, такая Клея так і не змагла парваць са сваім асяроддзем, і ўсю эвалюцыю гэтай драмы даволі тонка перадава-

гічнай дакладнасці, раптам уварвалася зусім іншая сцэнічная мова, дзе галоўнае — не падрабязнае падабенства, не дэталены псіхалагічны рэалізм, а сцэнічны вобраз, метафара, абагульненне, сімвал, парадокс, адначасовае ўздзеянне і на пачуцці і на розум, падключэнне глядача да суперажывання, да актыўнага роздуму разам з персанажамі. У тую пару даволі смела і нечакана прагучала імкненне В. Раеўскага і стваральнікаў спектакля распачаць гаворку аб тым, што агульначалавечыя каштоўнасці і вышэйшыя і важнейшыя, чымсьці класавыя. Адпаведна з рэжысёрскай задумай працавала ў гэтым спектаклі і Зінаіда Браварская.

Своеасаблівы працяг яе актэрскага пошуку шляху да чалавека, да ўсебаковага раскрыцця асобы персанажа, мы бачылі ў спектаклі «Гульня з кошкай» Іржы Эркеня (1976 год, рэжысёр Барыс Эрын), дзе Зінаіда Браварская выконвала ролю Эржы. Актрыса і тут стварае вобраз зямной, цалкам рэальнай жанчыны, раскрывае гісторыю яе шчодрара, часам безразважнага жыцця, яе вернасці першаму каханню, але робіць гэта з добрым адчуваннем жанру, крыху гратэска, але вельмі тонка, дакладна, захоўваючы перш за ўсё пачуццёвыя меры. І тут, трэба адзначыць, Зінаіда Браварская працуе ў дуэце з выдатнай актрысай Стэфаніяй Станютай, якая іграе другую геранію камедыі — Гізу. Пачуццёвы ансамбль, уменне ўвайсці ў неабходны ансамбль, — таксама пэўная адзнака майстэрства.

паспяваем адчуць, што гэта за чалавек, шчыра ўсміхнуцца той недарэчлівай трагікамічнай сітуацыі, у якую трапіў персанаж Браварскай. Такая ж і яе Настаўніца са спектакля «Вежа» Аляксея Дударова і Уладзіміра Някляева, дзе зноў-такі гратэскавыя рысы персанажа цікава сплучаюцца з жыццёва-праўдзівымі дэталімі, нават калі яны і крыху нечаканыя, парадаксальныя (ну, напрыклад, калі яе Настаўніца заяўляе, што яна абвясчае галадоўку).

Насуперак вульгарызатарскаму тэатразнаўству і крытыцы, якія абвінавачвалі беларускі нацыянальны тэатр у дыктаце рэжысуры, купалаўцаў з кожным годам усё больш і глыбей пачыналі разумець, што галоўнае ў сцэнічным мастацтве — канцэпцыя асобы, канцэпцыя духоўнага вызвалення Чалавека ад усяго — ад натоўпу, ад самага рознага асяроддзя, ад сацыяльнага, нацыянальнага, урэшце маральнага прыгнёту.

Тыя, хто бачыў спектакль па трагікамедыі сучаснага італьянскага драматурга Альда Нікалаі «Матылёк, матылёк...» на малой сцэне тэатра імя Янкі Купалы, помняць, як паступова, крок за крокам, раскрывае Зінаіда Браварская сутнасць герані — Эды, неадназначнага, вельмі складанага характару. Паводзіны Эды—Браварскай не зусім нармальныя, лагічныя з пункту гледжання нашага чалавека, нашага глядача (назавём яго ўмоўна «гома савецкі», каб было зразумела, што мы маем на ўвазе). Але актрыса робіць іх вельмі пазнавальнымі, такімі, што яны дахо-

ЗБЯРОМЯ Ж ТАЛАКОЮ!

Ствараецца новы музей

Памяць чалавечая не бяжмная. Яна часам суб'ектыўная і нават кан'юктурная. Бываюць падзеі, факты, якія не хочацца ўспамінаць, можна нават забыцца на іх, калі яны па пэўных прычынах былі не такімі, як хацелася б сёння. Усё гэта зразумела. Але нашадкам, каму несіць эстафету культурнага развіцця нацыі, неабходна ведаць праўду, якой бы яна ні была. А праўда — перш за ўсё дакументы, матэрыяльна-рэчавыя доказы гістарычнай спадчыны ў любой дзейнасці чалавека, асабліва культурнай.

Дзяржавы, народы, якія з павагай адносяцца да сваёй мінуўшчыны, музеям аддаюць асабліваю ўвагу і павагу. Ці не таму ў гурце спраў, клопатаў па адраджэнні нацыянальнай свядомасці беларусаў знайшлася месца для актыўна ў гэтым кірунку. Маю на ўвазе загад Міністэрства культуры аб заснаванні рабочай групы па стварэнні Дзяржаўнага музея гісторыі тэатральнай і музычнай

культуры Беларусі. Зроблены першы крок, юрыдычны акт. Але агульнавядома, што ад загалу да яго рэалізацыі дыстанцыя агромністага памеру. На гэтым шляху ўжо сустрэліся цяжкасці і праблемы, ад пераадолення якіх залежыць далейшы лёс новай навукова-даследчай, культурна-асветнай установы, дзяржаўнага сховішча, прапагандыста гістарычных і сучасных помнікаў тэатральнай і музычнай культуры Рэспублікі Беларусь.

Пачнём з матэрыяльнай базы, а канкрэтней — з памяшкання, дзе глануецца размяшчэнне музея. У дакументах сказана: «Музей знаходзіцца па адрасе: г. Мінск, Музычны завулак, д. № 3, № 5». (Дарчы, у час гутаркі з Э. Стомам, які жыў у даваенны час у адным з гэтых дамоў, ён настойліва называў не «Музычны», а «Музыканцкі» завулак. Есць над чым задумацца спецыялістам па тапаніміцы). Дык вось, месца размяшчэння музея пазна-

чана. Аднак гэта толькі тэарэтычна, бо цяпер адзін з гэтых будынкаў (т. з. «Дом масонаў») рэстаўрыруецца, а ў другім працуюць установы іншага профілю і іх перасяленне праблематычна. Цяпер жа мы знаходзімся часова (хаця і кажуць, што няма нічога больш пастаяннага, як часовасць) у «Гасцёўні У. Галубка» на вул. Старабіленскай, 14.

Няма патрэбы займаць увагу чытача падрабязнасцямі нашых нягод. Скажу толькі, што на 17 супрацоўнікаў мы маем сёння тры пакоі, пяць сталоў і ніводнага тэлефона. Разам з тым у фондах музея ўжо ёсць матэрыялы высокай каштоўнасці. Вядзецца актыўная пошукавая і навукова-даследчая праца па розных напрамках — ад выяўлення новых гістарычных дакументаў пра тэатр і музыку ў ерхіўных ды навуковых установах да сустрэч, гутарак з жывымі сведкамі, дзеячамі тэатральнай і музычнай нівы Бела-

русі, збор і закупка адпаведных матэрыялаў.

Пры музеі створаны, пастановай Міністэрства культуры, навукова-метадычны савет, у які ўвайшлі вядучыя спецыялісты рэспублікі на чале з доктарам мастацтвазнаўства прафесарам Г. Барышавым. Пры ўдзеле і кансультацыях з высокакваліфікаванымі музыкантамі, тэатразнаўцамі, гісторыкамі распрацаваны асноўныя напрамкі і тэматычная структура будучага музея. У нашым актыве і пэўныя практычныя мерапрыемствы — разам з тэатрам імя Я. Купалы арганізавана выстаўка да яго 70-годдзя, у кастрычніку адкрываецца выстаўка, прысвечаная 130-годдзю з дня нараджэння І. Буйніцкага, супрацоўнікі музея ўдзельнічалі ў падрыхтоўцы выстаўкі беларускіх музычных інструментаў, наладжаны дзелавыя сувязі з Музеям старажытнай беларускай культуры пры Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, з саюзамі тэатральных і музычных дзеячаў, інстытутамі культуры і тэатральна-мастацкім, кансерваторыяй.

Якія ж цяжкасці ў супрацоўніцкай на першым этапе пошукава-даследчай дзейнасці? Перш за ўсё — недакладнасць у вызначэнні прыярытэтных паміж

архівамі, музеямі і прыватнымі асобамі ў час збору матэрыялаў. Вось прыклад. Нядаўна нашы музыказнаўцы набылі пэўныя матэрыялы з кампазітарскай спадчыны Юрыя Уладзіміравіча Семянкі ў яго ўдавы Ліліі Іларыёнаўны. Усё па правілах, законна, тым больш, што гэта спадчына з'яўляецца набыткам рэспублікі. Мінае колькі дзён, як да нас з'яўляецца камісія па спадчыне Ю. Семянкі ад Саюза кампазітараў і заяўляе, што мы не мелі права гэтага рабіць без узгаднення з камісіяй. Дзе пра гэта сказана? У якім юрыдычным акце зафіксавана? Такого дакумента няма. Думаю, каб пазбегнуць аналігічных непаразумеласцяў, трэба стварыць нейкую арбітражную структуру пры Міністэрстве культуры, якая б магла сказаць аўтарытэтнае слова ў спрэчных выпадках.

Музей з'яўляецца дзяржаўнай установай і робіць усё, каб надзейна захавала ці то ўласныя рэліквіі той або іншай сям'і дзеячаў мастацтва, ці то матэрыялы арганізацый, творчых калектываў, якія не маюць магчымасці гэтага зрабіць.

Яшчэ адзін аспект дзейнасці калектыву музея. Пакуль што мы абмежаваныя (па матэрыяльных прычынах і з-за адсутнасці належных сувязяў) тры-

«Белыя росы» супраць камерцыі

Цяжкія часы насталі для танцавальных калектываў, якія не жадаюць камерцыялізавацца любой цаной. Некаторыя з іх ставяць праграмы, якія патрабуюць густам пакупніка, шукаюць кантакты з бара-рэстараннай сферай, імкнуцца ў што там ні было выехаць за мяжу. Гродзенскі ансамбль танца «Белыя росы», канцэрт якога нядаўна адбыўся ў Мінску, не жадае паступаць пачынаючы і хоча захаваць сваё аблічча, свой рэпертуар, сваё бачанне беларускага танца.

Строгасць формы, чысціня выканання, жыццядасная няўрымслівасць вызначае выкананне майстэрства артыстаў ансамбля, многія з якіх зусім нядаўна сталі прафесіяналамі. Калектыву «Белыя росы» быў арганізаваны балетмайстрам Я. А. Штопам на базе вядомага народнага ансамбля «Раніца», і натуральна, што лепшыя танцоры з самадзейнага ансамбля перайшлі ў яго і атрымалі новы статус. Харэограф захаваў і лепшыя са сваіх старых пастановак, такія, як, напрыклад, «Кханачка», надаўшы ім большы маштаб і выразнасць.

Новай і вельмі каштоўнай, на мой погляд, якасцю ансамбля сталася імкненне яго кіраўніка стварыць той ценны сінтэз харэаграфіі, інструментальнай музыкі і песні, які так характэрны для сапраўднага фальклору. Задача гэтая досыць складаная ў рэалізацыі, бо тут патрабуюцца сінтэтычныя акцёры, здольныя адначасова спяваць, танцаваць і граць на якім-небудзь з музычных інструментаў. І такія людзі знаходзяцца. Некаторыя з іх, як, напрыклад, педагог-балетмайстар А. Токараў, іграюць нават на некалькіх народных інструментах. Не дзіўна, што гэта надае калектыву асаблівую адметнасць. Дадатковыя прыемныя фарбы — разыгрыванне асобных момантаў, мяккі гумар. Добра глядзяцца ў праграме ансамбля рассыпхуполькі, частушкі-вязанкі, ігравы вакальна-харэаграфічны нумер «Хадзіў Ясь па полю». Непаўторны каларыт мог бы быць яшчэ больш прыкметным, калі б

калектыву больш увасабляў рэгіянальны асаблівасці харэаграфічнага фальклору Заходняй Беларусі, ствараў бы пастаноўкі на матэрыяле багатай танцавальнай творчасці сваёй роднай Гродзеншчыны.

На жаль, канцэрты гэтага вартаснага з усіх бакоў танцавальнага калектыву ўбачыць значна меншая колькасць глядачоў, чым хацелася б. Попыт на мастацтва «Белых рос» пакуль яўна недастатковы. Гастролі па Саюзе цяпер таксама праблематычныя, як і сам Саюз, паездкі за мяжу практычна нікім цяпер не арганізуюцца. Да таго ж, цяперашняе фінансаванне становіцца калектыву робіць яго гастролі нерэнтабельнымі: выязджаючы з канцэртамі, ён больш выдаткоўвае, чым атрымлівае. І гэта парадаксальная сітуацыя, калі ансамблям больш выгадна сядзець на месцы, чым выязджаць з канцэртамі, датычыць практычна ўсіх прафесійных харэаграфічных калектываў краіны. Так што выратаванне тапельцаў аказваецца справай рук саміх тапельцаў. Гродзенскі ансамбль шукае выйсць з гэтага становішча ў канцэртаванні па вобласці, у інтэнсіўнай працы па выхаванні і навучанні юных танцораў. Пры «Белых росах» існуе цэлая школа харэаграфічнай адукацыі дзяцей і, акрамя падрыхтоўкі змяня для калектыву, яна робіць нямала па эстэтычным выхаванні маладога пакалення.

Ды, вядома, ансамбль здольны на значна большае. Ён мае цудоўна абсталяванае і разумна пабудаванае памяшканне, уласны аўтобус (дарчы, усёй гэтай гаспадарцы, дбайна сабранай, арганізаванай, набытай Я. Штопам, можа пазайздросціць любы калектыву рэспублікі). «Белыя росы» — гэта грунтоўны рэпертуар, прафесіянальна-выканавы, разумны кіраўнік.

Будзем спадзявацца, што, захаваўшы і прымножыўшы свае набыткі ды вартасці, «Белыя росы» дажывуць да лепшых часоў, а разам з імі і мы, глядачы.

Юлія ЧУРКО.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

СІЛУЭТЫ СТАРОГА МІНСКА

СІЛУЭТЫ
СТАРОГА
МІНСКА

«Драўляны дом, штыкетнік ванок яго, у штыкетніку брама або веснічкі, кветкі ў агародчыку... Не так ужо шмат засталася астраўкоў даўняга сярод мора сучасных будынкаў архітэктуры. Ці не таму мы падчас не адчуваем свае карані, тыя ніці, якія нябачна звязваюць нас з дзядзямі, прадзедамі, людзьмі цудоўнага краю лясоў, палёў, бланкітных азёр?» — на такой лірычнай і разам з тым трывожна-шчымлівай ноце пачынаецца кніга Аляксандра Ланюткі «Сілуэты старага Мінска», выпушчаная выдавецтвам «Полымя» ў серыі «Помнікі беларускага дойлідства».

Аўтар запрашае чытача прайсціся вулкамі старага Мінска. І таго, што даўно схаваны пад пластамі зямлі, стаў гісторыяй. І Мінска, які, заціснуты з усіх бакоў новымі забудовамі, сіліцца выжыць, застаецца ў сваім першародным, нерушавым выглядзе.

Развагі аб гістарычным Мінску («У горадзе Менеска», «У старажытным дзядзінцы», «У вакольным горадзе», «Далейшае развіццё», «Мінск у XIX стагоддзі») падмацаваны шматлікімі схемамі, картамі распісак, выявамі ранейшых будынкаў, рэканструкцыйных даследчыкамі на ватманах. Гаворна ж аб Мінску нацца мінулага стагоддзя і сённяшняга дня

(«Па вуліцах старых прадмесцяў» і «Погляду нашчадкаў») ілюстравана дзесяткамі здымкаў, якія паказваюць, як майстэрскую ўмелі будаваць у горадзе, наколькі драўляная архітэктура дазваляе спалучаць у сабе смеласць задумі і плённасць яе мастакоўскага вырашэння. Ажываюць такія блізкія сэрцу нарэнных мінчан і не заўсёды, на жаль, зразумелыя людзям прышлым назвы — Ракнаўскае прадмесце і Татарская Слабада, Старажоўна і Пярэспа, Уборні, Серажоўна, Добрая Мысль, Грушаўна... Пра ножны з гэтых раёнаў падрабязна расказваецца ў кнізе.

А. Ланютка прыводзіць цэлы спіс (дваццаць сем назваў) жылых дамоў, якія неабходна ўзяць у Мінску пад ахову дзяржавы. У гэтым спісе як помнікі архітэктуры цалкам называюцца Беларускае, Надзеждзінскае і Хмялеўскае вуліцы. Паўночны завулак. Тут, на думку аўтара, можна размясціць культурна-асветніцкія установы, зрабіць гасцінчна-турэцкія гарадкі.

Заслугоўвае увагі і пазіцыя выдавецтва, якое парупілася, каб кніга выйшла на беларускай мове (перакладчык П. Сушоно). Вырашыць матэрыяльныя цяжкасці, звязаныя з выданнем кнігі, дапамог Беларускі фонд культуры.

В. ЗУШЧЫК.

дзяць да сучаснага глядача, хвалююць яго.

Амаль адначасова з работай над роллю Эды ў спектаклі «Матылёк, матылёк...» Зінаіда Браварская як рэжысёр-пастаноўшчык выпусціла спектакль «Яны любілі яго» сучаснага венгерскага драматурга Акаша Кертаса. Зварот Браварскай да рэжысёрскай працы быў зусім не выпадковы: яна была супастаноўшчыкам вядомага купалаўскага спектакля паводле рамана І. Мележа «Людзі на балоце», ставіла і іншыя спектаклі. Да таго ж трэба ўлічыць і доўгія гады яе працы ў якасці педагога Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута, выхавацеля некалькіх пакаленняў артыстаў.

П'еса венгра Акаша Кертаса прыцягнула ўвагу Браварскай менавіта магчымасцю весці больш шырока і глыбока размову аб сутнасці існавання чалавека ў сучасным грамадстве, магчымасцю прааналізаваць, як таталітарная сістэма цісне на чалавека нават у самых нечаканых, нават інтымных сітуацыях. Разам з маладым мастаком Віктарам Цімафеевым было знойдзена ў гэтым спектаклі своеасаблівае, я б сказаў, рытмічнае вырашэнне прасторы ў выглядзе старадаўніх, зробленых з цёмнага дрэва шафаў, якія, нібы вартавыя, стаяць, ахоўваючы ўсё і сочыць за

ўсім, што адбываецца ў доме... Персанажы спектакля былі нібы вымушаны падпарадкоўвацца гэтай зададзенаму рытму ў гэтай прасторы, з якой вырвацца немагчыма, і гэта спрыяла больш дакладнаму раскрыццю іх розных характараў. Сама Зінаіда Браварская сыграла ў спектаклі «Яны любілі яго» ролю Матухны.

І вось — самая апошняя акцёрская работа Зінаіды Іванаўны Браварскай — роля Сары Бернар у спектаклі «Смех лангусты» англійскага драматурга Джона Марзла. Прэм'ера спектакля, пастаўленага маладым рэжысёрам Генадзем Давыдзікам, адбылася зусім нядаўна, яшчэ зусім мала глядачоў паспела яго ўбачыць. Але першыя водгукі, у тым ліку і ў прэсе, сведчаць аб тым, што гэта — значная работа актрысы (яе роля цэнтральная, у дзесьці з ёй працуе спецыяльна запрошаны на ролю Піту, сакратара Сары Бернар, заслужаны артыст рэспублікі Віктар Лебедзеў). Зінаіда Браварская па-свойму асэнсоўвае эпізоды з вельмі складанага і нялёгкага жыцця сусветна вядомай актрысы, узнікаючы да агульначалавечых абгульненняў. Лёс Сары Бернар у трактоўцы Браварскай набывае шэкспіраўскі матыў адвечнай трагедыі — насці жыцця. Выяўляючы ўвесь шматфарбны спектр эмацы-

янальных адценняў персанажа, змены яго настрою і пачуццяў. Браварская вельмі цікава і нечакана злучае з вопытам сваёй гераіні свой сцэнічны вопыт, і ў трагічны кантэкст урываецца светлы матыў звычайнай чалавечай надзеі ўбачыць пасля цёмнай жудаснай ночы сонечнае святло, сонца, якое абавязкова зноў уздыдзе, за якім бы морам яно не схавалася.

Дык што ж урэшце азначае такая прафесія: акцёр? Што гэта — рамяство, прафесія, якой можна навучыцца, талент, які дадзены ад Бога? Місія? Прызвание? І ўвогуле, хіба можна зразумець, дзе скончылася ў артыста праца і пачалося іншае жыццё? А хіба гэта не жыццёвы подзвіг — нягледзячы на самыя бясплітасныя ўдары лёсу захаваць сапраўдную маладосць духу, няўрымслівасць, творчы неспакой і энергію? І таму я адмоўлюся ад традыцыйна — банальных слоў: «Жадаем новых творчых пеленяў і гэтак далей», бо ўсё было, як я і меркаваў. Пасля свайго юбілею, у першы ж дзень, калі артысты сабраліся ў тэатры пасля адпачынку, Зінаіда Іванаўна Браварская прыйшла і сказала: «Вось, я знайшла цікавую п'есу, давайце яе ставіць». А што яна канкрэтна прапанавала — пакуль што сакрэт. Да пары, да часу.

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

тарыяльна ў сваёй пошукавай працы. У межах рэспублікі мы прыкладна ведаем, ці здагдваемся, дзе, у якім кірунку весці гэты пошук. А за межамі рэспублікі або за межамі краіны? Пакуль такой магчымасці няма. А вядома ж, што беларусы маюць свае суполкі ў розных краінах свету, там ёсць і мастацкія калектывы, жывуць і развіваюцца нацыянальныя традыцыі ў галіне музыкі і тэатра. Пра гэта, дарчы, неаднойчы інфармаваў і «ЛіМ». Але ўсё гэта — веданне на ўзроўні інфармацыі, а не на ўзроўні матэрыяльна-рэчавых доказаў, што неабходна для музея. Вядома, напрыклад, што ў Празе ёсць раэль сусветна вядомага беларускага спевака Міхася Забэйды-Суміцкага: якое гэта было б упрыгожанне экспазіцыі! У набыцці гэтай рэліквіі магло б нам дапамагчы Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь, ды не толькі ў гэтым.

Колькі слоў пра задуму структуры экспазіцыі, вобразнае бачанне будучага музея, ці, як прынята казаць, пра яго канцэпцыю. Падыход да гэтай справы неадназначны. Некаторыя лічаць, што перш чым фарміраваць агульны эстэтычна-вобразны прынцып экспазіцыі,

трэба мець матэрыяльную аснову, пэўны набор экспанатаў, каб на іх базе вызначыць вузлавую акцэнт, прынцып размяшчэння. Есць і іншая думка — стварыць мастацкае ўяўленне, вобраз-ідэю і ў адпаведнасці з ёй весці пошукавую дзейнасць. Мне асабіста бліжэй першы падыход, але не выключаю магчымасць іншых.

У гэтай сувязі выкажу сваё меркаванне. Каб пазбегнуць стандартнасці, традыцыйнасці ў горшым сэнсе слова, варты, не парушаючы гісторыка-храналагічнай паслядоўнасці, вылучыць у гэтым працэсе тэму адраджэння беларускай музычнай і тэатральнай культуры на ўсіх этапах. Так ужо склалася наша гісторыя, што на працягу стагоддзяў два супрацьлеглыя напрамкі — знішчэнне, прыгнёт і ўзнаўленне, адраджэнне нацыянальных мастацкіх каштоўнасцяў вызначалі творчую дзейнасць народа ў яго імкненні «людзьмі звацца». Неабходна паказаць уважлівкі, праз жыцця, канкрэтныя доказы пастаяннае імкненне перадавых людзей нашага краю «занаць свой пачэсны пасад між народамі».

Не лічу сваё меркаванне бяспрэчным і таму заклікаю зацікаўленых чытачоў «ЛіМа» выка-

заць і свае думкі.

І яшчэ адно. Справу мы пачынаем важную і нялёгкую, хаця і са значным спазненнем (але гэта ўжо наша агульнавядомая хвароба). Каб вырашыць складаныя задачы па вышуку і збору музейных матэрыялаў, нам неабходны саўдзел і дапамога ўсіх, хто непасрэдна ці ўскосна мае дачыненне да роднай тэатральнай і музычнай культуры, хто зацікаўлены ў яе захаванні і служэнні эстэтычнаму і наогул духоўнаму выхаванню маладога пакалення: выкажыце свае меркаванні па закранутых пытаннях, звяртайцеся да нас з прапановамі! Толькі разам, талкаючы мы зможам падняць, зрушыць, накіраваць у патрэбнае рэчышча нігілізаваную свядомасць некаторых суайчыннікаў, даць ім наглядныя доказы багаты нацыянальнай культуры.

Мы на парозе, на пачатку шляху, а ён, гэты шлях, будзе больш плённым тады, калі па ім пойдзе як мага больш аднадумцаў.

А. ЛАБОВІЧ,
намеснік дырэктара работнай групы па стварэнні Музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Беларусі.

ЗБЕРАГЧЫ І ПАМНОЖЫЦЬ

Распрацаваны праект Закона Рэспублікі Беларусь «Аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны»

Кожны дзень на тэрыторыі Беларусі знікае некалькі помнікаў гісторыі. Гэта старажытныя будынкі, ландшафты, археалагічныя пласты. Нягледзячы на тое, што ахова і зберажэнне спадчыны з'яўляецца службовым абавязкам для мноства чыноўнікаў; на тое, што існуе Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры і нават адпаведны закон, спіс нашых страт памнажаецца.

Пастаяннай камісіяй Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры і захаванні культурнай спадчыны, а канкрэтна — Д. Бубноўскім, начальнікам вядучага аддзела аховы помнікаў гісторыі і культуры Міністэрства культуры Беларусі, і М. Сатолінай, кандыдатам юрыдычных навук, навуковым супрацоўнікам Інстытута філасофіі і права АН Беларусі, распрацаваны праект «Аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны». У яго распрацоўцы ўлічаны і наш горкі вопыт, і вызначальныя прынцыпы міжнародных канвенцый, і заканадаўства еўрапейскіх краін па ахове культурнай спадчыны. Прыняцце Вярхоўным Саветам Беларусі і выкананне ўсімі, каго гэта датычыць, названага закона спрыяла б духоўнаму Адраджэнню нашага народа і адначасова вырашэнню пэўных эканамічных праблем, бо цывілізаваныя краіны маюць немалы прыбытак і ад разумнага скарыстання гісторыка-культурнай спадчыны.

Законапраект мае 8 раздзелаў і 131 артыкул.

I. Гісторыка-культурная спадчына. Ён дае вызначэнне таго, што з'яўляецца гісторыка-культурнай спадчынай; як ажыццяўляецца яе ўлік і ахова.

II. Зберажэнне і аднаўленне гісторыка-культурных каштоўнасцей. Гэты раздзел рэгламентуе дзейнасць па зберажэнні каштоўнасцей, зыходзячы з іх уласцівасцяў — матэрыяльнай, рухомы і нерухомай; духоўнай.

III. Уласнасць на каштоўнасці. Раздзел дапаўняе і ўдакладняе некаторыя палажэнні рэспубліканскага Закона «Аб уласнасці» ў дачыненні да гісторыка-культурнай спадчыны.

IV. Выкарыстанне і ўтрыман-

не каштоўнасцей. Выкарыстанне каштоўнасцей з гаспадарчымі, турыстычнымі, камерцыйнымі і іншымі мэтамі згодна закону дазваляецца толькі тады, калі гэта не пагражае захаванню каштоўнасці, не зніжае яе духоўных, эстэтычных і дакументальных вартасцей.

V. Эканамічнае забеспячэнне дзейнасці па зберажэнні, аднаўленні і памнажэнні гісторыка-культурнай спадчыны. Гэта, бадзай, самы важны раздзел. Бо добрых дэклацый мы і раней меі багата, але зрэшты ўсё ўпіраецца ў грошы. І калі на ўсю культуру выдаткоўвалася меней аднаго працэнта дзяржаўнага бюджэту, заставалася толькі назіраць працэс самаразбурэння і сьвядомага знішчэння гістарычнай спадчыны.

Дадзены законапраект прадугледжвае фінансаванне аховы і зберажэння спадчыны коштам дзяржаўных выдаткаў, сродкаў фонду зберажэння і аднаўлення гісторыка-культурнай спадчыны, сродкаў уласнікаў ці карыстальнікаў каштоўнасцей і кампенсаций за шкоду, прычыненую каштоўнасцям.

Немалаважна тое, што дзейнасць па зберажэнні, аднаўленні і памнажэнні гісторыка-культурных каштоўнасцей прадугледжана заахвочваць ільготным крэдытаваннем і падаткаабкладаннем.

VI. Адказнасць за парушэнне заканадаўства аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны. Таксама вельмі важны раздзел. Савеці перыяд беларускай гісторыі дае столькі прыкладаў варварскага знішчэння помнікаў нацыянальнай культуры, колькі, відаць, не было за ўсю папярэднюю гісторыю. Але не было ніводнага выпадку пакарання варвараў па законе, не было ніводнага судовага працэсу.

Законапраект прадугледжвае жорсткія меры за прычыненне шкоды культурна-гістарычным каштоўнасцям. Пры асабліва цяжкіх выніках злачыннай дзейнасці (немагчымаць аднаўлення страчанага) — пазбаўленне волі на тэрмін да 10 гадоў.

VII. Выключнасць заканадаўства. У сувязі са значнасцю гісторыка-культурнай спадчыны сапраўднае заканадаўства вало-

дае выключнасцю. Гэта значыць, што ва ўсіх выпадках, якія звязаны з аховаю і зберажэннем гісторыка-культурнай спадчыны, сапраўднымі з'яўляюцца палажэнні, прадугледжаныя гэтым законам.

Гэта ўдакладненне неабходнае для таго, каб падзаконныя акты, што прымаюцца на падставе закона і тлумачаць яго ў дачыненні да канкрэтных выпадкаў, не супярэчылі закону. Бо такое ў нашай заканадаўчай практыцы сустракаецца даволі часта.

I апошні, VIII раздзел. Міжнародныя дагаворы і Закон Рэспублікі Беларусь. Першы артыкул раздзела канстатуе, што закон распрацаваны з улікам міжнародных пагадненняў, канвенцый і рэкамендацый і не супярэчыць палажэнням, якія ў іх заключаны.

Другі даводзіць, што, калі палажэнні міжнародных дагавораў, пагадненняў, канвенцый (гэворка, трэба думаць, ідзе аб дакументах, якія могуць з'явіцца ў будучым) не адпавядаюць узроўню патрабаванняў гэтага закона і знікаюць яго, дык яны з'яўляюцца несапраўднымі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь.

Як бачым, законапраектам «Аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны» не абмяжоўваецца ініцыятыва любой юрыдычнай ці фізічнай асобы ўкладваць сродкі, энергію, талент у справу зберажэння, аднаўлення, памнажэння гісторыка-культурнай спадчыны, вельмі нязначна абмежаваны колы патэнцыяльных уласнікаў ці карыстальнікаў гісторыка-культурных каштоўнасцей. З-за прапанавана арганізаваць жорсткі кваліфікаваны, падначалены толькі рэспубліканскай заканадаўчай уладзе, кантроль за выкананнем патрабаванняў закона, міжнародных пагадненняў і метадычных правілаў. Разам з тым, асноўнай мэтай законапраекта з'яўляецца стварэнне ў рэспубліцы такіх грамадска-прававых і эканамічных адносін (праз пэўныя льготы і заахвочванні), пры якіх валоўца гісторыка-культурнай каштоўнасцю, укладваць у яе сродкі, выконваць на ёй метадычна абгрунтаваныя работы будзе матэрыяльна выгадна.

Без гэтага, без чалавечага клопату і дагляду, гісторыка-культурныя каштоўнасці самі сябе не ўратауюць.

Што ж датычыць свядомых ці несвядомых парушальнікаў закона, метадычных патрабаванняў ці іншых неад'емных умоў захавання гісторыка-культурнай спадчыны, то законапраект непасрэдна ўтрымлівае механізм прымянення санкцый, гэтак жа сама як і наогул увесь механізм свайго дзеяння.

У такім выглядзе закону не патрэбны будучы шматлікія існуючыя зараз ведамасныя і іншыя інструкцыі, абгрунтаванасць і юрыдычная моц якіх можа быць пастаўлена пад сумненне. Дарэчы, такія сумненні часта бываюць не без падстаў, таму што закон, які ўтрымлівае толькі агульныя палажэнні, можа тлумачыцца так, як гэта больш зручна таму, хто яго тлумачыць. Нікае ведамства не можа не паддацца такой спакусе.

Зразумела, што прыняцце законапраекта запатрабуе ўнясення адпаведных змен у крымінальны і адміністрацыйны кодэкс Рэспублікі Беларусь. Такія ўзаемна-адпаведныя змены ў заканадаўстве даюць большыя гарантыі эфектыўнасці яго прымянення.

У адрозненне ад існуючага

Закона Беларусі аб ахове і выкарыстанні помнікаў гісторыі і культуры законапраект ахоплівае праблемы не толькі матэрыяльнай, але і духоўнай гісторыка-культурнай спадчыны, першынню ўводзіць ва ўжытак крытэрыі адбору гісторыка-культурных каштоўнасцей, а таксама новую сістэму іх класіфікацыі. Пры гэтым аўтары законапраекта сустрэліся са значнымі цяжкасцямі, таму што рэгламентацыя правоў і абавязкаў юрыдычных і фізічных асоб у дачыненні да з'яўленняй культуры не мае аналагаў ні ў заканадаўстве Саюза ССР, ні ў заканадаўстве суверэнных рэспублік. Акрамя таго, практыка ўліку і зберажэння духоўнай спадчыны ў нашай краіне амаль адсутнічае. З гэтай прычыны аўтары былі б вельмі ўдзячны за парады, меркаванні і прапановы на гэты конт.

Аўтары просяць кожнага, хто хацеў бы выказацца наконт законапраекта і наогул праблемы аховы і зберажэння гісторыка-культурнай спадчыны, накіраваць свае водгукі на адрас пастаяннай Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны, альбо Міністэрства культуры Беларусі.

П. В.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

З ПОШТЫ «ЛІМА»

Каму на Бярэсці жыць добра

Запрашаю, спадарства, заглянуць у жытло сучаснага выкладчыка інстытута. Заходзьце, заходзьце праз абшарпаныя дзверы інтэрната на Дзяржынскага, 3, смела круціце турніет, снажыце вахцёрцы якое-небудзь прозвішча і смела ўваходзьце. Вы падняліся на другі паверх. Значоўны па шырыні праём лесвічнай пляцоўкі, калідор — што ўшыр, што ўвысь. Нібы ў пародзе высечаны ход. А ў калідоры збоч — дзверы, дзверы... Па колькасці дзвярэй гэты інтэрнат займае, мабыць, першае месца не толькі ў Бярэсці, у далёнім кутку прыкметна сямейнага побыту — ля дзвярэй дзіцячыя веласіпеды, хатнія пантофлі, цыноўні. А дзе гэтага няма — там жывуць, найхутчэй, халасцячкі-студэнты — па чатыры-пяць-шэсць-сем у кожным панці.

Пагрукаемся з вамі ў дзверы. Прабачайце, Мікалай Іванавіч, гэта не ўлады. Іх не дачакаешся. Проста так, людзі прагнуць інфармацыі. Так што ў нас у інтэрнаце нібыта музей, а я экскурсавод.

Але раскажаць вам, шануюны чытач, не давядзецца шмат, усё і так бачна. Вузкі пенал паноя, стаяць два салдацкія ложка, дзве тумбачкі, далей у нутку прыкметна жытла чалавека разумовае працы — пісь-

мовы стол з настольнай лямпай, кніжкі на сталі і на паліцах. Пры сталі чорна-белы тэлевізар. Усё. Тут Мікалай Іванавіч жыў ужо восем год. Склад сям'і — пяць чалавек.

Зайдзіце ў другія панці настаўнікаў — будзьце пэўныя, вам не адкрыюцца аазісы ў гэтай пустыцы страчаных надзей на людскае жыццё. Кухань дзве на паверх. Кожны дзень па некалькі разоў мусова выкладчыку тапаць, ведама, у спартыўным насьцюме, з кухні, трымаючы перад сабою свой хлеб надзёны на сёння — чайнік ці наструлю з паранай бульбай, патэльню з рэшанай ці шыварнамі. Пасля гэтага шэсця па калідоры вымагае многа такту ўзысці на кафедру і давесці тым хлопцам, з кім шчэ нядаўна аспрачваў крайнюю злева канфорку на газавай пліце, што зтымем слова «дзяк» знаходжальны срод карнявых марфемаў індаеўрапейскай прамовы.

А пры праклятым цары, між іншым, хоць і несалодна жылося на Беларусі, але ўсё ж бачны быў на ніве адукацыі рацыянальны пачатак. Я маю на ўвазе той першы вышэйшы ліцэй на тэрыторыі Паўднёва-Заходняга краю, што меркавалі адчыніць у 1905 годзе. Дык вось, плана-

валася пабудаваць пры ім найперш дом для выкладчыкаў.

Ёсць яшчэ адзін інстытут інтэрнат на вуліцы Леніна. І там тая ж карціна. Калі ёсць жаданне, я павяду вас да старога, патрабуючай ужо даўно капітальнага рамонту будыніны, дзе месцілася яшчэ калісьці духоўная семінарыя, побач з якой вы ўбачыце новенькі прыгажун-корпус, узведзены ўдарнымі тэмпамі за два гады. У ім раснашоў факультэт пачатковага ваеннага навучання. Яшчэ нядаўна БМП сталі проста пад воннамі, у двары, цяпер баявыя машыны пастаўлены ў капітальныя боксы. Пад час заняткаў на пляцы пад воннамі гукаць зычныя каманды. Замест дома для выкладчыкаў, замест яшчэ аднаго корпусу для інстытута, дзе заняты ідуць у дзве змены, пабудавалі гэты пекны будынак — мілітарнае пляцае прадстаўніцтва ў адукацыі. Па чым загадае ён быць пабудаваны? Па загадае прадстаўніцтва яе вялікасці Сістэмы.

Але вернемся да педагагічных спраў. І калі ты малады, вучышся ў старшым класе, марыш быць настаўнікам, як растлумачыць табе, чаму цяперашняя ўлада так блага ставіцца нават да настаўніка настаўнікаў?

Выкладчыкі і супрацоўнікі Брэсцкага педінстытута вырашылі, што цярэць гэтую кожнадзённую абразу больш няма ян, і напісалі пра свае бяdotы ў Вярхоўны Савет, у мясцовыя органы ўлады. У пісьме было адзначана, што апошнім часам з-за рэзкага скачка цен на кватэры стала катастрафічным і без таго тупіковае становішча студэнтаў і выкладчыкаў Брэсцкага педагагічнага інстытута з жыллем. 1 600 студэнтаў, маючых патрэбу ў інтэр-

наце, не могуць быць забяспечаны месцамі, 71 выкладчык і супрацоўнік стаяць у чарзе на атрыманне кватэры, з іх не ўсе могуць быць забяспечаны панком у інтэрнаце. Самыя абодва інтэрнаты нагадваюць жахлівыя казармы ці работныя дамы.

Аўтары пісьма звярнулі ўвагу Вярхоўнага Савета на разбурэнне сістэмы вышэйшай адукацыі з-за нізкай аплаты працы (стаўка выкладчыка ВНУ складае каля паловы стаўкі шафёра гарадскога аўтобуса і дае магчымаць утрымацца над праграм беднасці толькі бяздзетным). Супрацоўнікі педінстытута патрабуюць перадаць ім гасцініцу АК КПБ, а з улікам сённяшняй сітуацыі і будынак АК КПБ.

Не сакрэт, што сёння партакратыя робіць адчайныя спробы прыхаваць нарабаваны ў дзяржавы грошы. Робіцца гэта рознымі спосабамі, у тым ліку і перадачай партыйнай маёмасці сумесным прадпрыемствам ці кааператывам, заснаваным партнаментурай.

Таму адзіна правільным выйсцем была б мэтавая перадача маёмасці КПБ на патрэбы адукацыі, пенсіянерам, хворым ці чарнобыльскім дзецям.

Апазіцыя БНФ даўно прапануе аддаць жарэцце народу партыйныя рэзідэнцыі ды дачы. У нас вельмі многа месцаў можа даць, напрыклад, асваенне пушчанскіх рэзідэнцый ці абноўскага гнязда калі Ракітніцы.

Мы лічым, што банкрутныя палітыкі павінны заплаціць па венселях.

Я. БЯЛАСІН, старшы выкладчык кафедры замежных моў Брэсцкага педінстытута.

ЛІТКУР'ЕР

Трохтомнік Багдановіча

Усе кнігарні рэспубліканскага аб'яднання «Белкіта», а таксама магазіны Беларускага саюза, што гандлююць кніжнай прадукцыяй, распачалі падпіску на поўны Збор твораў Максіма Багдановіча ў трох тамах. Гэтае выданне спадчыны класіка нацыянальнай літаратуры, падрыхтаванае супрацоўнікамі Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Беларускай акадэміі навук сумесна з вядучымі літаратурнаўцамі рэспублікі, акадэмічнае. У адрозненне ад папярэдняга Збору ў двух тамах, які выйшаў у 1968 годзе, яго з разгортнутым каментарыем, зваранае па першакрыніцах. Упершыню ўключаны

вершы, нататкі, рэцэнзіі і агляды М. Багдановіча, знойдзеныя ў архівах Яраслаўля, Вільні, Мінска, а таксама ў тагачасным перыядычным друку.

У першы том увайдзюць вершы, паэмы, пераклады, наследаванні і чарнабыя накіды асобных твораў. Апазданні, нарысы, артыкулы, рэцэнзіі складзюць другі том. У трэцім томе будзе апублікавана публіцыстыка, эпістальная спадчына, афарызмы, падарунковыя надпісы і творы, якія прыпісваюцца М. Багдановічу.

Збор твораў выдавецтва «Навука і тэхніка» плануе ажыццявіць у 1991—1992 гадах.

І дзіцячыя пісьменнікі — незалежныя

У Маскве прайшла ўстаноўчая канферэнцыя Незалежнай самакірэмай асацыяцыі дзіцячых пісьменнікаў краіны. У ёй прынялі ўдзел прадстаўнікі ўсіх былых саюзных рэспублік за выключэннем Прыбалтыкі і Грузіі, у тым ліку ад Беларусі — Артур Вольскі і Уладзімір Ліпскі. Абмяркоўваліся надзён-

ныя праблемы выжывання літаратуры для дзяцей ва ўмовах рынку, калі яна па сутнасці стала нікому не патрэбна, а рэкапісы кніг гадамі ляжаць у выдавецтвах.

Ганаровым старшынёй асацыяцыі выбраны Сяргей Міхалкоў, прэзідэнтам — маскоўскі паэт Раман Сеф.

Творчы семінар

з зібрані літаратурнага аб'яднання «Крыніцы», што працуе пры шотландскаму «Чырвоная змена», у панядзелак правёў крытык і літаратурназнавец Міхась Тычына. Маладым аўтарам было

цікава (і карысна) пачуць аўтарытэтнае слова пра сучасны стан беларускай літаратуры, яе намаганні ў справе нацыянальнага адраджэння, тыя задачы, якія стаць сёння перад творчай зменай.

Шлях «Дыягенаў» з Гародні

Зусім нядаўна ў Гродне выйшаў з друку калектыўны зборнік маладых паэтаў пад назовам «Шлях». Аўтары — сябры верш-гурта «Дыяген» і літаб'яднання «Наддніманскія галасы», што працуе пры Гродзенскім дзяржаўным універсітэце імя Янкі Купалы. У прыгожа выдадзенай кніжачцы спалучаюцца творы кардынальна супрацьлеглай накіраванасці, тэматыкі і ўзроўню. Аднак гэтка эклектычнасць больш-менш дакладна адлюстроўвае страка-

тасць маладой літаратуры Гродзеншчыны. Акрамя практыкаванняў сціплых пачаткоўцаў, у зборніку прадстаўлены вершы Юрася Пацюпы, Андрэя Пяткевіча, Едруса Мазыко, Юры Карэйвы — аўтараў ужо вядомых чытачу на публікацыях у рэспубліканскіх выданнях.

Дарэчы, рыхтуецца да друку наступная кніжачка — альманах «Кола». Хутчэй за ўсё, «Кола» ўбачыць свет на пачатку наступнага года.

Юры ГУМЯНЮК.

ВІНШУЕМ!

Адна са старэйшых педагогаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Ірына Цвяткава выхавала нямала таленавітых піяністаў. За заслугі ў развіцці Беларускага музычнага мастацтва прафесару І. ЦВЯТКАВАЎ нададзена званне заслужанага дзеяча мастацтваў Рэспублікі Беларусь.

Старэйшыне беларускай паэзіі Алесю ЗВОНАКУ прысвоена ганаровае званне заслужанага работніка культуры Рэспублікі Беларусь. Тым самым адзначаны яго плённы ўклад у развіццё беларускай літаратуры.

МУЗЫКА

З адраджэннем, капэла!

Людна і ўрачыста было на канцэртах фестывалю «Адраджэнне беларускай капэлы». Напярэдадні гэтай падзеі, два тыдні таму, мы змясцілі гутарку з ініцыятарам фестывалю і адным з актыўных яго арганізатараў Віктарам Скорбагатавым. Многае з таго, пра што было сказана са старонак «ЛіМа», ён уключыў у свой даклад, з якім выступіў 28 кастрычніка на пленуме праўлення Саюза музычных дзеячаў Беларусі. Гаворку аб пра-

лемах адраджэння беларускай капэлы, якое ўжо, безумоўна, пачалося — дзякуючы фестывалю, падтрымалі ўдзельнікі і грунтоўнай гутаркі за «круглым сталом», наладжанай Саюзам тэатральных дзеячаў, 29 кастрычніка. Пазаўчора фестываль завяршыўся канцэртным выкананнем оперы Р. Вардоцкага «Апалон-заканадаўца, або Рэфармаваны Парнас»... А больш падрабязна — у нашых наступных нумарах.

У Мюнхен — да новых перамог!

Не заехаўшы нават дадому, стажор ДАВТа Беларусі Марат Грыгорчык, які толькі-толькі завяршыў творчае саборніцтва на конкурсе імя М. Глінкі ў Алма-Аце, выправіўся на конкурс вакалістаў у Мюнхен. У маладога беларускага спевака ёсць падставы спадзявацца на добрыя вынікі: нядаўні выпускнік БДК, ён выступае ў

тэатры ўжо нароўні з вядучымі салістамі, мае ў рэпертуары прэстыжныя тэнаровыя партыі ў спектаклях «Яўгеній Анегін», «Чарадзейная флейта», «Травіята». А ў Алма-Аце, на глінкаўскім конкурсе, дзе паводле няпісаных законаў вядучыя месцы ці не заўжды займалі ды займаюць масквічы, М. Грыгорчык стаў лаўрэатам другой прэміі. Гэта — перамога!

Бірабіджан далёка...

Але Камерны яўрэйскі музычны тэатр пераадолеў адлегласць ад Бірабіджана да Мінска. Гастролі пачынаюцца. Восем толькі чаму нашы грамадзяне мастацтва гасцей ўспрымаюць як экзотыку? Быццам забыліся, што ў дваагоны час кампазіта-

ры Беларусі апрацоўвалі яўрэйскі музычны фальклор, што ў нас быў адметны яўрэйскі тэатр, што Беларускае радыё рэгулярна вярнула і на ідзіш... Дзеячы культуры Рэспублікі Беларусь: няўжо няма прычыны задумацца?

НАШЫ ГОСЦІ

Радзё «Свабода» ў «ЛіМе»

ВЫСТАЎКІ

80 эстампаў Генры Мура

Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі. 21 кастрычніка тут адкрылася выстава гравюр і літаграфій Генры Мура, творы за перыяд з 1949 па 1984 год. Выстава ўжо экспанавалася ў Санкт-Пецярбурзе (тады яшчэ ў Ленінградзе) і ў Маскве. Напачатку ў экспазіцыі былі і скульптуры славутага майстра, але з пачаткам пучка арганізатары вырашылі не рызыкаваць унікальнымі творами — скульптура ў адрозненне ад гравюр і літаграфій існуе ў адным экзэмпляры — і адправілі іх з Ленінграда ў Фінляндыю. Такім чынам, за тое, што гэтым разам менчукі не пабачылі, трэба дзякаваць ДКНС.

Усяго Генры Мурам створана больш за 700

эстампаў, 80 з іх прадстаўлены на гэтай выставе. Іх пры жадаванні можна разглядаць і як падрыхтоўчы матэрыял да скульптур, і як абсалютна самастойны раздзел творчасці майстра. Усё залежыць ад таго, з якімі крытэрыямі да гэтай справы падыходзіць. Аднак, несумненна, што зварот да розных графічных тэхнік — гравюра, афорт, акватывнта, літаграфія і гэтак далей не быў для славутага скульптара выпадковай з'явай.

Выставы такога характару для нашага горада пакуль што рэдкасць, раней яны ўвогуле не ладзіліся нідзе, акрамя Масквы і Ленінграда, часам у Кіеве. Гэта цудоўны падарунак для менскіх аматараў мастацтва.

А. МІХАЛЬЦОВА.

ТЭАТР

Вучыцца — не перавучацца

Акцёрская студыя створана пры Гродзенскім абласным драматычным тэатры. Ажыццяўляецца набор прэтэндэнтаў на атрыманне гэтай прафесіі; адна з першых умоў — валоданне беларускай мовай. Куратар студыі, мастацкі кіраўнік тэатра М. Разцоў лічыць, што толькі такім — натуральным — шляхам можна падрыхтаваць людзей, якія ажыццявілі б у будучыні пераход тэатра да працы на дзяржаўнай мове.

Тюгаўскія падарожжы

«Цудоўным падарожжам у ноч» пачалі 23 кастрычніка чарговы сезон беларускіх тыюгаўскіх спектакляў паводле казкі Джані Радары «Падарожжа Бланкітнай стралы» ажыццявілі рэжысёр А. Багамолаў, мастак Л. Герлаван, кампазітар — С. Картэс, акцёры В. Паўлюч, С. Дзераўцоў, А. Шабад, А. Курловіч, Л. Улашчанка, Л. Горцава... Напярэдадні адрыцця адбыўся традыцыйны тэатральны напунскі, які вёў загадчык літчасты тэатра У. Граўцоў, а рыхтаваў акцёр Ю. Вута разам з вучнямі мінскіх школ №№ 190, 196, 176, 80 і 145. Праграма адкрывалася віншаваннем першага ў гісторыі ТЮГА народнага артыста Рэспублікі Беларусь — М. Пятрова, які распавёў шануюнаму спадарству пра сваё акцёрскае падарожжа працягласцю ў шмат гадоў...

КІНО

Без дабрадзеяў і міністраў?

На працягу 1991—1993 гадоў кінастудыя «Беларусьфільм» плануе экранізаваць п'есу Янкі Купалы «Тутэйшыя»; апоўнець Я. Пархуты «Адынец» (пра лёс чалавека, які сорок гадоў хаваўся ў лесе), зняць фільм пра Кастуся Каліноўскага. Тэмы Чарнобыля крапецца фільм паводле В. Казько «Чорны бусел». Запланаваны фільмы «Род Сворага» (пра змаганне язычніцтва супраць хрысціянства на Беларусі на пачатку семнацатага стагоддзя); «Заганіце звера ў клетку» — аб падзеях у Заходняй Беларусі ў 20—40-я гады; «Маленькая беларыня» паводле У. Караткевіча; «Заклад» па-

водле А. Чэхава; а таксама «Летнія размовы з імнімі вечарамі» па сцэнарыі Г. Шпалікава, аднаго з найцікавейшых сцэнарыстаў савецкага кіно 60-х гадоў, які трагічна скончыў жыццё семнаццацігадоў таму.

На тое, каб падтрымаць нацыянальнае кіно, «Беларусьфільму» спатрэбіцца ў наступным годзе ад дваццаці да трыццаці мільёнаў рублёў (пры ўмове кошту мастацкага фільма не больш за пяць мільёнаў). Ці справіцца з выдаткамі кінастудыя без дапамогі дабрадзеяў або без фінансавай падтрымкі Савета Міністраў рэспублікі?

Ягор КОНЕЎ.

НОВЫЯ ВЫДАННІ

«Пралеска» зацвіла... восенню

Нарэшце прыйшоў да чытача першы нумар штомесячнага навукова-метадычнага ілюстраванага часопіса «Пралеска» («Дашкольнае выхаванне»), заснавальнікам якога з'яўляецца Міністэрства народнай адукацыі Рэспублікі Беларусь. Пазначаны ён жніўнем, але ў спазненні віны рэдакцыі няма: проста не спраўляецца друкарня выдавецтва «Беларускі Дом друку» друкаваць беларускія выданні.

Што тычыцца зместу, дык, думаецца, новае выданне прыйдзеца даспадобы ўсім, хто мае дачыненне да выхавання падрастаючага пакалення. Настаўнікам і выхаванцям дзіцячых садкоў і ясляў, бацькам, дзядулям і бабулям, і, канечне, самім дзеткамі, бо ёсць у «Пралесцы» і творы, адраславаныя маленькім.

ЗНАЁМСТВЫ

24 кастрычніка ў Доме літаратара адбылася прэзентацыя газеты «Культура», заснаванай Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь. Выступілі рэдактар новага выдання, пісьменніца В. Іпатава, міністр культуры Я. Вайтовіч, народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч, прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі. Прагучалі словы падтрымкі калектыву «Культуры», зычаныя поспехаў.

АДРАДЖЭННЕ

Канферэнцыя ў Гародні

З 22 па 25 кастрычніка ў Гродне праходзіла міжнародная навуковая канферэнцыя «Культура народаў Вялікага княства Літоўскага і Беларусі», у якой бралі ўдзел гісторыкі, філосафы, этнолагі, палітыкі з Беларусі, Летувы, Украіны, Расіі, Польшчы — усяго каля 100 даследчыкаў.

Арганізавалі канферэнцыю Гродзенскае абласное аддзяленне БФК, кафедра агульнай гісторыі Гродзенскага ўніверсітэта імя Я. Купалы, Гродзенская абласная краязнаўчая асацыяцыя і выканком гарсавета. Трэба адзначыць, што канферэнцыя ў Гродне сабрала невяпакдова: апошнім часам гродзенскія гісторыкі, краязнаўцы актыўна адраджаюць гістарычную спадчыну. Так, намаганнямі краязнаўчай асацыяцыі вернулі імя Т. Нарбута, адбылося ўшанаванне памяці Вітаўта Вялікага і інш.

Цяпер жа ў Гродна з'ехаліся даследчыкі гісторыі ВКЛ.

Для навукоўцаў кожная нагода дзеля сумоўя — ужо падзея. Гродзенская канферэнцыя, апроч таго, вызначалася і арганізацыйна: напярэдадні ў 3-х тамах былі выдадзены тэксты дакладаў і паведамленняў на канферэнцыі. Зборнік пад назвай «Наш радавод» (700 асобнікаў) хутка, відаць, стане бібліяграфічнай рэдкасцю.

Цешыцца, што тэматыка гродзенскай канферэнцыі будзе мець працяг. Як паведаміў на адкрыцці канферэнцыі дырэктар Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтру імя Ф. Скарыны А. Мальдзіс, у 1992 годзе мае адбыцца канферэнцыя ў Вільні — па беларуска-летувіскіх дачыненнях, а ў 1993 годзе спланавана канферэнцыя «Рым-IV» у Пінску.

СУМНА, СПАДАРЫ!

Дазвольце дадаць сваё асабістае назіранне аб цяжкім шляху вяртання беларускай мовы.

Пачалася падпісная кампанія. І вось недзе ў пачатку верасня (ці апошнія дні жніўня гэта былі — дакладна ўжо не памятаю) сустрэна ў «Добрым вечары» (газета дэмакратычнай арыентацыі) надрукаваны бланк абанемента на падпіску — на расейскай мове. Ну, разважаю, Беларусь ужо суверэнная, але толькі-толькі, не паспела рэдакцыя адрэагаваць, здараецца. Даслаў у рэдакцыю ліст з заўвагай. Чынаю. Недзе праз тыдзень — зноў на расейскай мове надрукаваны «Абанемент». Цяпер ужо ў «Народнай газеце». І ў яе рэдакцыю напісаў: маўляў, як жа так? Газета — Вярхоўнага Савета, існуе Закон аб мовах, зноў жа — суверэнна. Сорамна, спадары! Зноў чынаю. Цішыня. Ні адна, ні другая газета аніяк не растлумачылі свой учынак — ні публічна, ні ў асабістым лісце да мяне.

Але гэта не ўсё. Атрымліваю «Наша слова» (орган ТБМ) — і зноў тое самае: уся газета на беларускай мове —... а абанемент на падпіску — на расейскай (!?) І гэтая газета таксама не адрэагавала на маю п'яную заўвагу ў яе адрас.

Сумна, спадары.

А. ШПАКОУСКІ.

г. Мінск.

А КАЛІ КОШТАМ ЧЫТАЧОЎ?

Прачытаў ліст Ю. А. Якімовіча («ЛіМ» № 32) «Звартаня па дапамогу», а потым допіс М. Бохана, вучня 8 класа са Стаўбцоўскага раёна («ЛіМ» № 38) «Не пакінем на волю лёсу», і захацеў выказаць некаторыя свае меркаванні.

Сэнс майёй прапановы заключаецца ў тым, што трэба паспрабаваць выдаць гэтую НЕАБХОДНУЮ для краязнаўцаў, гісторыкаў і аматараў даўніны кнігу за кошт... будучых чытачоў. Мяркую, што мала знойдзеца такіх ахвяраванцаў, як Мікалаіч Бохан, але калі загадаць чытачы будучы упэўнены, што іхнія грошы пойдуча на выданне кнігі і гэтую кнігу ім абавязкова вышлюць, то такіх ахвярадаўцаў, спадзяюся, знойдзеца шмат. Для гэтага, я думаю, неабходна адкрыць спецыяльны рахунак у банку і весці спіс людзей, якія выслалі грошы. Спідар Якімовіч павінен рашыць, якую суму грошай трэба пералічыць на гэты рахунак, якая ўключала б кошт кнігі і будучы кошт перасылкі. Для гэтага Юрый Аляксандравіч павінен дадаткова звярнуцца праз прэсу, што ён мае намер выдаць кнігу за кошт чытачоў і надрукаваць сваю прапанову не толькі ў «ЛіМе», але ў «Віцэбскім рабочым», «Весніку Глыбоччыны», «Звездзе», «Советской Белоруссии» і г. д.

Магчыма, што гэтыя грошавыя пераказы не пакрыюць увесь наклад, бо калі асобнікаў кнігі будзе выдадзена — столькі павінна і быць заанчаўкаў, напрыклад, папрасіць дапамогі ў якога-небудзь прадпрыемства, пашукаць іншага фундатора.

Уладзімір СКРАБАТУН.

г. Вентспіс.

ІМЯ НЕ ДАПАМАГАЛА

Нядаўна прачытаў на 16 старонцы пад рубрыкай «Доля праўды» («ЛіМ» № 36) пра смерць лектара Ніны Мікалаеўны, якая да 1989 года звалася Леніна Мікалаеўна, а да 1957 года — Сталіна Мікалаеўна.

А мае імя Віля (ВІЛ) сапраўды звязана з імем У. І. Леніна. Я нарадзіўся ў 1933 годзе ў Мінску 22 студзеня — раней гэта быў нерабочы ленінскі дзень. Хоць пры нараджэнні разам з рэкамендаваным для народжаных у гэты дзень хлопчыкаў імем ВІЛ атрымаў ад раддома ў прыздва дзіцячыя канверты, лёс пакуль не пеціць мяне, а імя нават пры гаротным становішчы не памагала мне дамагчыся справядлівасці. Зрэшты, поўнае імя ўзяў сабе Вільям.

Вільям АСТРЫНСКІ.

г. Мінск.

НІХТО, АКРАМЯ НАС САМІХ

Мяркую, што няма патрэбы пераконваць некага ў тым, што «ЛіМ» у яго сучасным стане — адно з лепшых беларускамоўных выданняў. На сваіх старонках штотыднёвік адлюстроўвае не толькі літаратурна-мастацкія з'явы, але і ўважвае ў нашай памяці багацце шматвяковай гісторыі Беларусі, абмяркоўвае сучасныя вострыя праблемы беларускага Адраджэння. Ён умацоўвае духоўныя сілы беларусаў, будзіць нашу нацыянальную свядомасць, растапляе лёд нацыянальнага нігілізму. «ЛіМ» сёння патрэбен не толькі творчай інтэлігенцыі, але і кожнаму беларусу.

Але далёка не да ўсіх беларусаў даходзіць голас «ЛіМа». І пакуль гэта будзе прадаўжацца, марна будучы прападаць многія намаганні. Дык хто ж даваць гэты голас да ўсіх? Ніхто, акрамя нас саміх. Я заклікаю ўсіх чытачоў зняцца актыўным распаўсюджаннем падпіскі на «ЛіМ» сярод свайго акружэння — моладзі і сталых. Няхай у 1992 годзе «ЛіМ» стане здабыткам беларускага народа! Няхай іжны далучыцца да нашага кола аднаго ці некалькі чытачоў — і ён паспрыяе святой справе беларускага Адраджэння!

Л. КУСТАЧ,

чытач «ЛіМа», настаўнік, п. Умба Мурманскай вобл.

Наш суразмоўца расказвае, што скончыў чатыры класы беларускай школы ў вёсцы Неўзучча. З пятага класа школу ўжо перавялі на расійскую мову навучання. Школы пераводзілі на расійскую мову ў 1935—36 навучальным годзе. Супастаўляем архіўныя весткі аб скліканні вясной 1934 года спецыяльнай камісіі з супрацоўнікаў Смаленскага аблана па даследаванні беларускіх школ з мэтай вывучэння «целесообразности их существования». Ці няма сувязі паміж працай камісіі ды пераходам школ на расійскую мову навучання?

Смаленск мае даўнюю гісторыю. На жаль, найменей асветлены перыяд, які ўмоўна можна было б назваць «беларускім», — XIV—XVI стагоддзі. Болей пашэнціла ранейшаму перыяду, захаваліся некаторыя архітэктурныя помнікі. Вялікая колькасць кніжак пра Смаленск таксама мала прасвятляе чытачу паралель Смаленск—Беларусь, бо напісана пераважна з пазіцыі расійскай вялікадзяржаўнай гістарыяграфіі. У 20-я гады паміж Смаленшчынай і БССР паступова наладжваліся плённыя навуковыя і культурныя кантакты, але ўсё па вядомых пры-

чынах перарвалася. Таму 20-я і 30-я гады забыты не меней за ранейшыя гады і стагоддзі, хоць і жывыя яшчэ некаторыя сведкі той эпохі.

Пра Смаленск можна гаварыць шмат, але мы абмяжземся толькі беларускімі мясцінамі горада, тым, што звязана з Беларуссю.

СМАЛЕНСКІЯ СЦЕЖКІ «ВЫБРАНЕЦКІХ ШЫХТОЎ»

Распытваем пра атмасферу ў школе, пра настаўнікаў, пра вучэбны працэс (Пётр Андрэвіч—былы настаўнік). Высветляецца, што адносіны людзей да беларускай школы былі нармальныя (на суперак шматлікім архіўным дакументам) і спакойныя, вучыліся па беларускіх падручніках, па-беларуску выкладалася толькі частка прадметаў. Чаму злівідалі беларускую школу, Пётр Андрэвіч не ведае, як, дарэчы, не ведаў ніхто з сялян, бо ў іх не пыталіся.

Пытаемся ў нашага суб'ядседніка, кім жа ён сябе лічыць — па нацыянальнасці? Адказвае, што па пашпарце—рускі. Да ведаліся мы, што і жыхарам былое вёска Неўзучча ў пашпарты пісалі «рускія»... «А Беларусь там...» — паказвае Пётр Андрэвіч нам рукою ў бок лесу.

І іншыя сустрэчы і размовы пацвердзілі, што «менавіта адміністрацыйная мяжа вызначае ў заходняй Смаленшчыне і мяжу нацыянальную». Пачатак такога размежавання сягае ў 20—30-я гады нашага стагоддзя.

Пётр Андрэвіч правёў нас да бабулі, якой ужо за 90 год. Але размовы не адбылося. «Ці мне ўжо гаварыць, калі паміраць трэба? Ня буду гаварыць і ўсё...» Шкада. Бабулька вельмі жвавая і, як кажуць людзі, «яшчэ пра пана помніць».

Заходзім у вясковую бібліятэку. Бібліятэкарка ведае ад маці шмат старых песень. Гэта нас і цікавіць. Ляхцеева Марыя Васільеўна (1939 г. н.) спявае нам шмат сапраўды аўтэнтычных песень. Усё старанна запісваем на магнітафон. Яна ж нам раіць паехаць у Одрына да яе сяцёр, якія, па яе словах, маглі б наспяваць значна болей. Чуюм, што Марыя Васільеўна паспрабуе гэтым летам наладзіць у Магільні Купалле, якое тут ужо моладзь не ведае і не святкуе. Успамінае сваё юнацтва, калі яшчэ і Купалле было, і песні купальскія, пятроўскія, калядныя ды іншыя...

Пётр Андрэвіч успамінае, што ў 30-х існавала беларуская школа і ў вёсцы Тур за тры-чатыры кіламетры ад Магільна. Зарэз яе няма. Цікавая дэталі: жыхароў суседняй вёскі Пяскі ён, смеючыся, называе «маскалямі». Тлумачыць, што там жывуць пераважна людзі са стараверы,

чынах перарвалася. Таму 20-я і 30-я гады забыты не меней за ранейшыя гады і стагоддзі, хоць і жывыя яшчэ некаторыя сведкі той эпохі.

Пра Смаленск можна гаварыць шмат, але мы абмяжземся толькі беларускімі мясцінамі горада, тым, што звязана з Беларуссю.

Побач з вакзалам стаіць царква Пятра і Паўла. Датуецца XII стагоддзем. Добра адрэстаўраваная. Гэтым часам датуецца і яшчэ адна смаленская царква—Міхаіла Архангела, альбо Свірская. Але ўсё-такі сённяшні Смаленск не такі ўжо і стары. Пераважная большасць архітэктурнай даўніны датуецца XVII стагоддзем, г. зн. пасля далучэння яго да Расіі. Гарадская каменная забудова болей «маладзейшая», гэта пераважна мадэрн канца XIX—пачатку XX стагоддзя.

У адрозненне ад суседніх гарадоў у Смаленску кідаецца ў вочы захаванасць гістарычнага ядра, архітэктурная цэльнасць і завершанасць цэнтральнай часткі горада. Рэшткі мадэрну і архітэктуры XVII стагоддзя не горшым чынам спалучаюцца са «сталінскай» забудовай і пазнейшай.

Аблічча Смаленска фарміруюць найперш Успенскі Сабор, які ўзвышаецца над горадам, і цагляная сцяна крэпасці, якая з невялікімі прырэзамі і зараз акружае гістарычную частку горада.

Спачатку аглядаем вялізны Успенскі Сабор. Уражвае і вонкавае, і ўнутранае ўбранне. Сабор быў пабудаваны ў 1740 годзе ў памяць абароны ад войскаў Рэчы Паспалітай у 1609—1611 гадах. На сценная шыльда яшчэ царскіх часоў апавядае, што тут, на гары ў Саборы, абаронцы знайшлі апошні бастыён. Але каб не здацца ворагу, падпалілі запасы пороху ў падземлі. Ад выбуху загінулі і самі. У памяць аб гэтых падзеях на гэтым самым месцы і быў закладзены ў 1677 годзе сённяшні Успенскі Сабор. Трохі пазней была пабудавана званіца.

«Смаленск з цаглянай сцяной»

якія сюды перасяліліся з Расіі. Мясцовае, аўтэнтычнае насельніцтва гэтак называлася тут перасяленцаў-стараверы.

Час бяжыць, і ў Одрына мы ўжо не паспяваем. Мусім вяртацца да месца сустрэчы з другой часткай групы.

4 мая

Смаленск

Апошні дзень нашае вандроўкі. Навор'е нарэшце нам спрыяе...

(Заканчэнне. Пачатак у № 43 за 25 кастрычніка).

захоплены. Польшка-беларуска-жмудзінскае войска ў 1611 годзе зрабіла падмуры некалькі падкопаў і паравалімі зарадамі разбурыла ў некаторых месцах непрыступныя сцены, пасля чаго ўварвалася і захапіла горад.

Смаленск «окончательно и бесповоротно» быў далучаны да Маскоўскай дзяржавы ў 1654 годзе. Непрыхільная да Масквы частка насельніцтва была выселена, будынкі ратушы—сімвала магдэбургскага права, гандлёвых радоў, езуіцкага калегіума, касцёлаў былі ў розныя часы разбураны. Ад праўі «польскасці» не засталася і следу. І толькі экскурсаводы сёння апавядаюць турыстам пра «вековую борулю смольян против польско-литовского ига и за воссоединение с матерью-Россией». Беларусі ж месца ў гісторыі Смаленска і Смаленшчыны не знаходзіцца зусім. Хаця, можа, часткова і таму, што беларускага бракуе і на самой Беларусі.

Праўда, яшчэ ў тыя ж 20-я гады было трохі іначэй, калі ў смаленскіх музеях існавалі нават беларускія аддзелы і пастаянныя экспазіцыі, а некаторыя навукоўцы, як, напрыклад, С. Шыраеў, займаліся вывучэннем беларуска-расійскіх узаемаўплываў на Смаленшчыне.

Ад Успенскага Сабора рушым угору па Вялікай Савецкай вуліцы—яна раней і сёння з'яўляецца як бы цэнтральнай у гістарычнай частцы горада. Вуліца ідзе ад Дняпра і выходзіць на плошчу Смірнова, на якой да пачатку 30-х гадоў стаяла галоўная гарадская вежа-брама—Малахаўскія вароты. Менавіта на Вялікай Савецкай месціліся важныя гарадскія ўстановы ў царскія часы і ў 20—30-я гады. Толькі сёння вуліца страціла былое значэнне.

Вось першая «сустрэча» — будынак Смаленскага сельскага сападарчага інстытута. У 20-х у гэтым доме размяшчаліся службы Беларускай вайскавой акругі, тут ладзіліся і шматлікія культурныя мерапрыемствы для чырвонаармейцаў, сярод якіх было, дзякуючы тэрытарыяльнаму прынцыпу фармавання войска, шмат беларусаў. У тыя часы і культурная праца сярод іх вялася часам па-беларуску. Гэты дом памятае вечарыны творчасці беларускіх паэтаў і пісьменнікаў, выступленні артыстаў. У гэтым будынку працаваў Кандрат Крапіва, некаторыя іншыя вядомыя беларусы. Тут, між іншым, выходзіла газета акругі «Красноармейская правда», якая час ад часу змяшчала і беларускія вершы. У пачатку 30-х газета выходзіла паралельна і на беларускай мове—«Чырвонаармейская праўда». Размяшчаўся тут і Дом чырвонаармейцаў, у ім адбываліся канцэрты і вечарыны з выступленнямі паэтаў-чырвонаармейцаў Барыса Мікуліча, Я. Ліманаўскага, Язэпа Васілеўскага...

Суседні дом—сённяшні «Дом кнігі», таксама частка беларускай гісторыі. У 20-я гады тут знаходзілася Беларуска секцыя пры губана, якая займалася справамі беларускіх школ на Смаленшчыне. У гэтай установе працавалі Т. Агейчык, В. Ганчароў, Гамаліцкі, М. Ражнова... Мы амаль нічога не ведаем пра іх. Куды завёў іх жыццёвы шлях? Вядома толькі, што першы ў 1926 годзе пераехаў у Менск. Ён жа перадаў у Інстытут беларускай культуры складзены пад час працы ў Смаленску краёвы слоўнік. Куды ж падзеўся чалавек і складзены ім слоўнік? Другі—змяніў на пасадзе загадчыка секцыі Т. Агейчыка, напрыканцы 20-х гадоў быў кіраўніком Беларускага зямляцтва ў Смаленску, да сярэдзіны 30-х яго след у Смаленску, але з 35-га гэты след абрываецца. Адное можна сказаць пра ўсіх — яны былі неаб'якавыя да культуры Беларусі і, чым маглі, служылі ёй.

У АДНУ З АПОШНІХ СУСТРЭЧ...

Збочваем з Вялікай Савецкай на вуліцу Леніна і рушым у бок плошчы перад абкомам партыі і абласным Саветам. Побач з абласным краязнаўчым музеем — трохпавярховы будынак, на першым паверсе якога крама «Ленок». На пачатку стагоддзя будынак называўся Домам Ранфта (імя ўладальніка). Але для нас важней тое, што ў Доме Ранфта знаходзілася кантора «Товарищества Л. Дубейковскаго», якое займалася пабудовай жылых і грамадскіх будынкаў. Сёння ніхто не ведае ў Смаленску і мала хто ведае на Беларусі што-калечы пра Лявона Дубейкаўскага. Ён жа быў беларускім паэтам і архітэктарам, дзеячам беларускага нацыянальнага руху. Мала каму вядома творчасць Дубейкаўскага, але ўсё ж ён пашанцаваў, бо як архітэктар і будаўнік ён невядомы зусім. Гэты чалавек пражыў у Смаленску з пярэрамі ад 1896 да 1909 года. Ім быў пабудаваны адзіны ў горадзе мураваны касцёл, шэраг прыватных дамоў для знатных людзей Смаленшчыны, цэрквы ў Ярцаве, Манастыршчыне, будынак «казначейства» ў Вязьме, будынак пошты ў Смаленску...

Нарэшце мы выйшлі ў «сэрца» старога

прычыны процідзеяння смаленскіх улад газета не пачыла свету.

За будынкам абкома партыі знаходзіцца пединститут. Ён ўваходзіць у шэраг выступаў Янка Купала. Мы згадваем, што калісьці, на пачатку тых жа 30-х, у гэтым будынку працавала і беларускае аддзяленне рабфака. Відаць, у гэтых жа сценах вучыліся студэнты тады яшчэ Смаленскага ўніверсітэта, якія заклалі Беларускае зямляцтва. Пра яго вядома не шмат. Архіўныя дакументы паказваюць, што на культурную дзейнасць гэтага зямляцтва Народны камісарыят асветы БССР выдзяляў грашовыя датацыі.

З плошчы ідзем у гарадскі парк культуры і адпачынку, што таксама побач. Калісьці, у царскія часы, ён называўся Лапацкімі садам. Праходзім міма старога помніка героям 1812 года і тагачасных гармат, што ўстаноўлены побач. Праз невялікі стаў праходзім маленькім мостам. Дарэчы, калісьці на гэтым месцы стаяў бетонны масток, які быў пабудаваны пад кіраўніцтвам Лявона Дубейкаўскага. Праз парк цягнецца мур крапасці, стаяць вежы. Тут жа мемарыяльная шыльда на месцы колішняга пралому сцяны «польско-литовскими завоевателями»...

Наш апошні пункт — каталіцкі касцёл. Ідзем да яго ўздоўж сцяны. Касцёл з чырвонай цэглы. Пабудаваны ў 1898 годзе пад кіраўніцтвам усё таго ж Лявона

Ва ўтульнай маладзечанскай хаце на вуліцы Чыстай жыві і працаваў больш за сорок гадоў унук вядомага беларускага гісторыка, археографі, этнографі, фалькларыста і педагога Юльяна Фаміча Крачкоўскага (1840—1903) — Дзмітрый Мікалаевіч Крачкоўскі. У гэтым сціплым, высакародным чалавеку адчуваўся культура інтэлігента старога фармацыі. Заўсёды акуратна апрануты, пачцівы ў гутарцы, ашчадны ў слове, ён прыцягваў да сябе ўвагу. Не раз і я сустракаў гэтага чалавека на вуліцы, што поруч з краязнаўчым музеем у Маладзечне. Прыкладваючы руку да сэрца, ён ветліва схіляў галаву. Я яшчэ не ведаў яго прозвішча, але толькі чуў адно слова — мастак. Яго жыццёвая замкнёнасць адцягвала сустрачку з ім. Аднак гутаркі з мастаком Крачкоўскім далі мне зразумець яго духоўны свет і нават знайсці адказ на яго пэўную замкнёнасць. І вось ён памёр, памёр ці не апошні мастак нашай віленскай школы.

У адну з апошніх сустрач мы гаварылі з дзядзькам Змітрам пра яго дзеда, якая адзначыла 150-годдзе з дня нараджэння. Мой субяседнік паціскаў плячыма, бо, маўляў, яны ў жыцці разышліся: дзед памёр, а ўнук яшчэ не нарадзіўся. На маё пытанне, што яго паклікала ў Маладзечна, ён адказаў: «У Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі выкладаў мой дзед, тут ён пісаў свае працы па этнаграфіі і тут нарадзіўся мой бацька Мікалай Юльянавіч, некалі вядомы ў Расіі ваенны хірург. Словам, тут мае карані». Рука Змітра Мікалаевіча пацягнулася да старадаўняга настольнага гадзінніка, што і цяпер яшчэ цікаў.

— Гэта падарунак майму бацьку за складаную аперацыю, якую ён выканаў у Пецярбурзе нейкай саноўнай асобе, ці не з акружэння цара.

М. Ю. Крачкоўскі жаніўся позна, купіў хутарок Чаркасы, што каля Крэва, там і нарадзіўся ў 1910 годзе Змітра Мікалаевіч. Бабуля мастака, Ганна Антонаўна, з роду Пшчолкаў. Письменнік Аляксандр Пшчолка быў яе стрыечным братам.

Неяк разглядалі з мастаком яго сямейны альбом. Яшчэ раз пераказваю, які гэта быў цікавы род. Вось яно, знаёмае аблічча Ігната Юльянавіча Крачкоўскага, акадэміка АН СССР, буйнейшага вучонага — ўсходазнаўцы, заснавальніка арабістыкі ў Савецкім Саюзе.

— Гэта мой дзядзька Ігнат. Захоплены быў прадметам свайго даследавання, шмат вандраваў па свеце. Але ж ён быў вельмі прымхлівы. Гэта, можа, ад яго бацькі, які спецыяльна займаўся беларускімі прымхамі, як помнікамі духоўнай культуры. Ва ўсякім выпадку яго абодва сыны самі жылі пад прымхамі. Ні адзін, ні другі не цярпелі, каб у хаце перастаўлялі прадметы, з якімі яны

даўно жыліся, прывыклі. Трэба ж было таму дзядзькам зламалася ў крэсла ножка, падточаная шашалем, акадэмік падняўся з падлогі і перапалохана сказаў, што гэта канец і яго жыцця, раз крэсла не вытрывала. І сапраўды, прымхлівы вучоны праз колькі дзён памёр.

— Чуў, што ваш дзядзька Ігнат быў у коле сяброў Браніслава Эпімаха-Шыпілы?

— Так, ён з удзячнасцю адклікаўся пра свае сустрачкі са старым беларускім прафесарам. Здаецца, на яго кватэры адбылося спатканне і з Янкам Купалам, але гэты падрабязнасці мне невядомыя. Адно ведаю, што праз арабістыку пад уздзеяннем Б. Эпімаха-Шыпілы Ігнат Крачкоўскі дайшоў і да татарскага пісьменства на Беларусі. Ён выявіў і апублікаваў чатыры татарскія творы на беларускай мове, пісаных арабскімі літарамі. Потым вучоны адшукаў у Пскове унікальнае манускрыпт арабістыкі на беларускай мове, які датуецца паміж 1688 і 1692 гадамі.

Пра Ігната Крачкоўскага я гутарыў са Змітрам Мікалаевічам у 1983 годзе, калі адзначыўся 100-гадовы юбілей вялікага вучонага, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі СССР. Гэта ён ва ўмовах блакаднага Ленінграда ратаваў навуковыя і культурныя каштоўнасці ў інстытутах, музеях, бібліятэках Акадэміі навук і быў узнагароджаны ордэнам Леніна. Дапамагала яму і жонка Вера Аляксандраўна Крачкоўская (з роду Уладзікіных), доктар філалагічных навук, галоўны рэдактар часопіса «Эпиграфика Востока».

Маладзечанскі пляменнік-мастак паказвае фатаграфію дзядзькі Ігната.

— Тут яму 43 гады. А вось ён у дачным пасёлку акадэмікаў Камарова пад Ленінградам. А гэта яго рабочы пакой, за сталом ён сядзіць над арабскімі пісьмамі. Ну і вось тое зашчаснае крэсла... На сценах шмат было малюнкаў, партрэтаў. На самым відным месцы — фотаздымак майго бацькі. Мой бацька быў старэйшым, скончыў Пецярбургскую ваенна-медыцынскую акадэмію і дапамагаў малодшаму брату. Як ваенны ўрач, бацька часта мяняў месцы службы, але пры першым зручным выпадку браты спыталіся адзін аднаму насустрач.

Саме цяжкае для мяне было перайсці да асобы самога Змітра Мікалаевіча, як мастака.

— Я вучыўся ў мастацкай школе пры Віленскім універсітэце. Са мной вучыліся вельмі самабытныя людзі, таленавітыя мастакі, скажам, такія, як К. Чурыла, Л. Дабжыньскі, Л. Сляндзінскі. Мая лепшая памяць і ўдзячнасць — прафесар Фердынад Рушчыц. Нас вучылі рэалістычнаму мастацтву,

можа, крыху і старамодна, але яно мне мілае. Зараз гэта сярэд моладзі не цэніцца. Я сам любіў пісаць гарадскія пейзажы Вільні, родныя мясціны каля Крэва. Люблю нашу беларускую этнаграфію.

— З кім яшчэ сустракаліся ў тыя часы?

— Нечакана для сябе я сышоўся з цудоўным фотамайстрам Янам Булгаком, быў у яго майстароўні-лабараторыі. Ведаў Язэпа Драздовіча і некаторых іншых мастакоў. Найбольшым маім бодем было самагубства маладога і вельмі таленавітага К. Чурылы. У яго асобе Беларусь страціла тое, чаго ёй у мастацтва так не хапала, — нацыянальнае гарэне.

Мастака Крачкоўскага не абмінуў злавесны 58-ы артыкул («чужды элемент»), яму далі 25 гадоў каторы. Сядзеў у лагерах на поўначы (Варкута, Інта). Потым працаваў настаўнікам малявання ў школах Мядзельшчыны, Маладзечна. Завяршыў свой шлях, як мастак, у Маладзечанскай рэспубліканскай друкарні «Перамога».

І вось нядаўна апошня інфармацыя пра мастака з'явілася ў Маладзечанскай газеце: «Памёр былы работнік друкарні...» Стрываў колькі дзён і пайшоў я да сваякоў нябожчыка. На двары застаў чалавека, які з удзячнасцю гаварыў пра Змітра Мікалаевіча, што замяніў яму бацьку. Мяне хвалявала спадчына мастака, бо ведаў, што многае ён знішчыў, як абылгане.

— Зараз пакажам, што ў нас захавалася, — сказаў Станіслаў Станіслававіч. Яго жонка, Тацыяна Казіміраўна, вынесла аднекуль з патаемнага месца некалькі дзесяткаў твораў, а потым яшчэ два жывапісныя партрэты. Разам разглядаем ацалелае: серыя «Вулічкі Вільні», бераг Віліі ў Вільні, вёскі Букатыя, Дзесятнікі, «Рыбаловы», «Партрэт старога жанчыны», «Млын» і іншыя.

Думаў я пра тое класічнае «напісанае — застаецца». Тут будзе дарэчы «намалёванае — застаецца». Гэты выпадак са спадчынай забытага мастака, толькі сцвердзіў мяне ў прыемнай думцы, што не ўсё «пайшло ў пясок». А неўзабаве сям'я Станіслава Станіслававіча знайшла і той стары сямейны альбом, пра які я ўжо пісаў гадоў дзесяць назад. Усё гэта будзе перададзена Скарынаўскаму цэнтру АН БССР.

Хочацца сказаць: «Даруй, Змітра Мікалаевіч, што не так часта заходзілі да цябе, як належала б, але твая спадчына, твае ўспаміны для нас застануцца добрай памяццю». Аблалася апошня галіна некалі моцнага і пладаноснага дрэва роду Крачкоўскіх.

Генадзь КАХАНОЎСКІ.

Капліца на цвінтары ў Смаленску.

Смаленска — невялікі, стары і прыгожы парк Блоння. Перад паркам плошча Леніна і на ёй, як усюды, абком. Здавен усё больш менш важкія падзеі ў жыцці горада адбываліся на Блонні: і рэвалюцыі, і дэманстрацыі, і шмат чаго іншага. Тут жа адзіны ў горадзе будынак тэатра, які, дарэчы, у Смаленску 30-х было ажно 5. Побач з паркам і будынак колішняга Дваранскага Сходу, сёння ў ім — Канцэртная зала абласной філармоніі. Дом гэты славыты: 1 студзеня 1919 года менавіта тут была абвешчана БССР. Аб тым, якая жорстка ідэйная барацьба паміж касмапалітычнымі большавікамі Мясніковым, Кнорыным, Рэйнгольдам, Пікелем ды іншымі, і з другога боку беларускімі камуністамі Жылуновічам, Чарвяковым ды іх аднадумцамі, папярэднічала гэтому абвешчэнню, напісана шмат. На жаль, дагэтуль толькі не напісана, што ў тым жа будынку ўвесну 1918 года размяшчалася аддзяленне Беларускага нацыянальнага камісарыяту ў Смаленску на чале з вядомым дзеячам беларускага руху Фабіянам Шантырам. Арганізацыя беларускіх камуністаў — Белнацком — з цэнтрам у Маскве разлічвала з дапамогай гэтага аддзялення пашыраць свае ідэйныя ўплывы і ў Смаленску, а таксама і весці нелегальную работу на акупаванай немцамі астатняй тэрыторыі Беларусі. Аднак загадам смаленскіх кіраўнікоў аддзяленне было зліквідавана, хаця яшчэ я след не паспела разгарнуць сваю працу. Белнацком усё ж такі адчыніў у Смаленску сваю філію, якая была цалкам незалежная ад мясцовых кіраўнікоў — адкрытых непрыхільнікаў ідэі нацыянальнага самавызначэння беларусаў. Шантыра змяніў Фёдар Замойскі, пад кіраўніцтвам якога філія праіснавала да канца 1918 года. Супрацоўнікам аддзялення быў вядомы фалькларыст, краязнавец, аўтар шматлікіх прац па фальклору Смаленшчыны Уладзімір Дабравольскі.

У тым жа 1918 годзе ў Смаленску жылі ды працавалі Максім Гарэцкі і Янка Купала. Апошні напісаў тут свой цыкл «смаленскіх» вершаў — роздуму пра лёс Бацькаўшчыны.

Замойскі і яго падначаленыя распрацавалі праект беларускай газеты ў Смаленску пад назвай «Рунь». Былі падрыхтаваны матэрыялы 3-х нумароў, але з

Дубейкаўскага. Як ужо казаў, у Смаленску гэтага ніхто не ведае, і, напэўна, вельмі б здзівіліся, даведаўшыся што «польскі» касцёл у іхнім горадзе пабудаваны беларусам.

Храм, дзе ўжо шмат гадоў знаходзіцца абласны дзяржаўны архіў, адносна ў добрым стане. Сёння, калі распачалося вяртанне культурных будынкаў рэлігійным абшчынам, лёс яго яшчэ не ясны, бо каталіцкія абшчыны ў Смаленску няма. Гарадскія ўлады абмяркоўваюць ідэю адкрыцця ў касцёле залы арганнай музыкі. У Расіі касцёлы заўсёды асацыіруюцца ў шырокай публіцы з месцам, дзе можна паслухаць арганную музыку...

Вакол храма цвінтар, а дакладней, тое, што ад яго засталася. Уражанне пакідае незабытае. Помнікі царскага часу з польскімі надпісамі (паводле мясцовай каталіцкай традыцыі) звалены розным смеццем, надпісы павыбіты, шмат павырываных з зямлі крыжоў, разбітых надмагільных. пліт, разрабаваных скляпоў. Капліца (можа, таксама твор Лявона Дубейкаўскага) таксама разбурана. Сустрэкаюцца магілы яўрэйскія і расійскія, царскага і савецкага часу, якія «мясцовая публіка» гэтаксама не пакінула па-за ўвагай. На некаторых помніках самыя розныя «паўсюдныя» надпісы... На помніку магілы 30-х гадоў злучаны «сённяшнім» пасмяротны надпіс залатымі літарамі: «Партия доверила тебе воспитание молодого поколения, и ты с честью выполнила свой долг... А магіла, тым не менш, таксама не абыдзена «ўвагай»...

Цвінтар прывабіў не толькі вандалаў, але і «хозяйственных, смекалистых мужичков». Так, нехта на родавы склеп навесіў новыя, з вялікім замком дзверы — вось табе і хлявок атрымаўся! Тое ж самае зроблена і з колішняй брамай — з абодвух бакоў пастаўлены сцены і павешаны замк...

Вандроўка па Смаленшчыне скончана. Арганізацыя «Выбранецкія шыты» спадзяецца, што па беларускім смаленскім шляху пройдзе іншыя беларусы, а смаленскае даведаюцца пра «беларускі камень» у гісторыі свайго роднага краю.

Юры ВАСІЛЕЎСКІ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Барысу САЧАНКУ з прычынынапатакшага яго гора — смерці маці.

У адной грэчаскай трагедыі ёсць такія словы: «Што тут не грэх! Усё — грэх». Гэта, мяркуючы па ўсім, і ў замалёўках Юрася Дубіны ці не ўсюды — грэх і грэшная рэчаіснасць. Нават з'яўляюцца сумлівы наконт адпаведнасці зместу назве рубрыкі: ці не лепей было б змяніць яе найменне на «катыгуманус». Зрэшты, і «катыгуманус» — са сферы праяў чалавечага...

Але, магчыма, гэта толькі суб'ектыўнае ўражанне. Таму спусцімся, чытачы, услед за намі ў падземны пераход.

ЖЫЦЦЁ НА ПРЫСТУПКАХ, або Глыбіня апошняга падзення

Сёння нельга ўявіць гарадскі краевід без жабракоў. Іх легіён. Іншых да жабрацтва падштурнуў інстынкт самазахавання, а ёсць і «жабракі» па жаданні.

Вось, напрыклад, звычайны будзённы дзень. Час папаўдні, каля трох гадзін дня. Горача. Па сходах спускаюся ў падземны пераход, што каля ГУМа. І перад мною паўстае, так бы мовіць, «ідэлічная» карціна. Тут жа, на прыступках, сядзіць цыганка гадоў 20, трымаючы на руках сваё немаўля, якое мёрна пасапвае. На вочы насунута чорная хусціна, брудная, замусоленая апрачка. Працягнуўшы руку наперад, маладзіца чакала падачкі — моўчкі. Як кажуць, каментарый лішнія. Толькі дзіўным падалося, што з-пад рызца выглядалі даволі-такі неблагія, даруіце, панчохі. Менавіта гэтая акалічнасць вымусіла мяне трохі паназіраць за разгортваннем падзей.

...Люд валам валіў у падземны пераход. Большасць, безумоўна, праходзіла міма выцягнутай рукі, хто са здзіўленнем і пагардаю, а хто і раўнадушна акідаючы цыганку позіркам. Даволі цікава было назіраць за тымі, хто праходзіў паўз яе. Стала жанчына спынілася, паглядзела коса на маладзіцу і хітнула галавой. «Божа, што робіцца!» — было ў гэтым жэсце. А яшчэ праз нейкі час маладая жанчына дала свайму дзіцяці рубель, каб тое занесла цыганцы. Чаму не зрабіла гэтага сама — адзін Бог ведае.

Многія лічылі сваім абавязкам пакласці ў руку «просящую» ці капейчыну якую, ці рубель, ці траячку. Менш за 15 капеек ніхто не даваў. Калі ж траплялі ў руку купюры, яны тут жа недзе зніклі і пустая рука ізноў маліла аб дапамозе.

А зараз, пэўна, самае цікавае. За 5 хвілін дзесьці чалавек далі міласціну маладзіцы. Па самых сціпых падліках, «зарабак» склаў 5 рублёў. Праз некаторы прамежак часу яшчэ 10 хвілін паўтарыў свае назіранні. І вось вынікі. Яшчэ 18 спачувачых раскашэліліся, а сума склала не менш за 10 рублёў. 15 драўляных за 15 хвілін — ужо й няблага! А колькі можна такім чынам «нагараваць» за гадзіну? А за 8-гадзінны «рабочы» дзень?!

Выказанне, што дайшло да нас са старажытнага Рыма, сцвярджае: грошы не пахнуць. Для пэўнай катэгорыі людзей у ім яшчэ і філасофія жыцця. Як для нашай, так бы мовіць, гераніі. Мне цяжка, калі гэта ўвогуле магчыма, спасцігнуць такую філасофію, заснаваную на самаўніжэнні з мэтай выцягнуць са спагядлівых людзей усім не лішнія ў наш «смутны час» грошы. Гэта, аказваецца, не так і цяжка, бо ці можа нехта з нас прайсці міма жанчыны з дзіцем, якія ледзь не паміраюць ад голаду?..

Пэўна, вы пазналі ўжо «жабрачку па жаданні». А што «геранія» менавіта з такіх — асабіста ў мяне ніякіх сумненняў няма. І пацвярджае маё меркаванне, здавалася б, нязначная, дэталі: новыя панчохі. Чалавеку беднаму, прытым да такой ступені, што прыходзіцца жабраваць, такая раскоша не па кішэні! І другая акалічнасць: названае з'явішча характэрнае для цыганак. Я не хачу стрыгчы ўсіх на адзін капыл. І ў думках такога няма. У пацвярджэнне сказанаму — яшчэ адзін партрэт.

...Памятаецца, ехаў напрыканцы лета дадому, на Століншчыну. Як заўсёды, на маршрутнім аўтобусе Мінск — Столін. Калі гадзіннік паказваў 8.20 (час адпраўлення), у аўтобус улезла мажняя жанчына гадоў пад 45—50, мяркуючы па ўсім, цыганка. Прыблізна з наступнымі словамі (сэнс дакладны) яна звярнулася да пасажыраў:

— Уважаемые пассажиры! У меня случилось горе: приехал в Минск семьей из Грузии, мой муж попал в больницу, а я с ребёнком осталась без денег. Мы даже не имеем средств на дорогу. Помогите, кто чем может. Если не верите, что муж действительно в больнице, вот справка — смотрите, — жанчына падняла руку са складзенай (!) паперкай і пайшла па праходзе і ўсім, хто не шкадаваў грошай, жадала шчаслівае дарогі. Толькі ў адным аўтобусе наша «геранія» «знайшла» не менш за 20 рублёў.

Гісторыя праняла да слёз не аднаго мяне. І ўсё ж не магу даўмецца: чаму, едучы ў такую далёкую дарогу, сям'я не запаслася грашыма? Для чаго, чаму, з якой мэтай была выдадзена даведка? І ці даведка то была? З кім, нарэшце, было дзіця цыганкі, калі яна збірала грошы?

Пытанні, пытанні...

Мінск, як і другія савецкія гарады, — сучасны парадокс... Зайшоў я неяк у сталяўку, што між гасцініцай «Мінск» і Домам урада знаходзіцца, — падсілкавацца. Стаў у чаргу. Ззаду да прылаўка падыходзіць мужчына гадоў 65, бярэ салату і ідзе да столікаў. Маладая паварыца, убачыўшы тое (сама яна, відаць, пасаромелася вярнуць згаданага мужчыну), паказала на яго сваёй старэйшай сяброўцы. Тая, маючы за плячыма вялікі вопыт, узарвалася:

— Э-э, маэстро, а ну вернісь! Ты што, не слышышь?

На такі калючы маналог мужчына не звярнуў увагі. Тады паварыца рынулася на яго. Што адбывалася між імі — не ведаю, не бачыў. Вярнуўшыся на сваё працоўнае месца, на пытанне «Ну што?» з агідаю адказала: «Говорит, что съел»...

Сеўшы за столік, я абачліва павярнуўся тварам да мужчыны. І стаў сведкам даволі непрыемнай карціны. Стары чалавек, пасівелы, у бруднай, ледзь не закарэлай вопратцы стаяў каля транспарцёра, на які наведвальнікі сталойкі адносилі посуд з рэшткамі ежы, і забіраў на свой стол талеркі з аб'едкамі. Абставіўшыся імі з усіх бакоў,

ён прыступіў да «трапезы» — стаў похапкам есці недаедкі. Мне зрабілася непамысна... Закончыўшы «трапезу», мужчына ўзяў невядома як трываўшую яшчэ торбу і рушыў да выхаду. Разы са два яшчэ нагнуўся, падняў штосьці з падлогі і... кінуў у рот...

Я зразумеў, што гэта — божы адзін з многіх, хто страціў усё чалавечае, пра якіх гавораць «усё сваё нашу з сабой». Іх усё больш з'яўляецца на нашых вуліцах.

Вусцішна, вусцішна...

Горкаўскія слоўцы «каждый сам себе судьба», якія раней усюды гучалі, зараз могуць выклікаць хіба што горкую ўсмешку. Усе мы пад Богам ходзім, ды й пад «власть имущими». Таму ўсе мы — над безданню.

...Яго я спаткаў таксама на прыступках падземнага пераходу водбліз чыгуначнага вакзала. Маючы за плячыма гадоў 75 жыццявага цяжару, ён сядзеў, выцягнуўшы ўперад свой пратэз. Досыць нягледзя знешнасць: карычневыя нагавіцы, гумавыя боты, асенняе паліто з капюшонам, пад якім сіні світэр, — ніякага ўражання не робіць. Хіба толькі някрасаўскі твар з барадою, акропленай сівізнай, ды яшчэ спартыўная шапачка, куды любая шчодрая рука магла кінуць старому на «пропитание». Вочы ягоныя — поўныя тугі, апушчаныя долы — выклікалі шчымлівы боль. Гледзячы на яго, міжволі да горла падкатваецца камяк.

Я доўга назіраў за старым. Кожнаму, хто нагінаўся і кідаў у шапку ці то манетку, ці то папяровыя грошы, ён моўчкі ўслед пасылаў крыж, а праз нейкі час... ужо толькі ўдзячна ківаў галавой.

Я не стрываў. Падыходзіў да старога, кінуў у ягоную «скарбонку» рубель і, перамаючы сам сябе, не жадаючы вярэдзіць ягоную душу і абудзіць, можа, сядзеўшага, у ім звера, запытаў:

— Вы часта тут бываеце?

Ён падняў на мяне вочы:

— Часта.

— І колькі прыкладна збіраеце за дзень?

— Рублёў 50.

— Вам што, няма дзе жыць?

— Ёсць.

— А родзічы ёсць?

— А як жа, — прагучаў раўнадушны адказ.

— Дык вы жывяце толькі з міласціны?!

— Не, я атрымліваю пенсію.

— Што ж прымушае вас тут сядзець?

— А жыць як? Як харчавалася? Хіба на 70 рублёў пенсіі пражывеш?

Цяжка мне зразумець, дзе гэты чалавек набраўся рашучасці, каб так прыніжацца, жабраваць...

Іх, «униженных и оскорбленных», многа. І ўсё яны падобныя адзін да аднаго, як блізныя. Старэнькія, зморшчаныя бабулі і дзяды, якія сапраўды дажываюць свой век на прыступках. А можа, не дажываюць, а — паміраюць? Прыступкі ў пераходзе — іх апошняе прыстанішча. І можа здарыцца так, што ў адзін дзень нехта з іх тут жа, на прыступках, з выцягнутай рукой ціха адыдзе ў свет іншы. Нібыта за сваё жыццё не заслужыў лепшай долі...

Жабрацтва — ганьба нашага жыцця, ганьба сацыяльнай сістэмы. Шалёны гон цэн выкінуў на вуліцы новую хвалю знямоглых людзей, якія, каб выжыць, мусяць альбо жабраваць, альбо накідваць пятлю на шыю...

І мы не застрахаваныя ад таго, што не прыйдзеца зрабіць такі выбар. У прынцыпе, на месцы гэтых няшчасных можа аказацца ці не любы з нас.

Не дай Божа каму-небудзь з нас скончыць сваё жыццё на прыступках, пранясі «чашу сню» міма.

Юрась ДУБІНА.

ПРЫ СВЯТЛЕ ПОЎНІ

Прытча пра бел- чырвона-белы сцяг

У азёрным сінявокім краі спакон веку жылі дружныя, шчырыя і працавітыя людзі. Але адны лічылі сябе правымі, а другія — левымі. Адным падабаўся чырвоны колер, другім белы. «Чырвоны — гэта сімвал ісціны і братэрства», — казалі правыя. «Белы ўва-сабляе ў сабе веру, надзею і любоў», — сцвярджалі левыя. І тыя і другія білі сябе кулакамі ў грудзі — на нашым баку праўда, гуртаваліся на плошчах, спрачаліся, сварыліся, загрудкі хапаліся. У паветры пахла парухам.

Каб не пралілася кроў, на галоўнай плошчы галоўнага горада сабралася галоўнае веча. Яно вырашыла: правыя павінны надзяваць белыя кашулі, а левыя — чырвоныя. Тады ні адны, ні другія не будуць страляць у свой колер. Угаманіліся людзі, паспакай-нелі.

Але аднаго разу высакародны прыгожы юнак (ці правы, ці левы — не відаць было хто, месечык яшчэ не ўзышоў на небе) праводзіў з вечарыны высакародную прыгожую дзяўчыну. Дарогу ім заступіў нядобры злы юнак (невядома, ці правы, ці левы), выхапіў з-пад крыса абрэз і стрэліў. Кроў хлынула з грудзей юнака. Дзяўчына сарвала з галавы хусціну, перавязала яго рану.

Зноў сабралася на галоўнай плошчы галоўнага горада галоўнае веча. Яно заклімае ганьбай злога юнака. І пра белую чыстую хусцінку, залітую гарачай крывёю, веча сказала сваё высокае слова: прызнала яе нацыянальным сцягам сінявокага краю. Сімвалам ісціны і братэрства, ува-сабленнем веры, надзеі і любові.

Быў цёплы вечар, у небе свяціла поўня, калі галоўнае веча на галоўнай плошчы ў галоўным горадзе абьявіла сваё рашэнне народу — і левым, і правым.

Адбылося гэта даўным-даўно, у глыбіні сівых якаў, а людзі берагуць у памяці. Бо рака жыцця цячэ і цячэ — спаконвечна. Не забруджвалі б толькі яе ні правыя, ні левыя.

Аляксандр КАПУСЦІН.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказы сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратуры: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНА — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04, аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотанарэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказы сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12